

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ULUSAŞIRI ŞİRKETLERİN
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM POLİTİKALARI
VE
ÇİN ÖRNEĞİ**

**Hakan DURMAZPINAR
0650Y38221**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Betül GÜR

İSTANBUL, 2007

ÖZET

Bu çalışmada, küreselleşme süreciyle birlikte, uluslararası şirketler ve bu şirketlerin doğrudan yabancı sermaye yatırım politikaları incelenerek, dünyanın yeni ekonomik gücü olma yönünde ilerleyen Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişim süreci ve bu gelişimin temel nedeni olan Çin'in doğrudan yabancı sermaye yatırım politikaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler, hedefledikleri ekonomik gelişimi sağlayabilmek amacıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek için büyük çaba sarf etmektedirler. Bunun nedeni doğrudan yabancı yatırımların sağladığı sermaye, yeni teknoloji, istihdam artışı ve geniş dış pazar olanaklarından yararlanma isteğidir.

Bu noktada hiç kuşkusuz en önemli ilerlemeyi kaydeden ülke Çin Halk Cumhuriyeti'dir. İstikrarlı hükümetler, yüksek tasarruf ve yatırım oranları, dinamik ticaret, yatırım ve sanayi politikaları, stratejik planlama ve doğru makro ekonomik politikalar Çin'in bugünkü duruma gelmesinin temel nedenleridir.

ABSTRACT

In this study, we tried to explain the economic development process of the People Republics of China which is advancing to be the world's new economic power and the foreign direct capital investments policies of China, which are the main reasons of this development; by reviewing the multinational companies and their direct foreign capital investment policies in along with globalisation process.

Especially the developing countries are putting so much effort into attracting the foreign capital investments into their countries in order to achive their trageted economic growth. The reasons of this are the capital provided with the foreign direct investments, new technology. Increase in employment and desire to realize the huge foreign market opportunities.

At this point, certainly the People Republics of China is the country which recorded the most advancement. Stable governments, high savings and investment ratio, dynamic trade, investment and industrypolicies, strategic planning and accurate macroeconomic policies are the main reasons of China's movement into his current situation.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Özet	iii
Tablolar Listesi.....	vi
Kısaltmalar.....	vii
GİRİŞ	1
1. ULUSAŞIRI ŞİRKETLER VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	3
1.1. Küreselleşme Olgusu.....	3
1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı.....	3
1.1.2. Küreselleşmenin Boyutları.....	5
1.1.3. Küreselleşmenin Gelişimi.....	7
1.2. Ulusaşırı Şirketler.....	9
1.2.1. Ulusaşırı Şirket Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.....	9
1.2.2. Ulusaşırı Şirketlerin Diğer Ülkelerde Faaliyetlerde Bulunmalarının Nedenleri.....	10
1.2.2.1. Kârlılık Faktörü.....	11
1.2.2.2. Pazar Payını Koruma ve Artırma Arzusu.....	12
1.2.2.3. Oligopol Yaratma Arzusu.....	12
1.2.2.4. Ekonomik ve Coğrafi Faktörler.....	13
1.2.2.5. Politik Faktörler.....	15
1.2.2.6. Psikolojik Faktörler.....	15
1.2.2.7. Yasal Çerçeve.....	16
1.2.2.8. Sosyal ve Kültürel Faktörler.....	17
1.2.2.9. Teknolojiyi Emme Kapasitesi.....	18
1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	19
1.3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Tanımı ve Özellikleri.....	19
1.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar.....	20
1.3.2.1. Heckscher-Ohlin Modeli.....	21
1.3.2.2. Ürün Devreleri Teorisi.....	22
1.3.2.3. Oli Paradigması.....	24
1.3.2.3.1. Mülkiyet Avantajı.....	24
1.3.2.3.2. Konumsal Avantaj.....	25
1.3.2.3.3. İçselleştirme Avantajı.....	25
1.3.2.4. Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi.....	26
1.3.2.4.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları.....	26
1.3.2.4.2. Dikey Entegrasyon Yatırımları.....	28
1.3.2.4.3. Bilgi Sermaye Modeli.....	29
1.3.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Yapılma Nedenleri.....	30

2. ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ.....36

2.1. Ekonomik Yapı ve Temel Ekonomik Göstergeler.....	36
2.2. Ekonomik Yapılanma ve Reformlar.....	38
2.2.1. Mao Zedong Dönemi ve Plan Ekonomisi.....	39
2.2.2. Deng Dönemi.....	40
2.3. Ekonomik Yapılanmayı Destekleyen Yapısal Reformlar.....	44
2.3.1. Özel Ekonomik Faaliyet Alanlarının Kurulması.....	47
2.3.1.1. Özel Ekonomik Bölgeler.....	47
2.3.1.2. Açık Kıyı Kentler.....	48
2.3.1.3. Serbest Ticaret Bölgeleri.....	49
2.3.1.4. Açık Sınır Kentleri.....	50
2.4. Bölgesel İşbirliği Örgütlenmeleri ve Çin.....	50
2.4.1. Bölgesel Bütünleşmelerin Ükelere Sağladığı Refah.....	51
2.4.2. ASEAN ile İlişkiler.....	52
2.4.3. APEC ve Çin.....	57
2.4.4. Şangay İşbirliği Örgütü ve Çin.....	62
2.4.5. Çin Önderliğinde BOAO Asya Forumu	64
2.4.6. Çin ve ECO ilişkileri.....	66

3. ÇİN’İN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM POLİTİKALARI.....70

3.1. Çin’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi.....	70
3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Düzenlemeler.....	73
3.3. Çin’in Doğrudan Yabancı Yatırım Politikalarının Temel Araçları.....	76
3.3.1. Ayrıcalıklı Vergi Düzenlemeleri.....	76
3.3.2. Esnek Alaşma Formları.....	77
3.3.3. Özel Ekonomik Alanlarının Kurulması.....	78
3.3.4. Diğer faktörler.....	79
3.4. Yabancı Yatırımların Çin’e Geliş Nedenleri.....	79
3.5. Teşviklerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Rolü.....	85
3.6. Sektörel ve Bölgesel Boyutta Yabancı Yatırımlar.....	89
3.6.1. Yabancı yatırımların geldiği ülkeler.....	91
3.6.2. Yabancı yatırımların geldiği sektörler.....	95

SONUÇ.....99

KAYNAKÇA.....103

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Ülkelere Göre Bazı Ekonomik Temel Göstergeler (2004).....	36
Tablo 2. Çin'in Bazı Temel Ekonomik Göstergeleri (2001-2004).....	37
Tablo 3. GSMH İçinde Tasarruf ve Yatırım Oranları (Kamu Kollektif ve Özel Sektör).....	38
Tablo 4. Ticaretin Son Yıllarda Gösterdiği Gelişmeler (1990-1995).....	43
Tablo 5. Büyüme Oranları (1980-2001).....	46
Tablo 6. Çin Kıyı Şeridi ile İç ve Batı Kesimlerindeki Şehirlerin Bazı Ekonomik Verileri	49
Tablo 7. Büyüme Oranları (1999-2004).....	60
Tablo 8. Çin ECO Dış Ticaretinin Gelişimi(1997-2000).....	68
Tablo 9. Çin: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Geldiği Ülkeler (1979-1993) (%).....	71
Tablo 10. Çin'e Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (1989-2004).....	72
Tablo 11. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar (1983-1994) (%).....	80
Tablo 12. Ülkelere Göre Vergiler (%).....	84
Tablo 13. Çin'e Gelen Toplam Doğrudan Yabancı Yatırımlar (1979-2003).....	89
Tablo 14. Çin'de Yıllar İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırım Hareketleri (1979-2003).....	90
Tablo 15. Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1979-2002).....	92
Tablo 16. Çin'e Amerika Birleşik Devletlerinden Gelen DYY (1979-1994).....	94
Tablo 17. Çin'e Değişik Devletlerinden Gelen 2004 Yılı ve Kümülatif Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar Dolar).....	95
Tablo 18. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörler İtibariyle Dağılımı, (2004).....	96
Tablo 19. Çin'e Yatırım Yapan Bazı Amerika Birleşik Devleti Şirketleri ve Yatırım Değerleri (2003).....	97
Tablo 20. Sektörlere Göre Çin'e Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımları (2003).....	98

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÜ	: Asyanın Kalkınmış Ülkeleri
APEC	: Asia Pacific Economic Cooperation
BAF	: Baoa Asya Forumu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BEE	: Bölgesel Ekonomik Entegrasyon
BSM	: Bilgi Sermayesi Modeli
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
ÇUŞ	: Çokuluslu Şirket
DEİK	: Dış ekonomik İlişkiler Kurulu
der.	: Derleyen
DEY	: Dikey Entegrasyon Yatırımı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EAEC	: East Asian Economic Caucus
ed.	: Editör
EEA	: European Economic Area
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GÖÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HSBC	: Honk Kong Shangai Banking Corporation

IMF	: International Monetary Fund
NAFTA	: North America Free Trade Agreement
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖEB	: Özel Ekonomik Bölge
PBC	: People's Bank of China
SAARC	: South Asian Association For Regional Cooperation
SEZ	: Özel Ekonomik Alanlar
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
UAŞ	: Ulusaşırı Şirket
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü
UNEF	: United Nations Emergency Forces
WB	: World Bank
WTO	: World Trade Organization

GİRİŞ

Ekonomik, sosyal, kültürel, finansal, politik ve teknolojik anlamda ülkeleri birbirine yakınlaştıran bir süreç olarak ifade edilen küreselleşme olgusu, özellikle 1980'li yılların başından günümüze kadar yaşanan dönemde, dünyada önemli değişimlere neden olmuştur. Bu süreçle birlikte, ülkeler arasında sermaye akımları, haberleşme, bilgi işlem teknolojisindeki gelişmeler artarak serbest hale gelmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler, küreselleşme sürecine ayak uydurarak, uyguladıkları finansal serbestleşme programları ile dışa açılmış, uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya çalışmışlardır.

Küreselleşme öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye yatırımları, bugün, kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu süreç sonucunda ortaya çıkan rekabet olgusu ve çağı yakalama zorunluluğu, gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekecek politikalar üzerine yoğunlaşmalarına neden olmuştur.

Teşvik tedbirleri, etkin idari prosedürler ve kurallar, minimum bürokratik işlemler, uygun işgücü ve ücret politikası, özelleştirme politikası, ekonomik ve siyasî istikrar, vergilendirme politikası, ekonomik entegrasyona üyelik, dünya ticaret sistemine üyelik, rekabet politikası, bunlardan bazılarıdır.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) temel olarak, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen uluslararası şirketler tarafından yapılmaktadır. Ulusal ekonominin yeni global ekonomiye entegrasyonu için önemli bir anahtar olan DYY, sermaye ile birlikte yönetim becerisi, know-how ve yeni teknoloji transferi sağlaması ve pazarlama, ihracat ve istihdam olanaklarını artırması nedeniyle, tasarruf açığı olan ve teknoloji üretmekte zorlanan ülkelerin kalkınmasında önemli işlevlere sahip olmaktadır.

1970'li yılların sonlarında başlayan ekonomik reformlar sayesinde, merkezi planlı ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçiş yapan Çin Halk Cumhuriyeti, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkesine çekebilme konusunda önemli bir başarı elde etmiştir. DYY, Çin'in istihdam, ihracat ve ithalatı üzerinde olumlu etki yapmış ve büyümesinde etkin bir rol oynamıştır.

Çin, özellikle 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ile güçlenen ekonomik yapılanma süreci ile birlikte, sermaye akışını ülkesine yönlendirmeyi başarmış ve gelişmekte olan ülkeler arasında en önemli büyüme hamlesini yapabilen ülke konumuna gelmiştir.

Bu çalışma, küreselleşme sürecine dikkat çekerek, dünyada ekonominin bütününe direkt etki eden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, bu yatırımları yönlendiren ulusaşırı şirketleri ve özellikle 1980 sonrası uyguladığı ekonomik politikalarla önlenemez bir yükseliş kaydeden Çin ve doğrudan yabancı sermaye politikalarını açıklamayı amaçlamıştır.

Birinci bölümde küreselleşme olgusu ve dünyada küreselleşme süreciyle birlikte ulusaşırı şirketler ve bu şirketlerin diğer ülkelerde faaliyetlerde bulunma nedenleri ortaya konulmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, kuramsal yaklaşımlar ve yeni yabancı yatırım teorisi ışığında incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Çin ekonomisinin temel yapısı içerisinde planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş süreci, uygulamaya konulan yeni ekonomik sistemi destekleyen yapısal reformlardan bahsedilerek, Çin'in küresel ekonomik yapılanma içerisindeki yeri irdelenmiştir.

Son bölümde ise, Çin'de doğrudan yabancı yatırımların gelişimi ve buna yönelik yapılan düzenlemeler değerlendirilerek, doğrudan yabancı yatırımların Çin'e geliş nedenleri ortaya konulmuş, dünya ekonomisi tarihinde kısa zamanda çok önemli ekonomik gelişme sağlayabilen tek ülke konumunda olan Çin'in başarısı ortaya konulmuştur.

1. ULUSAŞIRI ŞİRKETLER VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1. Küreselleşme Olgusu

Dünyada ekonomik ve sosyal yönden meydana gelen bir dizi değişimin doğal sonucu olarak ortaya çıkan küreselleşme olgusunun, 1800'l yıllarda başlayan tarihsel gelişim süreci, 1980'li yıllarda teknolojik ilerleme ve bilgi çağına girilmesi nedeniyle büyük bir ivme kazanmış, günümüzde de artan bir hızla dünyayı etkilemeye devam etmektedir.

1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme ya da globalleşme, günümüzde çok sık kullanılan ve ekonomiden siyasete, sosyal politikalardan kültüre hemen hemen her alandaki değişimleri ifade etmektedir. Küresel kavramının ilk izlerini Eflatun'un tahayyül ettiği "ideal devlet/site devleti" anlayıŐının devamı sayılabilecek More ve Campanella'nın görüŐlerine kadar götürmek mümkündür.

Thomos More'un "Utopia" adlı eserinde "Bir Utopia Őehrini bilen hepsini bilmektedir. Çünkü bölge özellikleri dışında bütün Şehirler birbirine benzer." demektedir. More ve Campanella'nın hayal ettiği "tek dünya devleti"zde küresel bir ereve içinde değerlendirilse de, bu görüŐler totaliter bir dünya tasarımı yapanların atıf malzemesi ötesine geçememiŐtir.¹

Küreselleşme kavramının yaygın ve modern anlamda kullanımı 1960'lı yıllara rastlamaktadır. Webster sözlüğü, "küresel" ve "küreselleşme" kelimelerini 1961'de ilk defa tanımlamıŐtır. Akademik alanda ve diğer platformlarda kullanılması ise 1990'lı yılların başında olmuştur. Küreselleşme, sosyal ilişkilerin ülke dışı boyutlarının doğması ve hızla yayılması olarak tanımlanmıŐtır. Önceden var olan ilişkilerin kuvvetlendirilmesi ve yaygınlaŐmasının ideolojik söylemi olarak da değerlendirilebilmektedir.²

¹ Mehmet Dikici, **İnsanlığa Dayatılan Küreselleşme**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2004, s. 15.

² a.g.e., s. 20-21.

Özellikle 1990'lı yılların başından günümüze kadar yaşanan süreç, dünyada geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı ve teknolojik gelişmelerin sınır tanımaz halde önemli değişmelere yol açtığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte iletişim teknolojisindeki hızlı gelişme ekonomik, siyasal ve sosyal bir bütünleşmeyi hızlandırmış ve artık kaçınılmaz bir süreç haline getirmiştir.³

Küreselleşme ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yargıların ve kurumsal yapıların ülkelerin sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve böyle bir boyutta kabul görek ilgili alanlarda tüm dünyaca benimsenen normların ortaya çıkma süreci olarak tanımlanabilir. Küreselleşmenin bir nicel bir de nitel yönünden söz edilebilir. Nicelik yönünden küreselleşme ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artışı ifade etmektedir ki bu olgu bazen transnasyonalizm (ulus-ötesileşme) veya karşılıklı bağımlılık olarak da anılmaktadır. Nitel yönden küreselleşme ise siyasal, iktisadi ve sosyal süreçleri içermektedir. Teknolojik gelişmeler ve hükümetlerin giriştikleri deregülasyonlar üretim, ticaret ve finans alanlarında ulus-ötesi ağların kurulmasını mümkün kılmakta, böylece “sınırlara tabi olmayan dünya ekonomisi” ortaya çıkmaktadır.⁴

Teknolojinin yaygınlaşması, ucuzlaması, her kesimin ulaşabilirliği sonucu ekonomik faaliyetler uluslararasılaşmış, buna paralel olarak iletişim ve enformasyon teknolojilerinin yaygınlaşması ile yeni bir siyasal, ekonomik ve kültürel düzen oluşmaya başlamış, bu oluşuma küreselleşme adı verilmiştir.⁵ Küreselleşme gerek yaşanan bir gerçeklik ve gerek bir yaklaşım olarak dünyayı kendi içinde bütünleşmiş bir sistem varsaymaktadır ve tüm ülkeler bu bütün içinde küçük ya da büyük olarak izleyecekleri strateji ve politikalarla kendi konumlarını belirleyerek, konum almak durumundadırlar.

1.1.2. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme sürecinin bugün kazandığı boyutlar ekonomik, teknolojik, siyasal,

³ Yusuf Tuna, “Dünya’da Globalleşme Eğilimleri ve Dengeler”, **Süreç Dergisi**, Gümrük Birliği Özel Sayısı, İstanbul, 1998, s.17-18.

⁴ Rana Eşkinat, **Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998, s. 6.

⁵ Gülten Dursun, “Ekonomik Postmodernlik: Üretimin Enformatikleşmesi ve Bilgi” (Çevrimiçi) http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=254, (Erişim Tarihi: 15.08.2007)

sosyal ve güvenlik alanlarında karşımıza çıkmakta, küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel düzeyde olmak üzere birçok alanda yaşamı etkilemektedir.

Küreselleşme olayı ve/veya olgusu 1989 yılında başlayan Doğu Bloku'nun yapı değişikliği içine girmesi ve soğuk savaşın bloklar arasında bitmesi sonucunda, dünyanın yeniden şekillenmesi ile hız kazanmıştır. Bu yeni paradigmayla, bütün ülkeler küreselleşmenin baskısı altına girmiştir. Çünkü, küreselleşme süreci ekonomideki kaynakların optimum kullanma prensibinin ulusal, uluslararası boyutların ötesinde düşünülmesine yol açmıştır. Tüm kaynaklar dünyaya aittir, bunlar insanlık adına verimli kullanılmak zorundadır.

Küreselleşmenin beş farklı boyutu vardır:⁶

- Ekonomik
- Siyasi
- Teknolojik
- Toplumsal
- Güvenlik/Savunmadır.

Küreselleşme sürecinde dünya öyle bir durumda bulunmaktadır ki, hiçbir ülkenin ekonomik yönden kendi içinde yeterli olamayacağı anlaşılmıştır. Ülkeler gerek hammadde kaynakları, gerek işgücü, teknoloji, mamul ve gerekse pazar açısından birbirine muhtaç durumdadırlar. Ülkeler eldeki imkanları ekonomik işbirliği içinde paylaşarak birlikte büyümenin çatışarak büyümeğe daha rasyonel olduğunun farkına varmışlardır. Dünya önce ekonomik birliktelikler içinde bütünleşecek ve daha sonraki aşamada da siyasal bütünleşmeye geçebilecektir.⁷

Küreselleşmeyi ekonomik olarak, dünyanın bütünleşerek tek bir pazar haline gelmesi şeklinde ifade edebiliriz. Bu bütünleşmenin itici gücü de serbest piyasa mekanizmasıdır.⁸ Gerçekten de globalleşme sürecinde sermayenin hareketliliği dünya çapında artmış bulunmaktadır. Sermaye, zaman ve mekan ile kesintiye uğramadan

⁶ Hüseyin Bayazıt, "Teknolojik Küreselleşmenin Güvenlik ve Strateji Alanındaki Gelişmelere, Uluslararası Güvenlik ve Strateji Kuruluşlarının İşlevine ve Yapılanmasına Etkisi", (Çevrimiçi) <http://www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/sempozyumaramenu.htm> , (Erişim Tarihi: 10.08.2007)

⁷ Nur Sertter, **Giydirilmiş İnsan Kimliği**, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 152.

⁸ Gencay Şaylan, **Küreselleşmenin Gelişimi, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Der Yayınları, Ankara, 1999, s. 14.

dünya üzerinde akıcılık kazanmış olup dünyanın hemen her yerindeki ekonomik ve maddi birimler, birbirleriyle entegre olmaya başlamıştır.⁹ Çok taraflı organizasyonlar Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, OECD ülkeleri, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği çalışmalarına destek vermekte ve ortak çıkarlar doğrultusunda aynı noktalarda buluşma politikaları geliştirme gayretindedirler. Bölgesel Ticaret Anlaşmaları aracılığıyla haksız rekabetin önüne geçilmektedir. Entegrasyon sağlanıp, ortak çıkarlar belirlenmektedir.

Küreselleşme en somut şekilde ekonomik alanda karşımıza çıkmaktadır. Piyasaların küreselleşmesi sürecinin ortaya çıkardığı sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Ticaretin serbestleşmesi, gümrük vergilerinin düşürülmesi,
- Uluslararası bankacılık ve finans sistemlerinin genişlemesi, uluslararası borsaların kurulması,
- Doğrudan yatırımlarda görülen artış,
- Üretimin küreselleşmesi,
- Şirket yapılarının ve stratejilerinin gelişimi,
- Birleşme, devralmalar ve stratejik ortaklıklarla şirketlerin büyümesi

Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler için önemli sonuçları vardır. Ticaret için yeni pazarların açılması, ticareti yapılan malların sayısının artması ve çeşitlenmesi, artan özel sermaye akımları ve teknolojiye daha kolay ulaşım gibi birçok yeni fırsat bu sonuçların arasındadır. Küreselleşmeyi derinleştiren ve gelişmekte olan ülkelere fırsatlar sağlayan dışa dönük reformlar küreselleşmenin parçası olmuştur. Etkinlik ve üretkenliğin dışa çıkarılması, ihracat ve yabancı yatırımcılar için daha uygun bir ortamın bulunmasıyla dışa dönük reformlar gelişmekte olan ülkelerin ekonomik beklentisini arttırmıştır.

Küreselleşme süreciyle birlikte devlet, toplum ve birey ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmış, ulus devletin hakimiyeti sarsılmış devletin etkin ve sınırlı bir yapıya kavuşturulması gereği yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Devletin yeniden tanımlanması, insan hakları ve temel özgürlüklerin dikkate alınması, uluslararası kuruluşların devletler üzerine etkisi ve bu bağlamda güvenlik

⁹ Ergin Yıldızoğlu, **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 23.

anlayışında meydana gelen değişim globalleşme sürecinin siyasi ve güvenlik boyutunu oluşturmaktadır.

Bu beş boyuttaki gelişim ve dönüşüm küreselleşmeye, küreselleşmenin gelişimine de bilgi teknolojileri yol açmaktadır. Teknoloji boyutu diğer boyutların tetikleyicisi ve hareketlendiricisidir.

Teknolojik küreselleşmenin en önemli boyutu internet ağı ve diğer şebekeler ile fiziki sınırları ortadan kaldırarak, kritik altyapıyı, resmi ve kamu hizmetlerini ve kamu kuruluşlarını, yazılı-sözlü-görsel medya kuruluşlarını, sivil toplum örgütlerini, çıkar gruplarını, meslek kuruluşlarını, uluslar arası organizasyonları, endüstri ve ticari kuruluşları, üniversiteleri, strateji kuruluşlarını ve tüm askeri güç unsurlarını şebekelendirmektedir.

Bilgisayar teknolojileri ve bilgi yeni güç unsurlarıdır. Teknoloji ve bilgi geleneksel güç kuramının karşısında yeni bir versiyon olarak değerlendirilmektedir.

Güç kuramının unsurları ve araçları değişmektedir. Bilgi ve teknoloji önemli bir güç çarpanı olarak insan, malzeme ve finansın daha önemli bir stratejik kaynak olarak değerlendirilmektedir. David Combert, geleneksel yaşam tarzı ve büyüklüğü ne olursa olsun bilgi teknolojisini yaratma ve kullanma yarışına katılmadan, hiçbir ülkenin bilgi ile güç arasındaki ilişkiden modern bir güç geliştiremeyeceğini savunmaktadır.¹⁰

1.1.3. Küreselleşmenin Gelişimi

Dünya tarihinde önemli küreselleşme dönemleri yaşanmıştır. Ortaçağda coğrafi keşiflerle başlayan küreselleşme süreci, 1870-1914 döneminde dünya mal ve finans piyasalarını büyük ölçüde etkilemiş, İkinci Dünya Savaşı'nı kapsayan ve ülkelerin bağımsız ekonomi politikaları izledikleri 1914-1960 döneminden sonra özellikle 1970'li yıllardan itibaren yeni bir şekle dönüşmüştür.

Tarihteki ilk küreselleşme dalgası, 1870'de başlayıp 1914'de Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı dönemi ve hemen sonrası

¹⁰ Ahmet Türkbağ Ulur, "Pasta Tarifleri Üzerine Bir İnceleme: Küreselleşme ve Adalet", **Doğu Batı Dergisi**, Ankara, 2002, S. 18, s. 227.

ulusçuluğun dünya ekonomisinde hakim olduğu dönem yaşanmıştır. 1945-1970 tarihlerinde ikinci küreselleşme dönemi izlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde Avrupa'nın üretim kapasitesi tahrip olurken, ABD dünyanın hakim ekonomik ve sosyal gücü olarak yeniden liberalleşme eğilimlerini ön plana çıkarmıştır. Böylece, uluslararası işbirliğini geliştirme çabası yoğunlaşmış, bu kapsamda dünya ekonomisini yönlendirecek uluslararası örgütlerin kurulması çalışmalarına başlanmıştır.

1970'li yıllarda başlayıp günümüze kadar devam eden dönem ise yeni bir küreselleşme süreci olarak adlandırılır. Bu tanımın anlaşılmasında, 1970 sonrası dönemin temel gelişmelerinin incelenmesi yardımcı olacaktır. 1970 yılının dönüm noktası olarak alınmasının temel nedeni Bretton Woods Sisteminin çökmesiyle dünya ekonomisindeki hızlı değişim sürecinin başlamasıdır. Bretton Woods (1944) Anlaşması dünya ekonomisinin işleyişini birçok açıdan etkilemesi nedeniyle önem taşımaktadır. Bretton Woods Sistemi devletlere refah ve kalkınma masraflarını karşılama için düşük riskli belirli bir finansal akım düzeyini garanti etmekteydi. İkinci olarak bu sistem, uluslararası finansal işlemlerin, artan dış finansman talebini karşılama konusundaki güvenilirliğine olan inancı besleyerek uluslararası finansal etkinliklerin serbestleşmesi için uygun bir ortam sağlamaktaydı. Sistemin çöküşünün ardından, 1973 petrol krizinin sonucu olarak OPEC ülkelerinin anormal döviz fazlalarından kaynaklanan yeni ve daha kârlı finansal araçlar arayışının, finansal karteller üzerinde yarattığı rekabet baskısının finansal sistemin oluşumunda önemli etkisi bulunmaktadır.

Günümüz dünyasında yaygınlık kazanan ekonomik bütünleşme hareketi, 1950 ve 1960'lı yıllarda, uluslararası ticaret alanında etkisini göstermeye başlamıştır. Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) sistemi içerisinde ortaya konulan kurallar, uluslararası mal ticaretini bir disiplin altına almaya çalışmışlardır. 1970 ve 1980'li yıllarda başlayan mali ve diğer hizmet piyasalarının, yatırımların entegrasyonu süreci ise, yine GATT içerisinde belirli kurallara bağlanmak aşamasındadır. Bu gelişmeler de küreselleşmeye yeni bir ivme kazandırmaktadır.

1980'li yıllarda küreselleşmenin önündeki tek engel Doğu ve Batı Blokları arasındaki ideolojik ayrılık olarak görülüyordu. 1990'larda Sovyet bloğunun çökmesi üzerine batının rakibi kalmamış ve bu engel de ortadan kalkmıştır.

20 yy.'ın son çeyreğinde dünya, geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, her alanda liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmenin sınır tanımaz bir şekilde önemli değişimlere yol açtığı bir dönemden geçmiştir. Mal ve finans piyasaları ulusal surları sürekli olarak zorlamakta ve ülkelerin bireysel boyutlarını aşmaktadır.

1.2. Ulusaşırı Şirketler

Ekonomi tarihçileri, 15 ve 16 ncı yüzyılları ulusaşırı şirketlerin ortaya çıktığı dönemler olarak kabul etmektedir. Bu dönemlerdeki özellikle İngiltere'deki ulusaşırı şirketler bu ülke ile kolonileri arasındaki mal ticaretinde önemli rol oynamışlardır. Kolonileşmenin azaldığı daha sonraki dönemlerde bu şirketler sınır ötesi işlemleri yürütmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşından sonra ticaretin serbestleşmesiyle ulusaşırı şirketler bugünkü konumlarının ilk halini almışlardır.¹¹

1.2.1. Ulusaşırı Şirket Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Ulusaşırı şirket Kavramı, genellikle birden fazla ülkede üretim olanakları bulunan şirketler anlamına gelmektedir. Ulusaşırı şirket, bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağlı olarak değişik ülkelerde faaliyet gösteren şubelerden oluşan şirketler topluluğudur. Ulusaşırı şirket, birçok ülkede üretim yapan büyük bir sermaye ve teknoloji gücünü temsil etmektedir.¹²

OECD'de kabul gören tanıma göre, çok uluslu şirketler bir ülkeden daha fazla ünitelere sahip bulunan ve faaliyetlerinin önemli bir bölümünü en az iki ülkede yürüten şirketlerdir.¹³

Diğer bir tanıma göre, ulusaşırı şirket doğrudan sermaye yatırımları yapmak suretiyle birden fazla ülkede gelir yaratıcı aktiflere sahip olan veya bu aktifleri kontrol eden, böylece kendi kaynak ülkesi dışında mal veya hizmet üreten, yani uluslararası

¹¹ Chris Adams ve Richard Coombes, **Global Transfer Pricing: Principles and Practise**, LexisNexis, UK, 2003, s. 1

¹² Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları, İstanbul, 2001, s. 678

¹³ DPT, **Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler**, Ankara, Ekonomik Rapor 2, 1975, s. 36

üretim yapan firma demektir.¹⁴

Doğrudan dış yatırımların nedenlerinin başlangıcı Heckscher-Ohlin Modeli'ne dayanmaktadır. 19.yy'ın ikinci yarısında daha önce belirtildiği gibi, David Ricardo'nun geliştirdiği Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi iktisadi hayatta değer kazanmıştır. Bu teoriye göre bir ülke göreceli olarak hangi malları ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Bunun sonucu olarak, ülkeler ucuza ürettikleri malı ihraç, pahalıyla ürettikleri malı ithal etmelidir. Bu şekilde hareketle iktisadın tanımında yer alan kıt kaynakların etkin kullanılması amacına göre hareket edilmiş olur.¹⁵

Heckscher - Ohlin Teoremi ise karşılaştırmalı üstünlüklere değişik bir yorum getirmiştir. 20.yy başlarında geliştirilen bu teoremde, ülkeler göreceli olarak ucuza ürettikleri malları ihraç, pahalıyla ürettikleri malları ithal etmelidirler. Her ülke hangi üretim faktöründe zengin ise üretimi bu faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Emek zengin ülkeler emek yoğun, sermaye zengin ülkeler sermaye yoğun malları daha ucuza üretirler ve bu malları ihraç ederler.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak mal ve sermaye hareketlerindeki sınırlandırmaların kaldırılması ile coğrafi sınırların bu anlamda kalkması neticesinde vatansız sermayenin, getirisi yüksek yerlere kayması kolay olmaktadır. Bu gelişmelerin kaçınılmaz sonucu olarak 1980 sonrası yıllarda merkezden çevreye hareketle doğrudan yatırımlarda kâr marjı daha yüksek olan bankacılık, turizm ve sigortacılık gibi sektörler öncelik almıştır.

1.2.2. Ulusaşırı Şirketlerin Diğer Ülkelerde Faaliyetlerde Bulunmalarının Nedenleri

Ulusaşırı şirketlerin dış ülkelerde yatırım yaparken bir takım şartların oluşmasına ihtiyaç vardır. Kârlı bir yatırım imkânı, geniş bir pazar, yatırım yapılacak ülkenin coğrafi ve ekonomik yapısı, psikolojik ve sosyal faktörler, ülkenin hukuki yapısının yatırımlara uygunluğu, bunlardan bazılarıdır.

¹⁴ Mehmet Şahin, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ankara, 1975, s. 12

¹⁵ Seyidoğlu, a.g.e., s. 665

1.2.2.1. Kârlılık Faktörü

Ürünleri standart hale gelmiş olan şirketler piyasalarına başkalarının girişini engellemek için üretim maliyetlerini mümkün olduğu kadar düşürerek buradan bir giriş engeli yaratmaya çalışmaktadır. Uluslararası şirketler ise, bu işi, üretimlerini çeşitli ülkelerdeki fabrikalarına maliyetleri en aza indirecek şekilde yayarak yapmaktadırlar. Otomobil, dayanıklı tüketim eşyası gibi malları üreten çok uluslu şirketler bu stratejiye zaman zaman başvururlar.¹⁶

Kârı belirleyen temel unsur maliyetlerdir. Maliyeti düşürücü faktörler arasında içsel ekonomiler, teknik bilgi üstünlüğü, ucuz işgücü, taşıma giderleri, kurumlar vergisi avantajı gibi faktörler sayılabilir.

- **İçsel Ekonomiler:** Bir malın üretimdeki çeşitli süreçlerin tek bir organizasyon altında toplanması koordinasyon ve ortak denetime olanak vererek, maliyetleri düşürücü etki yapabilmektedir. Gelişmelerin kaçınılmaz sonucu olarak 1980 sonrası yıllarda merkezden çevreye hareketle doğrudan yatırımlarda kâr marjı daha yüksek olan bankacılık, turizm ve sigortacılık gibi sektörler öncelik almıştır. 2000'li yıllarda uluslararası şirketler tüm dünyada çok çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren dünya şirketleri olmuştur.
- **Teknik Bilgi Üstünlüğü:** Firmanın geçmiş üretim deneyimleri sonucunda elde etmiş olduğu kendine özgü bazı yöntemler ve teknik bilgiler vardır. Bunlar, malın tasarımı, üretim teknolojisi pazarlaması, firma yönetimi gibi konularla ilgili olabilir. Diğer üreticiler karşısında firmaya rekabet üstünlüğü sağlayan bilgiler bir anlamda işletmenin sırrıdır. Firma bu bilgiler sayesinde avantajlı duruma geçer.
- **Ucuz İşgücü:** Maliyetleri belirleyen önemli bir unsurdur işgücüdür. Uluslararası şirketler ana ülkedeki iş gücü ücretlerinin yüksek olması nedeniyle ücretlerin düşük olduğu ülke veya bölgelere yönelirler. Bu durum emek yoğun teknolojilerin kullanılmasına neden olur.

¹⁶ Nuri Yıldırım, **Çok Uluslu Şirketler**, İstanbul, Cem Yayıncılık, 1983, s. 105

- **Taşıma Giderleri:** Tüketime hazır olan bir malın dış piyasaya ulaştırılması maliyetleri arttırıyorsa, firma dış piyasanın bulunduğu ülkelerde şube açarak üretimin tamamını veya son aşamasını orada gerçekleştirebilir. Örneğin Türkiye’de otomotiv, ilaç ve kimya sanayilerine yapılan doğrudan sermaye yatırımları bu niteliktedir.
- **Kurumlar Vergisi Avantajı:** Yabancı yatırımcılar ülkeler arasındaki kurumlar vergisi oranları arasındaki farklılığa göre daha düşük olan vergili ülkede üretim yapmak ister. Bunun için vergi düşüklüğü yanında bu vergi oranının istikrarını sağlayacak siyasi ve ekonomik istikrarın olması gerekmektedir.

1.2.2.2. Pazar Payını Koruma ve Arttırma Arzusu

Firmaların ihracat yolu ile girdiği dış piyasalardaki pazarını koruma ve geliştirme arzusu dış pazarlarda uygulanan dış ticaret rejimi ile yakından ilişkilidir. İthalat üzerine konulan dış ticaret kısıtlamaları ihracat yapan firmaların pazarlarının daralmasına yol açacağından bu firmalar doğrudan pazarın olduğu ülkede üretim yapmayı tercih etmektedirler. Gerçekten de 90’lı yıllarda ulusaşırı şirketlerin dünya çapında yaygınlaşmasında gümrük, vergi ve dış ticaret kısıtlamalarının önemli etkisi olmuştur. Buna karşılık, yoğun reklam harcaması yaparak ürün farklılaştırması yaratan, tüketiciler gözünde marka imajı yaratan firmalar dışarıda ortaklığa girmekten kaçınmışlardır.

1.2.2.3. Oligopol Yaratma Arzusu

Ana şirketin yabancı piyasalara girmekteki amaçlarından birisi, piyasalardaki aşırı kârlılıktan veya rant benzeri kazançlardan yararlanmaktır. Sahip oldukları büyük sermaye, ileri teknoloji ve yönetim bilgileri bu firmalara etkin bir monopol gücü sağlar. Bu bakımdan yüksek fiyat uygulanarak normal üstü kârlar elde ederler. Bu aşırı kâr yeni firmaların piyasaya girmesine neden olur. Ancak mevcut firmalar yeni girişleri önlemek amacıyla ya reklam kampanyası ile piyasaya yerleşmeye çalışır ya da fiyatları geçici olarak yeni firmaların girmesini engelleyecek düzeyde düşürme yoluna giderler. Ayrıca ulusaşırı şirketlerin kullandıkları teknolojinin yerli firmaların kullandıklarına oranla daha üstün olması, bu teknolojinin taklit edilmesinin patentlerle önlenmesi, sermaye temin olanaklarının ve işletmecilik tecrübelerinin daha yüksek olması gibi

faktörler ulusaşırı şirketlerin tekelci ayrıcalıklarını oluşturmaktadır.¹⁷

Özellikle, petrol ve madencilik sektörlerinde faaliyet gösteren ulusaşırı şirketler, birbirleriyle veya devletle ortaklığa girme eğilimindedirler. Ulusaşırı şirketlerin bu girmeleri kendi aralarında rekabeti önleyerek oligopol yaratmaya yöneliktir. Böyle bir oluşum hem gelişmekte olan ülkelerin yeterli miktarda sermayeye sahip olmayışından, hem de ulusaşırı şirketlerin hammadde kontrolünü elinde tutma arzusundan kaynaklanır. Bu şirketlerin başarılı olabilmeleri diğerlerinin görmediği ticareti keşfetmeye, riski doğru tahmin etmeye ve fiyatlarını iyi belirlemeye bağlıdır.

1.2.2.4. Ekonomik ve Coğrafi Faktörler

Sermayenin kendi ülkesinden çıkıp diğer ülkelere geliş nedenleri arasında ekonomik nedenler çok önemlidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının amacı, kendi ülkesinden daha yüksek kâr elde etmek olduğundan, gidecekleri ülkelerin maliyet koşullarını dikkate alarak yatırımlarını gerçekleştirir. Yani pazarın çekiciliği yabancı sermaye yatırımının o ülkeye gelmesinde en önemli ekonomik özelliktir. Çünkü yabancı firmaların temel amaçlarından biri pazar payını maksimize etmektir.

Küreselleşmenin başlamasıyla beraber rekabetin hız kazanması sonucu firmalar dünya ekonomisinde daha fazla söz sahibi olmak için küresel piyasadaki paylarını artırmak için mücadelelerini hızla artırmaktadır. Küreselleşmenin sonucu olarak artan rekabette performansı iyi olan firma ayakta kalıp rakiplerini piyasadan silmektedir. Yabancı sermayeli firmanın ürettiği mala yatırım yapılacak ülkede talep fazlalığı olması firmanın o ülkede yatırım yapmasını teşvik eden önemli bir unsurdur. Firmanın sunduğu malın fiyatı, kalitesi ve sunduğu hizmeti o mala olan talebi teşvik eder ve böylece firmanın pazar payını artırır.

Bir diğer önemli ekonomik faktör ise doğal kaynakların bolluğu ve ucuzluğuyla ilgilidir. Yabancı yatırımcı firmaların kuruluş amaçlarından biri de ucuz ve bol kaynakları işletmek ve ana şirkete ham madde temin etmek için kullanmasıdır. Bir başka önemli faktör ucuz işgücüdür. Yabancı sermaye ihraç eden ülkelerde üst düzey

¹⁷ Atilla Bağrıaçık, **Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye'nin Ekonomik Yapısı**, Bilim Teknik Yayınları, İstanbul, 1981, s.8

yönetici maliyetlerinin artması bu firmaların iyi eğitilmiş insan gücüne sahip gelişmekte olan ülkelere yönelmesine neden olmaktadır. Bu tür firmalar küreselleşmeyle birlikte rekabetin arttığı ve ürün geliştirilmesinde eğitilmiş ve nitelikli iş gücüne sahip ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler.

Öte yandan gerek sermayenin geldiği gerekse yatırımların yapıldığı ülke hükümetlerinin ekonomi ve maliye politikalarında meydana gelen değişimlerde uluslararası sermaye hareketlerini etkileyen bir faktördür. Büyük şirketlerin bağlı oldukları ülkede faiz araçlarının ve kurumlar vergisinin artırılması, işçi ücretlerinde asgari sınırların yükseltilmesi, mevcut kredi politikasının büyük girişimcilerin aleyhine değiştirilmesi veya gümrük vergilerinin artırılması sonucu üretimde kullanılan ithal malı girdi fiyatlarının pahalılaşması gibi nedenler üretimin maliyetini yükselteceğinden, bu değişikliklerden etkilenen şirketleri bağlı oldukları ülke sınırları dışında yatırıma yöneltecektir.

Ayrıca, tüketime hazır malın dış piyasaya ulaştırılması, ara malları veya hammaddeye göre daha fazla taşıma gideri gerektiriyorsa, ana şirket yabancı ülkede şubeler açarak üretimin son aşamasını orada gerçekleştirebilir. Otomotiv sektörü bu niteliktedir. Gümrük tarifeleri, kotalar, kambiyo denetimi ve ithal yasakları gibi dış ticaret kısıtlamaları yabancı malların ülkeye girişini engeller.

Bu durumda belirtilen duvarları aşmak için yatırımcılar yatırımı o ülkeye kaydırırlar. Nitekim OECD'nin yaptığı bir araştırmaya göre, "yabancı sermayenin yatırım kararlarını en çok etkileyen sebeplerin başında, yatırım yapılan ülke ve bölgedeki Pazar payına hakim olmak isteğinden sonra, gümrük tarife ve dış ticaret engellerinden kurtulma arzusu gelmektedir."¹⁸

Dolayısıyla yabancı firmaların, yatırımlarını iş gücü ve doğal kaynakların bol ve ucuz olduğu, sendikalaşmanın gerçekleşmediği az gelişmiş ülkelere kaydırmaları o firmaların rekabet gücünü arttıran bir etken olmaktadır.

¹⁸ İrfan K Ülger, **Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri**, Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri İnceleme Yarışması, YASED Yayını, 1998, s. 260

1.2.2.5. Politik Faktörler

Yabancı sermaye yatırımcısının en fazla dikkat ettiği konu yatırım yapacağı ülkenin ekonomik ve politik istikrara sahip olmasıdır. Politik istikrar, ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan, emniyet ve güvenlik bekleyen yabancı sermaye için belirleyici faktör olmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşebilmesi, yatırım yapılacak ülkenin iç politik istikrarının yanında dış politikasının da istikrarlı olmasına bağlıdır. Politik istikrarın bozulması sonucunda yatırım yapılan ülke tarafından, yabancı kurumları sınırlayan bazı önlemler alınabilmektedir. Yatırımların devletleştirilmesi, kâr transferlerinin engellenmesi veya hisse paylarını örnek olarak gösterilebilir.

Politik riskler sadece geri kalmış ülkeler için geçerli olmayıp, gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Örneğin Kanada'da haberleşme endüstrisinde tüm yabancı kurumların hisse payı % 50'nin altına düşürülmüştür. Buna neden olarak da haberleşme gibi stratejik bir konunun kontrolünün yabancılara bırakılmayacağı gösterilmiştir.

Yatırımcı firmalar yatırım yapacakları ülkelerin ekonomilerinin dışa açıklığı, dünya piyasalarıyla entegrasyon düzeyi, piyasa ekonomisinin uygulanıp uygulanmadığı, hukuk ve adalet sisteminin çağdaşlığı gibi unsurları dikkate almakla beraber yabancı yatırımlar, bazı gelişmekte olan ülkelerde uygulanan rejim ve politikaları istikrarsız bulup beğenmeseler bile ticari beklentilerin üstün görüldüğü durumla da bu ülkelere yatırım yapmaktadırlar.

1.2.2.6. Psikolojik Faktörler

Yabancı sermaye yatırımcılarının yatırım kararlarını verirken veya alternatif ülkeleri değerlendirirken göz önünde tuttukları önemli bir etken olmaktadır. Bu faktörler, geçmişten gelen bir takım endişelerle, gelecekte kötü sonuçlar beklenmesine neden olmaktadır. Böylece firmaların geçmişte yatırım düzeyleri ile gelecekteki yatırım kararları arasında köprü rolü üstlenmektedir. İdeolojik cereyanların yabancı sermaye konusundaki olumsuz propagandaları da yabancı sermayeyi tedirgin etmektedir.

1.2.2.7. Yasal Çerçeve

Yasal çerçeve yatırımcıları iki şekilde etkilemektedir. Birincisi, yatırımcının ülkesindeki vergilendirmeye ilişkin yasalar ve tröstleşmeyi önleyici politikalar, dış ülkeye yatırım yapılması ile ilgili kararlarda çok önemli bir etkiye sahiptir. Şirketlerin ülke içinde büyümeleri mahkeme kararları ile elverişsiz iç vergi yasaları yatırımcıları kendi ülkesi dışındaki diğer ülkelere yatırım yapmasını teşvik etmektedir. Bununla birlikte yabancı yatırımcılar sadece kendi ülkelerindeki yasal çerçeveyi incelemekle kalmamakta, bunun yanında yatırım yapacakları ülke veya ülkelerin mevzuatlarını da incelemektedirler.

Özellikle sermaye ithalatçısı ülkedeki yabancı sermaye mevzuatına göre kabul edileceği öngörülen sermaye miktarı, vergilendirme, kâr ve anapara transferleri yabancı yatırımcıların yatırım yapma kararlarını etkilemektedir. Bir ülkedeki yabancı sermaye ile ilgili yasal düzenlemelerin açık ve tam olması yatırım yapacaklar açısından ileriye yönelik rekabet ve kalkınma planlamalarının gerçekleşebilme olasılıklarını tahmin etme açısından olumlu bir intibak uyandıran etkidir. Vergi sistemi karışık adalet mekanizması iyi çalışmayan ve özellikle yatırımlar konusundaki yasal yapısı iyi olmayan ülkelere yabancı yatırımcıların bakışı olumsuz olmaktadır. Yabancı sermaye bir ülkeye gelirken yapacağı her hareketin sonucunu önceden bilmek ister. Ayrıca yabancı sermaye yatırımcıları, yatırım yaptığı ülkedeki uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası platformda da korunduğunu görmesi yatırım yapma kararı vermede kolaylaştırıcı bir etki yapmaktadır.

Gelişmekte olan ülke, ekonomik ve sosyal gelişmesini zedeleyecek ancak ülke bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde yabancı sermayeyi çekici bazı yasal düzenlemeler yapmakla beraber; son derece yüksek rekabetin olduğu pazarlarda, en azından mevcut talebi korumak için o ülke ile üretimde entegrasyona gitmek gerekli olabilir.

Bu konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse; Ana firma ürettiği malları yabancı bir piyasaya ihraç etmekte olsun, bir süre sonra yabancı ülke hükümeti, yerli endüstriyi korumak amacıyla, söz konusu malın ithalatı üzerine yeni bir gümrük tarifesi koyma ve mevcut tarifeleri yükseltme yoluna giderse böyle bir durumda bu piyasaya mal ihraç

eden firmanın ihracatını azaltıcı etki yapar. Bu durumda ihracatçı açısından söz konusu piyasada satışlardaki düşüşü önlemek gümrük duvarlarını aşmak için malı doğrudan doğruya o piyasada üretmek durumu gerekir. Böylece yabancı piyasaya mamul mal ihracı yerine, o ülkede üretim tesisleri kurmak suretiyle de sonuçta aynı amaç elde edilmiş olacaktır.

1.2.2.8. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Sosyal ve kültürel bir yapı bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen temel etkenlerden biridir. Yabancı sermaye geldiği ülkeye kendi teknolojisini beraberinde getirir. Mevcut teknoloji yatırımcı ülkenin sosyal ve kültürel yapısını bünyesinde taşır. Bu bağlamda geleneksel yapıya sahip ülkelerde, yabancı sermayenin ülkeye girişi ile birlikte toplumsal bir değişim ve yabancı sermayenin ait olduğu ülkeye bağlılık artması kaçınılmaz bir son olmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarında ekonomik ve politik faktörler daha önemli olmakla beraber, bir ülkede ekonomik ve politik istikrarın olmasına rağmen, sosyal ve kültürel, geleneksel özellikler ahlakî ve moral değerlerin yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz olarak etkilememesi gerekir. Yabancı firmalar kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamda çalışmayı tercih ederler. Halkını ve kültürünü tanıdıkları ve yabancı olmadıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım yapmak onlar için daha kolay olmaktadır. Sosyal ve kültürel değerlerdeki bu tür farklılıkların, yabancı firmaların ticari faaliyetleri sonucunda elde edecekleri kazançların önüne geçme düşünceleri bile yabancı firmaların yatırım kararı vermelerinde önemli bir olumsuz etkendir.

Bir ülkenin sosyal istikrarı nüfus yoğunluğu, demografik denge, eğitim düzeyi, etnik ve dini yapı, işgücü ve sendikalar, gelir dağılımı ve aile yapısı gibi unsurlarla belirlenmektedir. Sosyal yapıdaki uyumsuzluk ve dengesizlikler beklenmedik anlarda aniden sosyal patlamalara neden olabilir. Ekonomik ve politik istikrarı da olumsuz etkileyerek dolaylı olarak yabancı sermaye yatırım kararlarının olumsuz yönde etkileyebilir.

Kültür ise yönetim ve pazarlama açısından önemli etkilere sahiptir. Kültür, bir toplumun içerisinde iletişim aracıdır. Kültürün etkileri özellikle yönetimlerde görülmektedir. Yöneticiler ve alt düzey çalışanlar farklı kültürlerden ise karşılaşılan ilk sorun dil olmaktadır. Farklı kültürlerden gelen yöneticiler gittikleri ülkelerdeki kültürü bilmeleri ve uygun hareketlerde bulunmaları gerekmektedir. Kültür malın pazarlanmasında da önemli rol oynamaktadır. Kültürel özellikler malın sunuluş tarzında ve mala gösterilen talep konusunda etkin olmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımı yapan şirketler, gittikleri ülkelerde kültürel değişimlere neden olabilirler. Ancak bir ülkede yabancı sermayeye karşı bir ön yargı oluşup, yabancı sermayenin bir sömürü aracı olduğu inancı oluştuğunda, doğal olarak ülkeye bu sömürü aracının girmesine izin verilmeyecek ve yabancı sermayenin ülkeye gelişi zorlaşacaktır. Hâlbuki yabancı sermayenin karşılıklı menfaat ilişkisi olduğu düşüncesini benimseyen ülkelere yabancı sermayenin girişi daha kolay olacaktır. Sonuç olarak, yatırım yapılan ülke halkının yabancı sermaye girişi ile oluşacak değişimlere uyum gösterebilecek sosyal ve kültürel yapıya sahip olması gerekmektedir.

1.2.2.9. Teknolojiyi Emme Kapasitesi

Gelişmekte olan ülkeler yatırımın verimliliğini arttıran, ulaşım, haberleşme, enerji planlama, organizasyon gibi konularda yetersiz olduğundan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Üretimde verimi ve etkinliği arttıran teknolojik yenilikler ancak sanayileşmiş ve zengin ülkelerce üretilebilmektedir.

Oysa gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsi kalkınmalarını hızlandırmak için bu teknolojik gereksinimlere ihtiyaç duymaktadır. Çoğu kez teknoloji yabancı sermaye yatırımından ayrı olarak ithal edilemez ve uluslararası firmalar çoğunlukla sahip oldukları teknolojiyi ayrı olarak satmazlar. İşletmecilik bilgisi ve pazarlama yeteneği gibi faktörler ise genellikle doğrudan yatırımlar olmadan transfer edilemez. Yabancı sermaye yatırımcılarının da buralara yönelmesi yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı kazançlı bulmalarından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple bu tür ileri teknik ve yönetim bilgilerini ithal etmek isteyen ülkeler onları üreten firmalara yatırım izni vermek zorundadırlar.

Yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelere yönelmesinin nedeni daha çok pazar payını koruma ve doğal kaynak temin etme isteğinden kaynaklanmaktadır.

1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir ekonomide yerleşik bir işletmenin başka bir ülkede uzun süreli bir ilişki kurmak amacıyla yaptığı uluslararası yatırımdır. Doğrudan kelimesi, yatırım amacıyla gelen sermaye ile birlikte farklı oranlarda teknoloji, know-how (teknik bilgi), işletmecilik bilgilerinin de ev sahibi ülkeye geldiğini belirtmektedir.

1.3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Tanımı ve Özellikleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY), bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır.¹⁹

OECD normlarına göre ise; doğrudan yabancı yatırım, bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların (doğrudan yatırımcı) bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, şahıslar ya da şirketlerden oluşan yabancı bir yatırımcının şirketleşmiş ya da eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az % 10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları kapsamaktadır.²⁰ Ancak, şirket üzerinde kontrolü sağlayan asgari sermaye miktarı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

¹⁹ S.Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 639.

²⁰ Hayrettin Demircan, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, Ankara, 2003, s. 1-2.

DYSY'ın kendine özgü bazı özellikleri bulunmaktadır:

- Yabancı yatırımcı, sadece yavru şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla kalmayıp aynı zamanda onun yönetim ve denetimini de elinde bulundurmaktadır. Yavru Şirket genellikle elinde bulunan teknoloji, ticaret sırları, yönetim bilgileri, ticaret ünvanı ve öteki kolaylıklardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise kazanılan kârlar kısmen veya tamamen ana şirkete aktarılır.²¹
- DYSY, bir ülkeye ya döviz transferi yolu ile ya da üretimde kullanılacak makine, teçhizat ve diğer üretim araçları şeklinde ya da lisans, teknik bilgi ve know-how gibi gayri maddi haklar olarak girmektedir.
- Yabancı yatırımcılar, maliyetlerin en düşük olduğu yerleri değil, daha çok net kârlılığın yüksek olduğu yerleri tercih etmektedirler.
- DYSY uzun dönemli yatırımlardır ve ulus aşırı şirketler tarafından yapılmaktadır.

1.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Yabancı sermayeli yatırımların 1950'li yıllarda, özellikle gelişmiş ülkeler arasında, büyük miktarlara ulaşması iktisatçıların ilgisini çekmiş ve bu tür yatırımların neden yapıldığı konusunda günümüze kadar birçok teori ileri sürülmüştür. 1970'li yıllarda gelişmiş ülkelere yapılan hammadde ve yurtiçi pazara yönelik doğrudan yatırımlar dışında, montaj ve fason üretime yönelik farklı yatırım türlerinde görülen artış, doğrudan yabancı yatırım konusundaki tartışmalara zamanla gelişmekte olan ülkeler boyutunu da eklemiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz işgücünden faydalanmak isteyen bu tür yatırımların daha çok ABD, Batı Avrupa ve Japonya kaynaklı çokuluslular tarafından yapılmıştır.²²

²¹ Mehmet Harmancı, **Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 2004, s. 68

²² Lütfü Öztürk, "Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2004, S. 7., s. 3

1.3.2.1. Heckscher-Ohlin Modeli

Heckscher-Ohlin Modeli ülkelerin üretim faktörleri bakımından birbirinden farklı olduğu varsayımından hareketle, ülkelerin sahip oldukları üretim faktörleri ile mal ticaretleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu model, doğrudan yabancı yatırımlara yer vermemekle beraber uluslararası mal ticaretini konu etmesi ve doğrudan yabancı yatırımları da kapsayan uluslararası faktör hareketlerini ele alan teoriler için çıkış noktası olması açısından önemlidir.²³

İsveçli iki iktisatçı olan Eli Heckscher'in 1919 ve Bertil Ohlin'in 1933 yılında yazdığı makalelerin birlikte değerlendirilmesi sonucunda oluşturulan Heckscher-Ohlin Modeli iktisat yazınında Faktör Donatımı Teorisi olarak da bilinmektedir. Bu modelde üretim faktörleri ülke içinde tam rekabetli ancak ülkeler arasında tam hareketsizdir. İki ülke, iki faktör ve iki mal varsayımına göre oluşturulan teoriye göre her ülke sahip olduğu faktör donatımının özelliğine göre üretim yapacak ve bu malın üretiminde uzmanlaşacaktır. Diğer bir deyişle, emek bakımından zengin olan ülke düşük ücret seviyesinin avantajını kullanmak için emek yoğun olan malı, sermaye bakımından zengin olan ülke ise düşük faiz seviyesinden yararlanarak karşılaştırmalı üstünlük elde edebilmek için sermaye yoğun olan malı üretecek ve diğer ülkeye ihraç edecektir.²⁴

Heckscher – Ohlin Modeli'ne katkı yapan Mundell'e göre, eğer bu ülkeler, emeğin ülkeler arasında hareketliliği kısıtlamaya devam ederken uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları azaltırlarsa, sermaye daha yüksek getiri oranlarından yararlanabilmek için sermaye bakımından zengin olan ülkeden, sermayenin kıt olduğu ülkeye doğru hareket edecektir. Aynı şekilde emeğin hareketliliği üzerindeki kısıtlamalar azaldığında da ters yönlü bir faktör akımı olacaktır. Bu süreç devam ettiğinde serbestleşen uluslararası faktör akımları her iki ülkenin de aynı faktör donatımına sahip olması sonucunu doğuracaktır. Bu durum ise, uluslararası faktör fiyatlarının eşitliği anlamına gelecek ve dolayısıyla ülkeler birbirine göre daha önce sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlükleri kaybedeceklerdir. Sonuç olarak üretim faktörlerinin uluslararası hareketliliğinin serbestleştirilmesi uluslararası ticaretin yerini

²³ Z.Tuğrul Gover, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, 2005, s. 7

²⁴ Seyidoğlu, a.g.e. , s. 679

almış, diğer bir deyişle ikame etmiş olacaktır.²⁵

Faktör Donatımı Teorisi, uluslararası mal hareketlerini açıklayabilmek açısından yararlıdır. Örneğin; gelişmiş ülkelerin sermaye yoğun malları ihraç ederek, emek yoğun malları ithal etmeleri şeklindeki davranışları bu teorinin yardımıyla açıklanabilir. Ancak teori, benzer faktör donatımına sahip ülkeler arasındaki mal hareketlerini açıklama konusunda yetersiz kalmakta ve doğrudan yabancı yatırımın yapılma sebepleri ve uluslararası ticarete etkileri hakkında herhangi bir açıklama getirmemektedir. Mundell uluslararası faktör hareketlerinin önündeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla uluslararası ticaretin bunda olumsuz etkilenebileceğine vurgu yapmış ve bir uluslararası sermaye hareketi türü olan doğrudan yabancı yatırımların ticareti ikame edeceğini ima etmiştir.

1.3.2.2. Ürün Devreleri Teorisi

Vernon, 1966 yılında yayımladığı makalesiyle üretim sürecinin çok uluslulaşmasını Ürün Devreleri Teorisi'yle açıklamaya çalışmıştır. Bu teoriye göre bazı ülkeler var olan ürünlerinin üretiminde, bazıları ise yeni ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaktadır. Yeni ürünler zaman içinde yeni olma özelliğini yitirdikçe üretildikleri ülkeler de değişmektedir. Böylece ürünlerin olgunlaşma süreci içinde şirketler çok uluslulaşmaya ve uluslararası malı ve nihai ürün ticaretine yönelmektedirler.²⁶

Vernon'a göre ürün devreleri üç aşamada incelenmelidir. Yeni ürünün piyasaya sürülmesi, ürünün olgunlaşması ve ürünün standartlaşması ürün teorisinin aşamalarını oluşturmaktadır. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren bir ürün gelişmiş bir ülkede üretilmeye başlanır. Üretim küçük miktarda yapılmaktadır ve ürün sadece iç piyasaya sunulmaktadır. Ürünün iç piyasada yeterince olgunlaştığına karar verildiğinde üretim miktarı artırılır ve ihracata başlanır. Yenilikçi firma, üretim teknolojisini bu aşamada da kendi elinde tutmayı tercih etmektedir. Yeni ürün standartlaşmaya başladığında, yeni teknoloji içeren ürünün sahibi olan firma bir taraftan yurt içinde ve yurt dışında lisans vermeye başlar, bir taraftan da üretim miktarının artması ve araştırma geliştirme

²⁵ World Trade Organization, **The Relationship Between Trade and Foreign Direct Investment. Note by the Secretariat**, 1997 s. 149

²⁶ Gover **a.g.m.** , s. 7

faaliyetlerine ve yüksek maliyetli işgücüne artık ihtiyacı kalmaması nedeniyle, üretimin büyük bir bölümünü ücret seviyesinin düşük olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırır. Yenilikçi firmanın merkezinin bulunduğu ülke, artık hem yurt dışında lisans verdiği firmaların hem de yeni teknoloji içeren ürünün sahibi olan firmanın başka bir ülkede aynı ürünü daha düşük fiyata mal etmesi nedeniyle yeni ürün için net ithalatçı konumuna gelmiştir. Sürecin sonunda yeni ürün, yenilikçi firmanın ülkesinde üretilmemekte, ülke bu ürüne duyduğu ihtiyacı tamamen ithalatla karşılamaktadır. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren ürün ise artık her yerde serbestçe üretilebilen bir mal haline gelmiştir. Bu aşamadan sonra yeni teknolojilerin ve ürünlerin bulunması gerekmektedir.²⁷

Ürün devreleri, özellikle ulusaşırı şirketlerin neden sermaye-yoğun yatırımları gelişmiş ülkelere, emek-yoğun yatırımlarını ise geliştirmekte olan ülkelere (GOÜ) ve bu arada bu ülkelerdeki serbest bölgelere yaptıklarını kısmen aydınlatmaktadır. Ürün devrelerine göre gelişmiş ülkeler ikinci aşamada, geliştirmekte olan ülkeler ise (özellikle serbest bölgeler) bir ürün devresinin üçüncü aşamasında, yani firmaların üretim maliyetlerinde bir azalma için yeni üretim yerleri aradığında Gelişmiş Ülkelerdeki firmalar için uygun yerler olacaktır. Genel olarak ihracata yönelik yatırımları bu hipoteze göre değerlendirildiğinde, özellikle teknolojinin standart hale geldiği aşamada UAŞ'lerin üretiminin maliyetini düşürmek için yatırımlarını emeğin ucuz olduğu GOÜ'lere kaydardıkları görülmektedir.²⁸

Özetlemek gerekirse, piyasaya sürülen yeni bir ürün önce dış ticarete sonra da doğrudan yabancı yatırıma neden olmaktadır. Bu sebeple, Vernon'un Teorisi hem uluslararası mal ticaretini hem de doğrudan yabancı yatırımı kapsamı açısından önemlidir.

1.3.2.3. OLI Paradigması

Ekonomik faaliyetini birden fazla ülkede sürdüren firmaların, tek ülkede üretim yapan firmalara göre bazı ek maliyetlere katlanmak zorunda kaldığını ve bu maliyetler

²⁷ Raymond Vernon, International Investment and International Trade in Product Life Cycle **Quarterly Journal of Economics**, 1966, s. 78

²⁸ Cem Alpar, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1997 s. 7

karşısında üretimlerini sürdürebilmek için rakipleri karşısında ileri teknoloji, ölçek ekonomileri gibi firmaya özgü bazı avantajlara sahip olmaları gerektiğini öne süren Hymer (1976) UAŞ teorisinin kurucusu olarak nitelendirilebilir. Ancak, 1977 yılında yaptığı çalışmayla Hymer'in tezini geliştiren Dunning, bir UAŞ'ın doğrudan yabancı yatırım yapması için gerekli koşulları kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışan bir araştırmacı olarak ÇUŞ teorisinin gerçek kurucusu olarak kabul edilmektedir. Literatürde OLI Paradigması veya Eklektik Paradigma olarak bilinen teoriye göre bir UAŞ'ın doğrudan yabancı yatırım yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gereklidir: Bu yaklaşıma göre DYY, sahipliğin, alansal avantajların ve içselleştirmenin bir fonksiyonudur. J.H.Dunning, bu değişkenleri bir firmanın belirli bir DYY kararı vermesi için tatmin olmak zorunda olduğu koşullar haline getirmiştir.²⁹

1.3.2.3.1. Mülkiyet Avantajı

Uluslararası şirketlerin sahip olduğu firmaya özgü fikri sınai mülkiyet hakları, teknolojik üstünlükler, organizasyon ve yönetim modelleri, ticari markalar, dağıtım kanalları, bilgi ve finans kaynaklarına erişimdeki üstünlükler, firmanın ölçek büyüklüğünden dolayı ucuz girdi temin edebilme ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkanı UAŞ'lere ev sahibi ülke firmaları karşısında avantaj sağlamaktadır.

UAŞ'lerin bu tür mülkiyet avantajlarını elde etmesinde yatırımcı ülkenin ekonomik koşulları ve hükümet politikaları etkili olmaktadır. Örneğin, UAŞ'in ölçek ekonomilerinden yararlanmasında yatırımcı ülkede şirket birleşmelerinin ve endüstriyel yoğunlaşmanın serbest olması, UAŞ'in teknolojik üstünlük elde etmesinde hükümetlerin Ar-Ge çalışmalarına destek vermesi ve bu çalışmalar için gerekli insan kaynağının yatırımcı ülkede mevcut olması önemli bir etkiye sahiptir.

1.3.2.3.2. Konumsal Avantaj

DYY'ın hangi ülkede yapılacağını belirleyen avantajlardır. UAŞ'ler yatırım projesinin hangi ülkede veya bölgede hayata geçirileceğine, yatırımın özelliklerini ve

²⁹ Lee Yong-Shook, **Labor Shock and Diversity of Transnational Corporate Strategy in Export Processing Zones**, Growth and Change. Vol:30, 1999, s. 93

yatırım yapacak yerin sağladığı avantajları göz önünde bulundurarak karar verirler. Faktör maliyetleri ve verimliliği, yatırımcı ülke ile ev sahibi ülke arasındaki uzaklık, Pazar büyüklüğü, tabii kaynakların bolluğu, gümrük tarifeleri, ev sahibi ülkenin bir Bölgesel Ekonomik Entegrasyona (BEE) üye olması, alt yapının yeterliliği, yatırım teşvikleri, sosyal yapı ve kültür benzerlikleri gibi unsurlar yatırım yerinin sağlayacağı avantajlar arasında sayılabilir. Ulaşılmak istenen pazarda belirtilen unsurların varlığı UAŞ'ı pazara ihracat yapmak yerine yatırım yapmaya yönlendirmektedir.

1.3.2.3.3. İçselleştirme Avantajı

P.J.Buckley ve M.Cason'un ileri sürdüğü ve J.H.Dunning ve M.A.Rugman'ın da katkıda bulunduğu bu teoriye göre, yurt dışındaki piyasaların bir çok düzensizlik ve riskler içermesi firmaları bu piyasalara DYY yapma yoluyla içselleştirmeye yönlendirmektedir.³⁰

İçselleştirmenin firmalara sağladığı faydalar, gecikme, pazarlık ve müşteri belirsizliklerinden kaçınabilme, hükümetlerin yaptığı düzenlemelerin etkisini transfer fiyatlaması yoluyla en aza indirebilme ve piyasalar arasında fiyat farklılaşması uygulayabilme olanağı şeklinde sıralanabilir.

Ev sahibi ülke firmaları ile lisans anlaşması yapmanın farklı bir hukuki ve idari yapıya daha kolay uyum sağlama, piyasaya giriş maliyetlerini düşük tutma gibi avantajları olmasına rağmen; UAŞ'ler tarafından lisans yoluyla kullanılan teknolojinin, taraflar arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktığında lisans alan firma tarafından taklit edilebilme riski, lisans anlaşmasına konu olan teknolojinin nitelikli işgücü tarafından kullanılması gerekliliği gibi faktörler nedeniyle DYY, lisanslamaya tercih edilebilmektedir.³¹

Yukarıda sayılan ve UAŞ tarafından bir bütün olarak değerlendirilen avantajlar UAŞ'ın bir ülkede yatırım yapmasında etkili olmaktadır. Mülkiyet avantajı veri olarak kabul edildiğinde, konumsal avantaj ve içselleştirme avantajının bulunup bulunmamasına göre UAŞ'ın uluslararasılaşma stratejisi farklılık göstermektedir.

³⁰ Gover, **a.g.m.** , s. 8

³¹ J.H.Dunning, **Studies in International Investment**, Humanities Pres Inc., NewYork, 1990, s. 133

UAŞ'lar sahip oldukları avantajlara göre ihracat yapmayı, ev sahibi ülkeden bir firma ile lisans anlaşması yapmayı, ev sahibi ülkede bir dağıtım şirketi kurmayı veya DYY yapmayı tercih etmektedirler.³²

OLI paradigması, UAŞ'ların doğrudan yabancı yatırım yaparken dikkate aldıkları faktörleri, UAŞ'ların firmaya özgü avantajlarını vurgulayarak açıklamaktadır. Bu teori UAŞ'lerin neden DYY yapmayı ticarete tercih ettiklerini anlayabilmek açısından yararlıdır.

1.3.2.4. Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi

Yeni doğrudan yabancı yatırım teorisi, yatırımları yatırım kararında belirleyici olan etkenlere göre iki ana gruba ayırarak bu yatırımların yatırımcı ülke ve ev sahibi ülkenin dış ticaretine etkilerini araştırmaktadır. Bu teoriye göre DYY, dış ticaret için Heckscher-Ohlin-Mundell yaklaşımının aksine yalnızca ikame edici değil aynı zamanda tamamlayıcı özelliğe de sahiptir. DYY ve ticaret arasındaki ilişkinin tamamlayıcı olması DYY'nin yapılmasından sonra yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasında yapılmakta olan ticaretin miktar ve / veya değer olarak artması olarak tanımlanabilir. İki ülke arasındaki ticaret DYY sonucunda artmakta ancak, ithalat ve ihracat arasındaki denge ve dış ticaretin kompozisyonu DYY'ın türüne göre değişmektedir.

1.3.2.4.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları

Yatay Entegrasyon Yatırımları (YEEY), genel olarak bir UAŞ'ın aynı ürünü birkaç ülkede üretmek için yaptığı yatırımları ifade etmektedir. UAŞ'lar DYY ile ticaret yapmak arasında tercih yaparken tek bir fabrikada üretim yaparak ölçek ekonomilerinden faydalanmanın getireceği üretim maliyeti avantajı ile pazara yakın olmanın ve ticaret nedeniyle karşılaşılan taşıma, gümrük tarifesi gibi maliyetleri azaltmanın avantajı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Eğer bu karşılaştırma sonucunda UAŞ yatırım yapmaya karar verirse yapılan yatırım YEEY olarak adlandırılır. Yatırımcı ülke ve ev sahibi ülke arasında ticaret engelleri ve taşıma maliyetleri ne kadar

³² Gover, a.g.m. , s. 8

yüksek ve yatırım önündeki engeller ne kadar azsa, DYY ticarete o kadar çok tercih edilecek ve YEY yapılacaktır. YEY yapıldıktan sonra ortaya çıkacak gümrük tarifesi artışları da yavru şirketin satışlarının UAŞ'ın toplam satışlarına oranını arttıracaktır.

Bu konuda yapılmış bir ampirik çalışmaya göre, ev sahibi ülkeye yatırımcı ülkeden ithal edilen mallara uygulanan gümrük tarifesinin %1 oranında artırması yavru şirketin satışlarını %0,38 ile %0,45 arasında değişen oranda artırmaktadır.³³

UAŞ, YEY yapma kararı ile hem ticaret maliyetlerinden kurtulmakta, hem de yerel pazarda daha aktif olarak faaliyet gösterebilmekte ve değişen pazar koşulları ve tüketici tercihlerine daha kolay ve hızlı uyum sağlayabilmektedir. Bunun yanında YEY, UAŞ'ın ev sahibi ülkede üretmediği diğer ürünlerinin bu ülkede daha çok talep edilmesine yol açtığı bunun da UAŞ'ın toplam satışlarına olumlu etki yaptığı bilinmektedir.³⁴

Pazara yakınlık avantajı sağlaması YEY yapmanın en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Bu özelliğinden dolayı YEY'ler ihracatı ikame edici yatırımlar olarak değerlendirilmektedir. Ev sahibi ülkenin pazarın büyüklüğü YEY'in ihracatı ikame edici özelliğini iki nedenden dolayı artırmaktadır. Birinci neden, birim çıktı başına sabit maliyetlerin toplam üretim hacminin artması nedeniyle düşecek olmasıdır. İkinci neden ise, büyük miktarda üretim yapabilmek için çok sayıda yerel tedarikçiye ihtiyaç duyulması ve bu tedarikçilerin aralarında rekabet etmeleri sonucunda ara malı fiyatlarında görülecek düşüştür. Böylece yavru şirket, üretim maliyetlerinin düşmesiyle piyasada fiyat avantajı elde edecektir.³⁵

Yatay Entegrasyon Yatırımların ev sahibi ülkenin dış ticaretine net etkisinin belirlenmesi oldukça güçtür. İlk olarak, YEY'in yatırımcı ülkeden yapılan nihai mal ihracatını ikame edeceği ve ev sahibi ülkenin nihai mal ithalatının azalacağı ön görülür. Ancak yatırımın ilk yıllarında yavru şirket nihai mal üretimi için gerekli sermaye malı,

³³ S. L. Braniard, **A Simple Theory of Multinational Corporations and Trade with a Trade-Off Between Proximity and Concentration**, NBER Working Paper, 1993, s. 13

³⁴ Organization For Economic Cooperation and Development (OECD), **The Benefits and Costs of Foreign Direct Investment for Development: A Survey**, Note by the Secretariat, 2001. s. 73

³⁵ H.J,Shatz, Venables A.J **The Geography of International Investment**, The Oxford Handbook of Economic Geography, Oxford University Press, 2000 s. 145

hammadde ve ara malı ihtiyacını, kalite standartları ve iç piyasadaki tedarikçilerin yeterince tanınmaması nedeniyle, yatırımcı ülkeden ithal eder. Bu nedenle, ev sahibi ülkenin yatırımcı ülkeden ithalatının tamamının YEY ile ikame edilmemesi beklenir. Yatırım yapan UAŞ zaman geçtikçe iç piyasadaki hammadde ve ara malı tedarikçileriyle ticari ilişki kurmaya başlar ve aşamalı olarak ihtiyacını yurt içinden karşılamaya yönelir. Dolayısıyla, YEY ile hammadde ve ara malı ithalatı arasındaki ilişkinin yıllar geçtikçe zayıflaması ve ev sahibi ülkenin YEY'den önce yaptığı nihai mal ithalatının tamamen yerli üretimle ikame edilmesi beklenir. Sonuç olarak, başlangıçta tamamlayıcı olan YEY ve ticaret ilişkisinin ilerleyen yıllarda ikame ediciye dönüşmesi öngörülebilir.³⁶

1.3.2.4.2. Dikey Entegrasyon Yatırımları

Dikey Entegrasyon Yatırımları(DEY), UAŞ tarafından üretilen nihai malın üretim sürecinin birkaç aşamaya bölünmesi sonucunda bir malın üretilmesi için birkaç ülkede yapılan yatırımlardır. UAŞ'ın DEY şeklinde yatırım yapmasında doğal kaynakların zenginliği, hammadde bolluğu, ucuz işgücü gibi faktör fiyatlarının farklı olmasından kaynaklanan avantajlar önemli rol oynamaktadır. Bu faktörlerin yanında, ev sahibi ülke ve yatırımcı ülke arasında taşıma maliyetlerinin düşük olması ve dış ticaretin serbestçe yapılabilmesi de DEY için belirleyicidir. ABD pazarına sunulan bir elektronik eşyanın bileşenlerinin ABD'de üretilmesi ancak ürünün montajının maliyet avantajları nedeniyle bir Güneydoğu Asya ülkesinde yapılması DEY'e örnek olarak verilebilir.³⁷

Dikey Entegrasyon Yatırımları, dolayısıyla ara malı ticaretini etkileyen faktörleri araştıran bir çalışmaya göre, ev sahibi ülkenin ithalata uyguladığı gümrük tarifesi oranları ile ara malı ithalatı arasında negatif yönlü ve güçlü bir ilişki vardır. Buna göre, gümrük tarifelerinde yapılacak %1'lik indirim, ara malı ithalatında %3-5 aralığında artışa yol açmaktadır. Aynı çalışmada DEY teorisi ile uyumlu olarak, niteliksiz işgücü ücretlerinin görece olarak daha düşük olduğu ev sahibi ülkelerin daha çok ara malı ithal ettiklerinin gözlemlendiği belirtilmektedir.³⁸

³⁶ World Trade Organization (WTO). **The Relationship Between Trade and Foreign Direct Investment**. Note by the Secretariat, 1997, s. 45

³⁷ Gover, **a.g.m.**, s. 8

³⁸ G.H Hanson., R.J Mataloni. ve M.J. Slaughter, **Vertical Specialization in Multinational Firms**, NBER Working Paper No: 9723, 2006, s. 16

Dikey Entegrasyon Yatırımları, doğası gereği ticaret yaratıcı etkisi olan türde DYY'dir. Yatırımcı ülke pazarı için üretilen bir ürünün, DEY yapılması sonucunda farklı bir ülkede montajının yapılarak yatırımcı ülkeye ihraç edilmesi hem yatırımcı ülke hem de ev sahibi ülkenin dış ticaret hacmini artırmaktadır. DEY sadece yatırımcı ülke pazarına yönelik olarak değil, bir bölgesel ekonomik entegrasyonun ticaret engelleri ile karşılaşmadan rekabetçi bir fiyatla satış yapabilen bir ihracat üssü haline gelmektedir. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu hedefleyen DEY sonucunda da yatırımcı ülkenin, ev sahibi ülkenin ve Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun dış ticaret hacmi artmaktadır. Dolayısıyla, Dikey Entegrasyon Yatırımları ülkeler arasındaki ticareti ikame etmemekte, aksine uluslararası ticaret için tamamlayıcı rol oynamaktadırlar.³⁹

1.3.2.4.3. Bilgi Sermayesi Modeli

Doğrudan Yabancı Yatırımı açıklamaya çalışan son teori yukarıda açıklanan Yatay Entegrasyon Yatırımları ve Dikey Entegrasyon Yatırımlarının birlikte değerlendirilmesi ile oluşturulan Bilgi Sermayesi Modelidir (BSM). BSM teorisi de YEY ve DEY'de olduğu gibi iki ülke, iki mal ve iki faktör(nitelikli ve nitelsiz işgücü) varsayımına dayanır. Ancak, bu teorinin ayırt edici özelliği ikisi yerli, ikisi Yatay Entegrasyon yapmış ulusaşırı şirket, ikisi Dikey Entegrasyon yapmış ulusaşırı şirket olmak üzere altı farklı firma türünü modele dahil etmiş olmasıdır.⁴⁰

Teoriye göre ticaret maliyetlerinin marjinal üretim maliyetinin %20'sini oluşturduğu varsayımı altında, yavru şirketlerin üretimi yatırımcı ve ev sahibi ülkelerin ekonomik, demografik büyüklükler ve faktör donatımı açısından benzeşmeleri halinde en yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Benzer ülkeler söz konusu olduğunda UAŞ'ler yatay entegrasyon yatırımlarını tercih etmektedir.

Yukarıda belirtilen marjinal maliyet varsayımı korunarak, yatay entegrasyon yatırımları yapan UAŞ'lerle dikey entegrasyon yapan UAŞ'lerin toplam sabit maliyetlerinin birbirine eşit olması varsayımı modele eklendiğinde ekonomik

³⁹ Gover, **a.g.m.**, s. 8

⁴⁰ J.R Markusen, A.J. Venables, D.E. Konan, ve K.H.Zhang, **A Unified Treatment of Horizontal Direct Investment, Vertical Direct Investment, and the Pattern of Trade in Goods and Services**, NBER Working Paper no.5696, 2006

büyüklikler ve faktör donatımı açısından birbirine benzer ülkeler arasında UAŞ'lerin YEY yapmaya yöneldiği gözlenmiştir.

Ticaret maliyetlerinin düşük olduğu ve yatay entegrasyon yatırımları yapan UAŞ'lerin yerli firmalara göre iki kat toplam sabit maliyete katlandığı varsayıldığında, farklı faktör donatımına, dolayısıyla farklı faktör fiyatlarına, sahip ülkeler arasında UAŞ'lerin dikey entegrasyon yatırımları yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu sonuçlardan yola çıkarak, faktör donatımları ve ekonomik büyüklükler yönünden benzer ülkeler söz konusu olduğunda DYY ve ticaretin birbirini ikame ettiği, farklı faktör donatımına sahip ülkeler arasında da bu ilişkinin tamamlayıcı olduğu söylenebilir.⁴¹

1.3.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Yapılma Nedenleri

Bir sermayenin, diğer bir ülkeyi kalkındırmak yaşam standardını yükseltmek amacıyla, ait olduğu ülkeden çıkıp bir diğer ülkede yatırıma dönüşmesinin çok çeşitli nedenleri vardır. Üretimin önemli bir unsuru olan sermaye ülke içi kaynaklardan sağlanamıyorsa diğer ülkelerde bol olan sermaye kaynaklarına başvurularak üretim gerçekleştirilebilir.

Yatırım için tasarlanan ülkenin siyasal ve ekonomik istikrarı, altyapı yatırımlarını tamamlayıp tamamlayamadığı, yabancı sermaye konusunda yasal düzenleme ve uygulamaları (serbest bölgeler, joint venture gibi) ve ülkenin teknoloji emme kapasitesi yatırım kararlarında önem arz etmektedir.

Yabancı yatırımcı için, yatırım yaptığı ülkede elde ettiği kârın kendi ülkesine transferi önemlidir. Kendi ülkesine kârını transfer edemeyen müteşebbis için yabancı ülkede yaptığı yatırım önemini kaybeder.⁴²

Esas amaç kârlılık ve kâr transferi olmakla birlikte yabancı sermayenin bir ülkeye geliş nedenlerini çok uluslu şirketlerle ilgili özelliklerde değinmekte fayda vardır.

⁴¹ Gover, **a.g.m.**, s. 9

⁴² Daim Demircan, **Türkiye'de Yabancı Sermaye**, İstanbul, Dilek Yayınevi, 1971, s. 94

Uluslararası Ticaret Teorisi'nin temeli "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi"ne dayanır. David Ricardo'nun formüle ettiği bu teoriye göre her ülke, göreceli olarak hangi malları daha ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşması gerekmektedir.⁴³

Bu çerçevede de üretiminde uzmanlaştığı mali ihraç edecek, diğer ülkenin Uzmanlaştığı ürünü de ithal edecektir. Temeli Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi'ne dayanan liberal yorumun amacı, Smith'in kitabına adını veren "Ulusların Zenginliği"ne ulaşmaktır.

Bu liberal teorinin temeli, ortak çıkarın zenginlik yaratacağıdır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi uluslararası ticaretin temel mantığını açıklayabilse de DYY'ler daha karmaşık bir model gerektirdiğinden klasik teorinin kapsamı dışında ele alınmıştır.

DYY'ler daha karmaşık, stratejik, ekonomik modellerin, hipotezlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. DYY'lerin nedenlerini açıklayan hipotezlerin başlıcaları şunlardır:

- **Hammadde Kaynakları**

Hammadde kaynakları yeryüzüne dengeli biçimde dağılmış değildir. Hammaddelerin işletilmesine yönelik yatırımlar, madenlerde olduğu gibi bu kaynakların bulunduğu yerlere kurulur. Siyasi Tarih açısından; hammadde kaynakları ve sanayi üretimi ilişkisi sonucu, Sanayi Devrimi ile güçlenen ülkelerin dünyanın hammadde kaynaklarının olduğu yerlerde sömürgeci bir sistem meydana getirmişlerdir. 19. ve 20. yüzyıllar bu ekonomi-politik sistemin zirveye çıktığı ve bu rekabetin neden olduğu iki büyük dünya savaşıyla tasfiye olduğu zamanlardır.

Geleneksel dış yatırımların nedenleri bununla ilgilidir. 19.yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ana ülke sanayilerinin ihtiyacı olan hammaddelerin sağlanması için, Batılı şirketlerin yatırımları bu kaynakların bulunduğu az gelişmiş ülkelere yapılmıştır.⁴⁴

⁴³ David Ricardo, **The Principles of Political Economy and Taxation**, Prometheus Books, Tıpkıbasım, 1996, s. 123

⁴⁴ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 679

- **Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi**

İlk aşamadan nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri (dikey bütünleşme) veya aynı aşamadaki üretim faaliyetlerini tek bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda (yatay bütünleşme), üretimde bütünleşmeye gidilir. Bu gibi durumlarda girdi sağlamanın güvenceye alınması veya belirli aşamaları farklı ülkelerde gerçekleştirmenin faaliyet avantajı yaratması gibi nedenler dolayısıyla üretim farklı ülkelere yaygınlaştırılır. Bu yapıda bir ürünün her bir parçası maliyet avantajı ve uzmanlık bilgisi ile verimlilik çerçevesinde farklı ülkelerde üretilir.

- **Ünvanın ve Sırların Korunması**

Ticari hayatta çok olumlu isim yapan firmalar kendi ürünlerinin kalitesine ve marka imajlarına zarar gelmemesi için, malları yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler. Bu şirketler, lisans anlaşmaları yoluyla ürünlerinin aynı kalitede üretemeyebileceğini düşündükleri için ürünlerini yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu nedenden kaynaklanan DYY'ler önemli kaynak, istihdam ve ihracat imkânı yaratmada yerel şirketlerle işbirliği çerçevesinde bağlantı kurulması ve bilginin paylaşılması açısından etkisizdir. Üretime ilişkin bilgilerde gizliliğin önemli olduğu durumlarda, DYY'lerin lisansa tercih edilmesi ise sırların korunması ile ilgilidir. Çünkü lisans sahibi, bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi kadar özen göstermeyebilir. Özellikle yüksek teknoloji içeren yatırımlarda bu gizlilik önem arz etmektedir.

- **Ürünün Yaşam Dönemi Hipotezi**

Firmaların iç ekonomideki gelişmenin sınırına ulaşmalarıyla, bu piyasada daha fazla kâr elde etme olanakları kalmaz. Kâr artışının sürdürülebilmesi için, daha az girilmiş bulunan ve belki de rekabetin daha sınırlı olduğu yabancı piyasalarda üretim yapılması gerekebilir. Raymond Vernon tarafından ortaya atılan bu görüşe göre, dış yatırım; yurt içine uzun süredir yerleşmiş olmanın ve iyi iş yapmanın bir sonucudur. Bu görüş açısından Amerikan firmalarının dış piyasalarda egemen olmaları da ürün devrelerinin ileri aşamalarında bulunmalarıyla ilgilidir.

Vernon'un 1966 yılında kaleme aldığı *International Investment and International Trade in Product Life-Cycle* adlı makalesinde ileri sürdüğü bu görüş II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan şirketlerinin uluslararasılaşmasının etkinleşmesinin teorik bir açıklaması niteliğindedir.⁴⁵

▪ İthalatçı Ülkenin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma

İhracatçı firma ithalatçı ülkenin uygulamaya koyduğu tarife ve kotalar karşısında, o piyasayı kaybetme tehlikesi ile karşılaşır. Bu durumda, tarife ve kotaların etkisinden kurtulup o piyasayı elde tutmanın yolu, söz konusu piyasada üretime başlamaktır. Amerikan yatırımlarının 1960'lı yıllarda Batı Avrupa'ya akışı bu nedenle ilgilidir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulup, dışta kalan ülkelere (ABD dahil) ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlanınca, Amerikan şirketlerinin bölgeye ihracatı bundan çok olumsuz biçimde etkilenmişti. Bunun üzerine söz konusu şirketler yatırımlarını kitleler halinde Topluluk ülkelerine yapmaya başladılar.

Yukarıda açıklanan, Vernon'un "Ürün yaşam dönemi hipotezi"de Amerikan şirketlerinin bu davranışı gerçekleştirebilmelerinin iç dinamiklerini göstermektedir.

▪ Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma

Yurt içindeki çeşitli kısıtlamalardan kurtulma çabası; bankaların ve bazı imalat sanayi alt sektörlerin uluslararası alana yayılmalarında önemli bir etkidir. ABD'de ve diğer sanayileşmiş ülkelerde bankacılık yasalarının getirmiş olduğu düzenlemeler, bunlardan kurtulmak üzere bankaları yurtdışında şubeler açmaya yöneltmiştir.

Bunun gibi, ülkedeki çevre koruma standartların getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen imalat sanayi firmaları, üretim için düşük çevre standartlı ülkeleri seçmişlerdir. Bunlar arasında çevreyi kirletici ve kamu sağlığına zararlı endüstriler özellikle belirtilebilir. Türkiye'de Çitosan'a bağlı çimento fabrikalarının Fransız firmalarınca satın alınması buna bir örnektir. Ancak bu yatırımlar temelde ülkenin iç pazarını hedefleyen, katkıları sınırlı yatırımlardır.

⁴⁵ Raymond Vernon, "International Investment and International Trade in Product Life Cycle", *Quarterly Journal of Economics*, 1966, s. 190-207.

▪ **Üretim Esnekliği**

Satınalma gücü paritesi teorisinin öngördüğü gibi, ülkeler arasındaki enflasyon oranları ile bu ülkelerin döviz kurlarındaki göreceli değişimler arasında, uzun vadede doğru yönlü bir ilişki öngörür. Bunu sağlayan arbitraj mekanizmasıdır.⁴⁶ Ama bazen satın alma gücünden sapmalar olabilmektedir. Bu gibi durumlarda, parası reel değer kaybına uğramış ülkelerde üretimde bulunmak, maliyetleri düşürücü bir etkidir. O bakımdan reel değer kaybının doğurduğu fırsatlardan yararlanmak için üretim yeri değiştirilebilir. Bu tarz istikrarsızlıklar şirketlerin kârlarına yarasa da reel değer kayıpları bir ülkenin istikrarsız ve güçsüz yapısını göstermektedir. Bu nedene dayalı dış yatırımlar bazı koşullar da gerektirir. Örneğin, yabancı paradaki reel değer kayıpları uzun süre olmalı, teknoloji ülkeler arasında kolayca aktarılabilecek nitelik taşımalı, hükümetler ve işçi sendikaları bu yer değiştirmeyi güçleştirici bir davranış içinde olmamalıdır. Bilgisayar parçaları, tv cihazları, elektrikli araçlar vb. bu tür esnek üretim yapılabilecek mallara örnek teşkil etmektedir.

▪ **Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme**

Dışyatırımlar, hissedarlar açısından dolaylı olarak portfolyo çeşitlenmesi sağlar. Üretim tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. Firma, ürün çeşitlendirmesi ile bir ölçüde dengelemeye çalışabilir. Fakat aynı ülkedeki tüm ürünlerin satış koşullarının benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez. Oysa şirket, üretimini uluslararası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir. Çünkü tüm ülke ekonomileri aynı yönde dalgalanmazlar.

▪ **Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı**

İşgücü ve doğal kaynak maliyetleri, ülkeler arasında büyük değişimler göstermektedir. Dolayısıyla emek ve doğal kaynak yoğun malların bu faktörlerin bol ve ucuz olduğu yerlerde kurulması, üretim maliyetlerini düşürücü etki yapar.

⁴⁶ Seyidoğlu, a.g.e. , s. 679

Çoğu Amerikan şirketlerinin Meksika, Malezya, Kore, Hindistan, Hong Kong ve Tayvan gibi yörelere yaptıkları yatırımlarda bu faktörlerin etkisi vardır. Japon firmaları da giderek Meksika ve diğer ucuz emek ülkelerine doğru yönelmektedir.

▪ **Yabancı Teknoloji Kullanılması**

Uluslararası şirketler yurt dışında üretim tesisleri kurarak veya mevcut tesisleri satın alarak, yatırım yaptığı ülke teknolojisini öğrenerek daha sonra da bu bilgileri üretim süreçlerinin geliştirilmesinde kullanabilirler. Bu etken, özellikle ABD'ye yatırım yapan Avrupa veya Japon uluslararası şirketleri için söz konusu olmuştur.

▪ **Monopol Avantajından Yararlanma**

Sınai örgütlenme teorisine göre, rakiplerinin sahip olmadıkları üretim bilgi ve becerilerini elinde bulunduran şirketler dış piyasalara açılma bakımından avantajlı durumdadır. Bu görüşe göre tüm bilgi, kaynak ve mallar tam olarak hareketli olsalar ve bunlara istendiği an sahip olunabilseydi, hiçbir piyasada monopolcü yapılara rastlanmazdı. Ancak gerçek piyasalarda bu koşullar sağlanamamaktadır.

Bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bir piyasadaki belirli firmalar diğerlerine göre üstünlük elde ederler. Örneğin teknolojiyi ele alırsak, bir teknolojiye yalnız kendisi sahip olan şirket, iç ve dış piyasalarda bu avantajını kullanabilmektedir.

Teknoloji yeni bir mal, üretim süreci, pazarlama veya finansman yöntemi ile ilgili olabilir. Dolayısıyla bu alanlarda rakiplerine göre üstünlüğe sahip olan bir firma bu avantajını kullanarak uluslararası piyasalara daha kolayca açılabilir.

2. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ

2.1. Ekonomik Yapı ve Temel Ekonomik Göstergeler

Çin Halk Cumhuriyeti 1979'dan sonra uygulanan reformist politikalarla dışa açılmış, ve hedeflediği ekonomik kalkınma hareketine ivme kazandırmıştır. Çin'in ekonomik temel göstergeleri incelendiğinde, ekonomisinin istikrarlı büyüme trendine rağmen, nüfusunun çok fazla olmasının, ekonomik kalkınma için önemli kaynak olmasının yanında, istenilen refah düzeyine ulaşmada olumsuz bir etken olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 1. Ükelere Göre Bazı Ekonomik Temel Göstergeler (2004)

ÜLKE	NÜFUS	KİŞİ BAŞI	SATIN ALMA GÜCÜNE GÖRE
	MİLYON	MİLLİ GELİR	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR
ABD	291	37870	37750
ALMANYA	83	25270	27610
ARJANTİN	37	3810	11410
AVUSTURALYA	20	21950	28780
BREZİLYA	177	2720	7510
ÇİN	1288	1100	4980
FRANSA	60	24730	27640
G.AFRİKA	46	2750	10130
HİNDİSTAN	1064	540	2880
İTALYA	58	21570	26830
JAPONYA	128	34180	28450
KANADA	32	24470	30040
MEKSİKA	102	6230	8980
RUSYA	143	2610	8950
TÜRKİYE	71	2800	6710

Kaynak : Size of the Economy, 2005 World Development Indicators, (Çevrimiçi) www.worldbank.org.(Erişim Tarihi: 20.09.2007)

Tablo 1'de görüldüğü gibi, kişi başına satın alma gücü paritesi cinsinden diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak milli hasıla ölçüldüğünde, Çin ekonomisinin Almanya, Japonya, Hindistan ve Rusya ekonomilerinden daha büyük olduğunu ve hemen hemen

ABD ekonomisine eşit olduğu tespit edilir.⁴⁷

Çin'in temel ekonomik göstergesi sayılabilecek başka bir göstege de Çin'in dış ticaret dengesidir.

Tablo 2. Çin'in Bazı Temel Ekonomik Göstergeleri

EKONOMİK GÖSTERGELER	2001	2002	2003	2004
Toplam GSYH (milyar \$)	1080	1175	1270	1445
Reel Büyüme Hızı (yıllık % değişme)	8	7,5	8,0	9,3
Kişi Başına GSYH (\$)	853	921,0	989,0	1118,0
Enflasyon (yıllık ortalama tüfe)	0,4	0,7	-0,8	1,2
Mal/İhracatı (milyar \$)	249,1	266,1	325,6	438,2
Mal/İthalatı (milyar \$)	214,7	232,1	281,5	393,6
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	20,5	17,4	35,4	45,9
Döviz Rezervleri (milyar \$)	168,3	215,6	291,1	408,2

Kaynak : Rasim Yılmaz ve Cüneyt Koyuncu, **Çin: Dragon Ekonomisinin Ölenemeyen Yükselişi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2005, s. 1

Tablo 2'ye baktığımızda 2001 yılındaki dış ticaret dengesi değeri 20,5 milyar dolardan 2004 yılında 45,9 milyar dolara çıkarak 2001 ile 2004 yılları arasında devamlı bir artış eğilimi göstermiştir. Yine Tablo 2'de Çin'in döviz rezervlerine bakıldığında 2001 yılında 168,3 milyar dolar olan döviz rezervi yıllar itibariyle artış göstererek 2004 yılında 408,2 milyar dolara ulaştığı görülmektedir.

Çin Ekonomisi'ne gerek toplam gayri safi milli hasıla gerekse reel büyüme hızı açısından 2001 ile 2004 yılları arasını kapsayan son dört yıla ait verileri baz alınarak bakıldığında devamlı artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Bu veriler, aynı zamanda kişi başına düşen gayri safi milli hasıla oranının da artış eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Yıllık ortalama TÜFE oranı -1 ile 1,5 arasında ve herhangi bir artış veya azalış eğilimi göstermemektedir.

⁴⁷ Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin : Tek Kutuptan Çift Kutuba** , IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2003 , s. 53

Çin'in ekonomik göstergelerinden biri de Çin'deki yatırım ve tasarruf miktarlarıdır. Çin'in ekonomik büyümesinin kaynaklarını araştıran bir çalışmaya göre 1978-1997 yılları arasında Çin'in kaydettiği ekonomik büyümenin yaklaşık %60'ı sermaye girdisindeki artış ile açıklanmaktadır.⁴⁸

Çin'in yatırım oranları diğer ülkelerle karşılaştırılırsa, Japonya, ABD, Hong Kong ve Tayvan gibi ülkelere göre fazla olduğu görülür. Bu yüksek yatırım oranının iki nedeni vardır. Bunlar, Çinlilerin gelirlerindeki hızlı artış ve yüksek tasarruf eğilimleridir.

Tablo 3. GSMH İçinde Tasarruf ve Yatırım Oranları (Kamu Kolektif ve Özel Sektör)

YATIRIMLARIN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI ORANLARI (GSYH'NİN % Sİ)					
YILLAR	TASARRUF	YATIRIM	KAMU	KOLLEKTİF	ÖZEL
1990	37,95	24,35	16,10	2,85	5,40
1991	38,11	25,88	17,18	3,23	5,47
1992	37,72	3,33	20,64	5,10	4,59
1993	41,78	37,74	22,88	6,69	8,17
1994	43,06	36,45	20,56	5,90	9,98
1995	43,17	34,23	18,64	5,63	9,97
1996	41,73	33,75	17,69	5,38	10,69
1997	42,98	33,49	17,78	5,17	10,74
1998	42,34	36,26	19,62	5,35	11,29
1999	40,50	36,38	19,43	5,29	11,66
2000	39,00	36,82	18,46	5,37	12,99
2001	40,88	37,80	—	—	—
2002	43,37	40,20	—	—	—
1980-2000	—	100	61,25	14,27	24,58

Kaynak : The World Bank, **World Development Indicators**; 2003, Tablo 7 ve EIU, 2004: 62'den aktaran, Rasim Yılmaz ve Cüneyt Koyuncu, **Çin: Dragon Ekonomisinin Ölenemeyen Yükselişi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2005, s. 34

Çin, GSYH'sının yaklaşık %40'ını tasarruf etmektedir. Bunu doğrulayan bir veri ise 1990 ve 2000 yılları arasındaki bankalardaki toplam tasarruf mevduatının 160 milyar Renminbi'den 12 Trilyon Renminbi'ye çıkmasıdır.

Yüksek yatırım oranının ikinci nedeni ise yabancı yatırımları özendirici politikalarıdır. 1993 yılından sonra yabancı yatırımların Çin'e yoğun bir şekilde gelmesiyle özel sektör yatırımları iki katına çıkmıştır.

⁴⁸ Rasim Yılmaz ve Cüneyt Koyuncu, **Çin: Dragon Ekonomisinin Ölenemeyen Yükselişi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2005, s. 33

2.2. Ekonomik Yapılanma ve Reformlar

Çin'in 1949 sonrası uyguladığı ekonomik kalkınma politikalarına bakıldığında, iki büyük lider döneminde uygulamaya konulan iki çeşit ekonomi politikasının olduğu görülür. Mao döneminde (1949-1976) uygulanan Plan Ekonomisi ve Deng döneminde uygulanmaya başlanan dışa açılma ve reform politikası ve bunların sonucu gelişen Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi'dir.

2.2.1. Mao Zedong Dönemi ve Plan Ekonomisi

Mao Zedong, Çin Komünist Partisi'nin ilk kurucularından ve 1930'lardan ölümüne dek değişmez parti genel sekreteridir. İç savaşı kazandıktan sonra, devlet başkanı olmuş ölünceye dek ülke ve parti yönetiminde tek kişilik denilecek kadar söz sahibi olmuştur.

1950'lerden itibaren Çin, yüksek düzeyde merkeziyetçiliğe dayanan bir plânlı ekonomi politikası uygulamaya başlamıştır. Ülkenin mali ve maddi kaynakları ile teknolojik güçlerini, önemli projelere tahsis ederek, kaynakların akılcı dağıtımını sağlamış, bölgesel ekonomiler arasında yeniden denge kurarak sanayileşme için temel oluşturmak suretiyle ekonomik ve sosyal kalkınmada etkin bir rol oynamıştır. Sovyet örneği beş yıllık kalkınma plânları uygulamaya başlanmıştır. Çin Komünist Partisi başarılı bir şekilde 1949'da toprak reformunu gerçekleştirdikten sonra, 1952'de Tarım Kooperatifleri ve 1958'de Halk Komünlerini oluşturmuştur.

Çin'de Mao Dönemi'nde gerçekleşen ekonomik gelişme diğer sosyalist ülkelerle karşılaştırıldığında gerçekleşen reformların GSYH'ya yansımadağı görülür. Bunun nedenleri arasında diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, sahip olduğu nüfusun büyüklüğü gelmektedir.

Ekonomik kalkınmanın kapsamının sürekli genişlemesi ve ekonomik yapının giderek daha karmaşık bir hal almasıyla, yürürlükteki ekonomik sistemin kusurları giderek belirgin hale gelmiştir. Örneğin, kamu mülkiyeti düzeyinde tek yanlı artışlara dayalı politika, Çin'in üretici güçlerinin gelişmesine müsait ortam yaratamamıştır.

Bu dönemde, hükümet ve teşebbüsler arasında görev ve sorumlulukların ayırımı açık bir şekilde yapılmamıştır, çünkü devlete ait teşebbüsler, yönetimde bağımsızlığa sahip değillerdi. Ekonomideki plânlı ayarlamalara ağırlık verilirken, değer kanunu ve piyasanın rolü ihmal edilmiştir. Dolayısıyla, Çin'in ekonomik kalkınması için planlı ve sistemli bir ekonomik yeniden yapılanmanın büyük önem taşıdığı anlaşılmıştır.⁴⁹

2.2.2. Deng Dönemi

Çin Mao'nun ölümünden sonra (1976), bir dönem içeride siyasi karışıklıklar ve dış politikada durgunluk geçirmiştir. Bu durgunluk, 2 Kasım 13 Aralık 1978 tarihlerinde, dönemin Çin lideri tarafından yapılan merkezi çalışma toplantısı ile iç ve dış politikada büyük değişiklik yapması ile başlamıştır. 18 ve 22 Aralık 1978 tarihinde gerçekleşen Çin Komünist Partisi 2. Kongresi'nin 3. Genel Toplantısı'nda reformcuların ağırlığını koymas ve eleştirileri ile birlikte daha önceki aşırı sol siyaset uygulamaları yumuşamaya başlamış ve böylece Çin'in bundan sonraki amacının sınıf mücadelesi değil, ekonomiyi kalkındırma olacağı konusunda ortak karara varılmıştır. Mao'dan sonraki Çin'in en önemli lideri olan Deng Xiaoping'in tecrübeleri de, yeni reform ve buna bağlı olarak dışa açılma dış politikasında etkin rol oynamıştır.

Mao'nun ölümünden kısa bir süre sonra 1978'de Deng Xiaoping'in başa geçmesiyle, Çin'de kendine özgü bir piyasa reformu başlamıştır. 1997 yılındaki ölümüne kadar Deng, Çin'de değişimin öncülüğünü yapmıştır. Bu süre içinde Deng, sanayi, tarım, bilim ve teknoloji ve milli savunma alanlarında modernleşmeyi hedeflemiştir. Reform hareketlerinin sonucunda ise Çin önemli ölçüde zenginleşmiştir. Bunun bir göstergesi Çin'de bugün orta sınıf nüfusunun ABD'ninkinden fazla olması olarak gösterilebilir⁵⁰.

İlk adım olarak, ücreti üretime bağlayan Sözleşmeli Aile Sorumluluk sistemi ile merkeziyetçilik ve ademi merkeziyetçiliğin birleştirilmesini içeren iki katmanlı bir yönetim sistemi uygulanmaya konulmuştur. Merkeziyetçiliğe ve tahsise dayalı tarımsal ve yan ürün alımlarına aşamalı olarak son verilmiştir. Birçok tarımsal ve yan ürün fiyatları üzerindeki denetimler hafifletilmiştir. Uzmanlaşmış, ticarileşmiş ve

⁴⁹ Qin Shi, **Çin**, Yeni Yıldız Yayınevi, İstanbul, 1997, s . 92

⁵⁰ Ebru Arısoy, Güzin Bayar ve Burak Soranlar, **Asya'nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti**, DTM, (Çevrimiçi),<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/asya1.htm>,(Erişim Tarihi: 25.08.2007)

sosyalleşmiş bir kırsal ekonominin oluşması için kırsal sanayi yapısı yeniden düzenlenmiştir. Kasaba ve köy işletmeleri hızlı bir şekilde kurulmuş ve kırsal kesimdeki ihtiyaç fazlası işçilere, toprağı sürmekten başka işler verilmiştir.

Özellikle, kırsal kalkınmadaki pürüzsüz ilerleme, bütün ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması için olumlu koşullar yaratıp, yeni deneyim kazandırmıştır. Ekim 1984'te Çin Komünist Partisinin 12. Merkez Komitesi Toplantısı'nda kabul edilen Ekonomik Sistemin Yeniden Yapılandırılması Kararı, Çin'in ekonomik sistem reformunun bir kentsel merkezli aşamaya girdiğinin habercisi olmuştur. Yapılan bu reform, başlıca aşağıdaki hedefleri kapsamaktadır: ⁵¹

- Mülkiyet yapısında değışikliğın yapılması,
- Kamu mülkiyetinin egemen olduğı Çin'de, genel sosyalist ekonomi içinde çeşitli mülkiyet sistemlerinin geliştirilmesinin teşvik edilmesi,
- Devlete ait teşebbüslerin karar verme yetkisinin artırılması ve güçlendirilmeleri, ilgili devlet yasaları ve yönetmeliklerine uyulması koşulu ile devlete ait teşebbüslerin karar yetkisi, üretim planları, ürünlerin satın alınması ve pazarlanması, fiyatlandırma, teşebbüs tarafından alıkonulan paraların kullanılması, mülklerin satışı, iş gücü ve personel, ücret ve ikramiyelerin belirlenmesi ve ekonomik koordinasyon konularında artırılması,
- İşletmeler arasındaki yatay bağlantıların etkin şekilde teşvik edilmesi ve işletme gruplarının oluşturulması,
- Fiyat reformunun uygulanması ve bir piyasa sisteminin geliştirilmesi,
- Çin'in dış ticaretinin reformu, uluslar arası uygulamalar ve Çin'in somut durumuna uygun olarak sürdürülmesi. İhracat sübvansiyonları ve ithalat vergilerinin kaldırılması, ticarî mallara ilişkin kotalar ve lisans zorunluluklarının önemli ölçüde azaltılmış olması ve zorunlu ithalat ve ihracat planlamasına son verilmesi,

⁵¹ Shi, a.g.e. , s . 22

- Gelir dağıtım sisteminin ıslah edilmesi, “Herkes çalışmasına göre” ilkesinin korunmasıyla birlikte, çok çeşitli gelir dağıtım biçimleri kullanılması.

Yukarıda tanımlanan yapısal reformlara dayalı olarak Ekim 1992’de yapılan ÇKP 14’üncü Ulusal Kongresi, bir sosyalist piyasa ekonomisi sisteminin oluşturulmasını Çin’in ekonomik reformunun hedefi olarak belirleyerek Çin milli ekonomisinin gelişiminde tarihî bir değişikliğin işaretini vermiştir.

Mart 1993’te toplanan 8. Ulusal Halk Kongresinin 1. toplantısında kabul edilen anayasa değişikliği ile Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi’nin uygulanabilmesi anayasal güvenceye alındı. Kasım 1993’te Çin Komünist Partisi 14. Merkez Komitesi’nin 3. Toplantısı’nda Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi’nin oluşturulması için Çin’in Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi, temel sosyalist sistem ile yakından bağlantılıdır, başka bir deyişle devlet tarafından makro düzeyde kontrol edilen piyasa, kaynakların tahsisi için temel araç işlevi görecektir" şeklinde alınan karar, Çin’in ekonomik yapısal reformu için genel plan ve eylem programı olmuştur. Alınan bu eylem programının başlıca unsurları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:⁵²

- Çeşitli mülkiyet biçimleri birlikte geliştirilirken kamu mülkiyeti, esas mülkiyet şekli olmaya devam edecektir. Devlete ait işletmelerin işletme mekanizmasında, piyasa ekonomisi şartlarına uygun değişiklikler yapılacak; işletmelerin mülkiyet hakları ve sorumlulukları açıkça tanımlanacak, devletin görevleri bu işletmelerin görevlerinden ayrılacaktır.
- Kentsel ve kırsal pazarları birleştiren ve kaynak tahsisini en uygun hale getiren açık ve birleştirilmiş bir ulusal pazar sistemi oluşturulacaktır,
- Verimliliğe öncelik veren ve dağıtımda hakkaniyetin dikkate alındığı işe göre dağıtım sistemi oluşturulacaktır,
- Bazı bölgeler ve bazı kişiler, ötekilerden önce zenginleşecektir, ancak ülke ortak refah yolunda ilerlediği için bu süreç özendirilecektir,

⁵² Shi , a.g.e. , s. 23

- Kentsel ve kırsal kesimlerde yaşayanlar için Çin'in ulusal özelliklerine uygun olan ekonomik kalkınma ve sosyal istikrarı destekleyen sosyal güvenliği garanti eden çok katlı sosyal güvenlik sistemi kurulacaktır.

Çin bahsedilen ekonomik reformları, bazı yapısal reformları ve bunun desteklediği bazı modelleri yürürlüğe koymak suretiyle hayata geçirmiştir. Bu modeller esas itibarıyla Çin'in ekonomik anlamda büyümesine hizmet etmeleri için düşünülmüştür. Tek çatı altında "Dış Dünya'ya Açılma Modeli" olarak anılan bu model Çin'deki temel ekonomik reformların başlatıldığı yıllardan itibaren bakıldığında başarıya ulaştığı görülmektedir. Bu başarı diğer dünya ülkeleri ile karşılaştırıldığında ihracat rakamları ile Çin'in hedeflemiş olduğu dışa açılma politikasının gerçekleşmiş olduğu görülür.

Tablo . 4 Ticaretin Son Yıllarda Gösterdiği Gelişmeler (1990-1995)

ÜLKELER	İHRACAT				İTHALAT			
	MİLYAR DOLAR	YÜZDE DEĞİŞME			MİLYAR DOLAR	YÜZDE DEĞİŞME		
		1995	1990-1995	1994		1995	1995	1990-1995
KUZEY AMERİKA	775	8	11	14	940	8	14	11
LATİN AMERİKA	225	9	16	22	245	14	17	11
BATI AVRUPA	2,19	6	13	21	2,185	5	12	21
AVRUPA BİRLİĞİ	2,03	6	13	22	2,01	5	12	21
BDT,ORTA VE DOĞU AVRUPA	150	8	15	26	145	5	11	23
ORTA VE DOĞU AVRUPA	75	10	18	25	90	14	11	28
AFRİKA	105	0	3	12	120	5	8	16
ORTADOĞU	140	1	2	13	130	6	-3	11
ASYA	1,3	12	15	18	1,26	12	17	23
JAPONYA	445	9	10	12	335	7	14	22
ÇİN	150	19	32	23	130	20	11	14
ALTI DOĞU ASYA ÜLKESİ	515	14	18	23	565	15	20	26
TOPLAM	4,89	8	13	19	5,025	8	13	19

Kaynak : H.Nebioğlu, Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21'inci Yüzyılda Türkiye, <http://ekutup/dtp.gov.tr/ab/>, (Erişim Tarihi: 25.08.2007)

Tablo 4'ün incelenmesinden görüleceği gibi, dünya ticaretinin (ihracat yönüyle) 1990-1995 döneminde ortalama yüzde 8 oranında, buna karşın 1994 ve 1995 yıllarında dönem ortalamasının üzerinde, sırasıyla %13 ve %19 oranında arttığı görülmektedir.

Yine tablo 4'den izleneceği gibi, 1990-95 döneminde Batı Avrupa, Afrika ve Orta Doğu bölgesinin ihracat artışı, dünya ortalamasının altında kalırken, Çin'in ihracat artışı, dünya ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir. 1990 ve 1995 yılı dünya üzerindeki ihracat artışı rakamlarına baktığımızda birinci sırayı %19'luk gelişme ile Çin almaktadır. Bu yıllarda ihracatın Asya ülkelerinde büyük oranda artış gösterdiği görülmektedir. Altı Doğu Asya ülkesinde ihracat artışı %14 iken, bu rakamın Orta ve Doğu Avrupa'da %8 olduğu görülmektedir. 1994 yılında Çin'deki ihracat artışı yaklaşık Orta ve Doğu Avrupa'nın iki katıdır. 1995 yılında ihracatı %32 oranında artan Çin bu artışı 1995 yılında da sürdürmüştür.

2.3. Ekonomik Yapılanmayı Destekleyen Yapısal Reformlar

ÇHC'de, 1979 sonrası yapılan ekonomik reformları desteklemeye yönelik yapısal reformlar hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.

1998 yılında başlatılan yönetim reformuyla bakanlık sayısı olan 40, 28'e düşürülmüş ve bu bakanlıklardan 8 tanesi ekonomik konular ile ilgili konulara getirilmişlerdir. Bu bakanlıkların haricinde idari yetki alanı enerji, kömür, kimya, metalürji, dahili ticaret, tütün, hafif sanayi, tekstil ve makine sanayilerini kapsayan bir süper bakanlık kurulmuştur. Ekonomik izinlerin tümünün alındığı makam olan Planlama Komisyonunun yetkileri yalnızca makro alanlar ile sınırlandırılmıştır.⁵³

1995 yılı Çin'de ekonomik reformları destekleyen yapısal reformlar açısından önemli bir yıldır. Bu yıl içine yeni ticari banka yasası kabul edilmiştir. Bu yasa Çin Merkez Bankası'nın yönetilmesi üzerine çıkarılmıştır. Geçici düzenlemeler ile birlikte yabancı yatırımcılara rehberlik edilmiştir. Bu kanun ayrıca senet-tahvil ve borç piyasasını da yasallaştırmıştır.

1996 yılı yapısal reformlarına baktığımızda özelleştirme hamlelerinin hakim olduğu görülür. Bu yıl içinde yapılan reformlar dahilinde 1000 devlet mülkiyetli kuruluşun tamamen özerk şirketler haline dönüştürülmüştür. Küçük ölçekli kuruluşların birleşmeleri için %23'e kadar vergi indirimi teşvik olarak verilmeye başlanmıştır.

⁵³ Karaca, a.g.e. , s. 47

1996 yılı sonunda toplam 305.000 devlet işletmesinin 118.000'i için 1998 Mart ayında toplanan Halk kongresinde üç strateji tespit edilmiştir.⁵⁴

Bunlardan birincisi, devlet imkan ve inisiyatifini 1000 kadar büyük ve anahtar öneme sahip devlet işletmesi üzerinde yoğunlaştıracak olmasıdır. Bunların 880'i sanayi işletmesi olup devlet mülkiyetinde kalarak çoğunluk hisseleri devletin elinde kalacaktır.

İkincisi, stratejik öneme sahip olmayan orta boy ve büyük işletmelerin limited şirket haline dönüştürülmesidir. Bu kapsama girmesi söz konusu olan şirket sayısı 15.600 kadardır. Bu şirketlerde halen toplam 30 milyon ile 40 milyon arasında kişi istihdam edilmektedir.

Üçüncü ve son strateji ise, devletin 102.300 işletmesini özelleştirmesidir. Başka bir ifadeyle devlet bu şirketlerin mülkiyetini devretmek veya terk etmek istemektedir.

Görüldüğü gibi özelleştirme ağırlık itibariyle küçük devlet işletmelerini kapsamaktadır. Ancak özelleştirme çerçevesinde bazı kavramların Çin'deki mevcut uygulananın da göz önünde tutulmasında fayda vardır. Hisse senedi mülkiyeti sahibine şirket yönetimine katılma hakkı vermemektedir. İşletmenin satışı ile arsa üzerindeki mülkiyet devredilmemektedir. Şirketin devralınmasıyla mevcut sosyal ve çevre yükümlülükleri ile ilgili birikimlerin sorumluluğunun nasıl düzenleneceği ile ilgili kanuni düzenlemeler bulunmamaktadır.

Yapısal reform politikası bünyesinde şirketlerin birleştirilmesi suretiyle ileride devletin çoğunluk hisselerine sahip olacağı büyük anonim şirketlerin kurulması hedef alınmaktadır. Örnek alınan Kore'deki uygulama ve Chaebols adı verilen büyük sanayi gruplaşmaları Asya Ekonomik Krizi sırasında gösterdikleri zaafklar karşısında tartışılır hale gelmiş fakat model olarak terk edilmemiştir. Birleşmeler sonucu Çin sanayinde görülen ölçek sorunu parçalara ayrılmışlık verimsiz çalışma gibi problemlere bu yolla çözüm bulabileceği düşünülmektedir. Örneğin yalnız otomobil sanayinde 126 şirket çalışmaktadır ve bunlardan 100'ün üzerindeki firma verimsizdir. Son 5 yıllık plan

⁵⁴ Selçuk Tayfun Ok ve Atilla İmrahor İlyas, **Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Pazar Araştırması**, İTO Yayınları, İstanbul, 1998, s. 24

döneminde işletme alınan 400 büyük projeden yalnız üçte biri verimli çalışmaktadır. Diğerlerinin hepsi zarardadır ve dörtte birinin zararları diğerlerinde de çok yüksektir.

Çin büyük firma grupları oluşturarak uluslararası piyasalarda olduğu gibi kendi iç piyasasında da giderek yükselen uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğini geliştirmek istemektedir. Dünya çapında faaliyet gösteren 500 ulusaşırı şirketin 230 tanesi Çin piyasasında da aktif durumda olması bu söyleneni desteklemektedir.

Kısaca 1997 ve 1999 yılları arasında mülkiyeti koruma konusunda değişik planlamalar yapılmış ve sosyal sisteme uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Küçük işletmeleri birleştirerek çoğunluk hisseleri devletin olacak büyük işletmeler yaratıp, bunlarla dış ve iç piyasadaki rakiplerle daha rahat rekabet edeceklerini düşünerek ekonomik politikalarda değişikliklere gidilmiştir. Ayrıca yine bu yıllar arasında ithalat mallarından alınan vergiler %17 seviyesine indirilmiştir.

Tablo 5 . Büyüme Oranları (1980-2001)

ÜLKELER	1980-1990	1990-1999	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ÇİN	10,1	10,7	10,5	9,6	8,8	7,8	7,1	8	7
ABD	3,6	3,3	2,7	3,6	4,4	4,4	4,2	5	1,5
JAPONYA	4	1,3	1,5	5,1	1,6	-2,5	0,8	1,7	0,6
ALMANYA	2,2	1,3	1,7	0,8	1,5	2,2	1,6	3	1,9
DÜNYA	3,4	2,5	2,7	4,1	4,1	2,6	3,5	4,8	3,2

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/cin.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2007)

2000 ve 2001 yıllarını kapsayan döneme gelindiğinde ise ilerlemenin yeniden yapılandırılan devlet kuruluşlarında olduğu görülmektedir. Açıklanan raporlara göre bu sektörün toplam kârı 230 milyar Rmb (28 milyar dolar)'dır. 1997 yılında kar edemeyen 6559 büyük ve küçük ölçekli devlet mülkiyetli kuruluşun %70'i 2000 yılı sonuna kadar ya yeniden yapılandırılmış ya da birleştirilmiştir. Bu yeniden yapılandırmalar ve birleştirmeler hükümete bağlı Ticaret Bankası'ndan verilen düşük kredilerle desteklendirilmiştir. 2001 yılı başında ithal edilecek mallardan alınacak vergi oranı %15.3 ile daha da aşağılara çekilmiştir.⁵⁵

⁵⁵ Karaca, a.g.e. , s. 49

Yıllık büyüme oranlarına bakıldığında yapısal reformlar ile birlikte Çin'in ekonomiyi merkezîyetçi ve hantal yapısından kurtarıp, daha dışa açık, yatırım yapılabilecek, serbest ama komünist sistemin siyasi kontrolünde üretken bir sisteme oturmuştur. Bunun sonucu olarak tablo 5'de görüldüğü gibi Çin %7-8 gibi dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme oranına sahip olmuştur.

2.3.1. Özel Ekonomik Faaliyet Alanlarının Kurulması

Yabancı yatırımcının ülkeye çekilmesi için bazı yasal mevzuatların oluşturulması yeterli değildir. Yatırımın ülke içine çekilebilmesi amacıyla yapılması gerekli en önemli faaliyetlerden biri de ucuz arazi, düşük maliyetli ve eğitilmiş işgücü, enerji, ulaşım, iletişim gibi temel üretim faktörlerini sağlayan alt yapının gerçekleştirilmesi ve yatırımcıya verilen teşviklerin oluşturulmasıdır.

Çin'de yapılan reformlar ve açık kapı politikaları doğrultusunda doğrudan yabancı yatırımların getireceklerinden yararlanacak olan Çin, bu amaçla 1978'de önce Guangdong'da üç ve Fujian'da bir tane olmak üzere dört özel ekonomi bölgesi, ardından 14 kıyı şeridi şehirini faaliyete açmış, daha sonra bunlara Hainan özel ekonomi bölgesi ve Pekin kıyı şeridi de eklenerek bu sayılar 5 ve 15'e yükselmiştir. Ardından 1992 yılında iç bölgelerde Abazen, ve batıda Henan, Gansu, Yunnan, Guizhou, Siangxi, Shanxi, Xinjiang ve İç Mongolya Ekonomik Kalkınma Bölgeleri, ileri teknoloji parkları ve özel sınır ekonomi alanları kurulmuştur. Bunların arasında Guangdong'un Hong Kong'a ve Fujian'ın Tayvan'a yakın olmaları sebebiyle doğrudan yabancı yatırımlarının %70'i bu merkezlere gelmektedir.⁵⁶

Yabancı yatırımcının ileri teknoloji ve üretim teknikleri ile ihracata dayalı üretim yapması için oluşturulan bu faaliyet alanları kıt ekonomik kaynakların bu bölgelerde yoğun olarak kullanımını ve uygun bir alt yapı ortamının oluşturulmasını sağlamıştır.⁵⁷

2.3.1.1. Özel Ekonomik Bölgeler

Çin'in dışa açılma pencereleri olan Özel Ekonomik Bölgeler, ülkenin reform ve ekonomik kalkınmasında çok önemli rol oynamıştır. Ayrıca, Çin'in dışa açılmasının

⁵⁶ Alper Ekinci, **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 93

⁵⁷ a.g.e.

itici motoru ve deney alanı gibi işlevleri de üstlenmiştir.

Daha önce söylendiği gibi Çin’de komünist partinin 14. Ulusal kongresinde ülkede “Sosyalist Piyasa Ekonomisi” uygulamasının kabul edilmesi ile birlikte Çin’de 1979 yılında ilk “özel ekonomik bölgelerin” kurulması, günümüze kadar süren, Çin’e yoğun sermaye akımının başlangıcı olmuştur. 1980’de Çin’e yönelik net özel sermaye akışı 1,7 milyar dolar iken, 1995’de bu rakam 44,3 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Çin’in bu özel ekonomik bölgeleri kurmasındaki amaçsa Çin’in ülke içinde ileri teknoloji ve “know-how” girişini sağlamaktır.⁵⁸

2.3.1.2. Açık Kıyı Kentler

Nisan 1984’te yabancı yatırımcılara tercihli muamele yapacak on dört sahil kenti açılmıştır. Bunların çoğu, aralarında Shang hai, Tian jin, Guang zhou (Canton) ve Da lian gibi nüfusları milyonu aşan eski Antlaşma Limanları ve 1. Dünya Savaşı öncesi Doğu Asya’nın ticaret ve finans metropolleri olan kentleridir.

Savaştan önce, Antlaşma Limanlarının hepsinde küçük, batılılaşmış, yabancı ticarethanelerde komprador (acente) olarak çalışan bir orta sınıf vardı. Limanlar 1984’te açıldığında, o dönemlerden kalma yabancı dilleri konuşan ve ticaretin bütün inceliklerini bilen kimseler çoğunlukta idi.

Bu kentler ÖEB’lere kıyaslandığında ideolojik nedenlerden dolayı devlet ekonomisinin planladığı biçimde kalmaları gerekiyordu. Oysa ÖEB’lerde yatırım tavanı yoktu. 14 kentten en büyük ikisi olan Shan ghai ve Tian jin merkezî hükümetin onayı olmadan 30 milyon Doların üstünde yatırım çekemiyordu. Da Lian’da en yüksek limit 10 milyon dolar, öbür kentlerde 5’er milyon dolardır.⁵⁹

Çin’in kıyı şeridi ve batı kesimlerindeki şehirlerin bazı ekonomik verileri incelendiğinde, kıyı şeridi şehrine gelen doğrudan yabancı yatırımların bölgenin gelişmesinde önemli bir rol oynadığını görülmektedir.

⁵⁸ Sinan Yıldırım, **Çin’in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu, Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, der. Deniz Ülke Arıboğan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 262

⁵⁹ Willem Van Kemanede, **Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk**, çev. Armağan Anar, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 151

Tablo 6. Çin Kıyı Şeridi ile İç ve Batı Kesimlerindeki Şehirlerin Bazı Ekonomik Verileri

EKONOMİK VERİLER	KIYI ŞERİDİ (1)	DİĞER ŞEHİRLER (2)	(1) / (2) *
DYY (Doğrudan Yabancı Yatırımlar)	12720,1	11640,34	11
Nüfus	461,68	264,37	1,7
Yüzölçümü	6330	9315,89	0,7
Ücret Seviyesi	8644,5	5890,49	1,5
GSYH	76212,76	21174,01	3,6
Sabit Yatırım Tutarı	161151,19	1407,04	11,5
Hizmetler Sektörü Hasılatı	32897,22	7339,91	4,5
İmalat Sektörü Hasılatı	122942,65	27194,07	4,5
DYY/Nüfus	23399,76	11431,28	2
Sabit Yatırım Tutarı/Yüzölçümü	312,26	50,08	6,2
İmalat Sektörü Hasılatı/DYY	1,6	1,24	1,3
Hizmetler Sektörü Hasılatı/DYY	0,4	0,36	1,1
Nüfus/Yüzölçümü (1000 kişi/km2)	0,73	0,28	2,6

Kaynak : China Provincial / City Statistical Yearbook, 1999, s. 26'den Aktaran: Alper Ekinci, **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 102

* Diğer şehirlerin kıyı şehirlerine oranı

Tablo 6'ya baktığımızda Çin'de kıyı şeridi şehirlerinin diğer şehirlere oranla 11 kat daha fazla doğrudan yabancı yatırım girişi aldığı görülmektedir. Kıyı şeridi şehirlerinin, diğer şehirlere oranla GSYH oranının ise 3.6 olduğu görülmektedir. Sabit yatırım tutarları diğer şehirlerle aynı olan kıyı şeridi şehirlerinde, sektörler olarak bakıldığında en fazla imalat sektöründe yatırımların fazla olduğu görülmektedir. Kıyı şeridi şehirlerinde imalat ve sanayi sektörünün hasılası diğer şehirler oranla 4.5 daha fazladır. Verilen bu veriler kıyı şeridi şehrine gelen doğrudan yabancı yatırımların bölgenin gelişmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

2.3.1.3. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest Ticaret bölgelerinin kuruluşu, ülkenin reform ve ekonomik kalkınmasının yanısıra Çin'in dışa açılmasının genişletilmesi ve yabancı yatırımların cezbedilmesi için uygulamaya koyduğu bir başka önemli uygulamadır. Bu bölgeler diğer ülkelerde

de bulunduğu gibi dışa kapalı tesislerin bulunduğu küçük bir özel alandır. İhraç ürünlerinin işlenmesini ve dış ticareti birleştiren, özel gümrük tarife politikaları uygulayan ve özel idare yöntemleri uygulayan bir gümrük denetimli hizmet alanıdır. Eylül 1995'e kadar 13 serbest ticaret bölgesi kurulmuştur. Bu bölgede 3425 işletme Gümrük İdaresi'ne tescil edilmiştir. 2005 verilerine göre bu işletmelerdeki yatırımların %34'ü yabancılara aittir.

2.3.1.4. Açık Sınır Kentler

Açık Sınır Kentler, komşu ülkelerle ekonomik ve ticari iş birliğini geliştirilmek amacıyla 1992'den itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. 1995'te 13 açık sınır kentin toplam Gayri safi Yurt İçi Hasılası, açılmadan önceki 1991 yılındaki düzeyi ile karşılaştırıldığında %91.2 artmıştır. Aynı yıl içinde 13 açık sınır kentinde 287 yabancı sermayeli işletme kurulmuş ve fiilen 890 milyon Dolar yabancı sermaye kullanılmıştır.⁶⁰

Sonuç olarak, bahsedilen uygulamalar ile 1985-1988 yıllarında Özel ekonomik bölgelerde yıllık %40, Açık Ekonomik Kalkınma Bölgeleri'nde %13,2 üretim artışı sağlanmıştır. Çin'in sahip olduğu büyüme içinde bu bölgelerin toplam payı %10'dur.⁶¹

2.4. Bölgesel İşbirliği Örgütlenmeleri ve Çin

Çin'in bölgesel alanda hem ekonomik hem de siyasi bir güç olarak ortaya çıkması 1970'li yılların sonlarına dayanmaktadır. Bu nedenle bu yıllar içinde Çin'in bölgesel örgütlenmeler içinde yerini almaya başladığı görülür.

1980'lerde dünya ortalaması üzerindeki büyüme rakamları ile dikkati çeken Çin, tüm dünyada Çin Tehdidi olarak görülmeye başlanmıştır. Günümüzde ise bu büyümenin gelecek yıllarda da sürüp sürmeyeceği tartışılmaktadır. Çin'in dünyada ve bölgede ekonomik entegrasyon girişimleri, gelişimi açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmış, kısa zamanda ekonomik hedeflerine ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

⁶⁰ She, a.g.e. , s. 104

⁶¹ Lee Keun and H.Lee Keun, "Problems and Profitability of Direct Foreign Investments in China", *Journal of North East Asian Studies*, Winter 1990, Vol.9, Issue 4'den Aktaran Ekinci, s. 98

2.4.1.Bölgesel Bütünleşmelerin Ülkelere Sağladığı Ekonomik Refah

Asya'daki ülkeler, politika uygulamaları konusundaki önceliği, ithalat karşıtı politikalarından çok, kendi iktisadi kalkınmalarını realize etmek için, ihracat artırıcı politikalara yoğunlaşma konusuna verirken, kalkınmakta olan birçok ülkede sanayileşme, çok uzun süredir, ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez bir aşaması olarak, ihracat fikrinden tamamen ayrı olarak ele alınmıştır. Bunun sonucunda, gelişmekte olan ülkelerde yüksek oranlı olarak ortaya çıkan ithal korumaları, firmaları, uluslararası rekabetten izole ederek, sınırlı büyüklükteki iç pazara dönük üretim yapmaya teşvik eder hale getirmiştir. Böylece, bu ülkelerde yerleşik birçok firma, büyük bir olasılıkla ülkenin mukayeseli üstünlüğü olmayan birçok sektörde ve küçük ölçekli olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. İktisadi olarak kalkınmış ülkelerde firmalar üretimlerini, büyük çapta rekabete açık olarak yapmaktadırlar. Diğer taraftan, sanayileşmiş ülkeler arasında sermaye hareketliliği ile firma içi ve sektör içi ticaret oldukça yüksektir. Sanayileşmiş ülkelerde firmalar, mühendislik ve bilim yoğun sanayi dallarındaki üretim faaliyetlerine geçişi, büyük çapta sağlamıştır. Böylece, bilgi transferi veya parça ticareti vb. şeklinde de olsa, firmalar arası işbirliği ve daha ileri noktada firma içi ticareti yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla, bugün, ülkeler, mukayeseli üstünlüğe sahip oldukları malları üretme uğraş ve düşüncesinden uzaklaşmakta, firmalar ise, her yerde rekabet edebilecekleri ve gerekirse işbirliği yaparak pazarı paylaşabilecekleri ve hatta pazarda tek mal gibi görülen malların üretimini sayısal olarak paylaşarak, üretimde ihtisaslaşmaya yönelmektedir.

Bölgesel bütünleşme hareketlerinin yaşandığı yaklaşık 40 yıllık dönem, tarım ürünleri ve maden ihraç eden ülkeler arasında kurulan bütünleşmelerin fazla başarılı olamadığını ortaya koymuştur. Bu tür ülkelerin ihraç ürünleri, birbirinin rakibi durumundadır ve kendi ülkeleri yerine, diğer ülke pazarlarında rekabet etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, çok az çeşitlilikte bir ihracat yapısına sahiptir. Diğer bir deyişle, fiilen gerçekleşen ithalatları ile ihracatları yapı itibarıyla birbirine benzememektedir. Sanayileşmiş ülkelerde ise, iç pazar, tarım ürünleri pazarı dışında, gümrük duvarları ile kapatılmamıştır. Buradaki hakim uygulama biçimi, devletler arası ilişkilerin değil, firmalar arası ilişkilerin ön plana çıkmasıdır.

Bölgesel bütünleşme eğilimleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iç politika reformlarını gerçekleştirme arzusunu güçlendirmek, ticareti tek taraflı olarak liberalleştirmek ve belli bir makro ekonomik istikrar politikasını sürdürmek fikri ile birlikte de ayrıca hayat bulmaktadır.

Kalkınmakta olan 38 ülkede küreselleşme ve bölgesel liberalleşmenin aleyhine olarak artan koruma seviyesinin, en fakir nüfus grubunun gelir payının daha da azalmasına neden olduğu görülmüştür. Bölgesel bütünleşmelerin ticaret yaratıcı etkisi, eğer ticaret saptırıcı etkisinden fazla ise, bölgesel hasılayı artırmaktadır. Bölgesel ticari düzenlemelerin, bölge dışına karşı oluşturduğu koruma engelleri düşük seviyeli ise, ticaret saptırıcı etki en az seviyede olmaktadır.

Özet olarak, bölgesel bütünleşmenin sağlayacağı refahı, bir bölgesel birliğe katılan ülke sayısının fazla olması, ülkelerin büyüklük özelliği taşıması, birbirlerini tamamlayan ülke olmasından çok, bu ülkelerin birbirleri ile rekabet eder durumda olmaları, üyelerin coğrafi yakınlığı, birlik öncesinde üyeler arasındaki ticaretin ve ekonomik ilişkilerin büyüklüğü, birlik dışına karşı engellerin azlığı, üyelik öncesinde üye ülkeler arasında ticari engellerin fazlalığı gibi etkenler artırmaktadır. Çin'in de içinde bulunduğu bölge olan Asya ve Pasifik'te bütünleşmeler üç grupta incelenebilir;

Bangkok Anlaşması, İktisadi İşbirliği İçin Güney Asya Birliği ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu APEC'e dahil ülkeler ise dört ayrı bölgesel birleşme içindedir; Güneydoğu Asya Milletleri Örgütü Serbest Ticaret Düzenlemesi, ASEAN, Doğu Asya Ekonomik Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ve Avustralya-Yeni Zelanda Yakın İktisadi İlişkiler Ticaret Anlaşması. Bu anlaşmalardan ASEAN, APEC, ŞİU, BAOA ve ECO ilişkileri incelenecektir.

2.4.2. ASEAN ile İlişkiler

Uzakdoğu'da önemli bir işbirliği örgütlenmesi olan Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) 8 Ağustos 1967'de Bangkok'ta, 5 üyenin Bangkok Deklarasyonu'nu imzalamasıyla kurulmuştur. Bu beş ülke; Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'dır. Bunun yanında 8 Ocak 1984' de Brunei Darussallam altıncı üye olarak Birliğe katılmıştır.

Örgütün kuruluş deklarasyonu olan Bangkok deklarasyonuna göre birliğin amacı şunlardır.⁶²

- Ekonomik büyümeyi hızlandırmak, Birliğin Güney Doğu Asya Ülkeleri adı altında sosyal ve kültürel gelişimini sağlamak,
- Bölgesel barış ve tutarlılığı sağlamak,
- Ekonomik, sosyal, kültürel, teknik, bilimsel alanlarda karşılıklı yardımlaşmayı artırmak,
- Eğitim, teknik ve yönetim konularında araştırma olanaklarını desteklemek,
- Ülkelerin tarım ve endüstride daha etkin kullanımını sağlamak,
- Ticareti geliştirmek, uluslararası mal ticaretini artırmak, ulaşım ve iletişim olanaklarını geliştirmek ve hayat standardını yükseltmek,
- Güney Doğu Asya çalışmalarını ilerletmek,
- Uluslararası ve bölgesel organizasyonlarla yakın ve faydalı işbirliği kurmak.

1997'nin Şubat ayında Filipinlerde Manila'da yapılan ticaret konusundaki bir anlaşma üye ülkelerin ana mallarda, özellikle gıda ve enerjide birbirleriyle yardımlaşmasını, pazara destek vermesini ve hammadde kullanımını artırmasını öngörmüştür.

Bu anlaşmanın yanı sıra endüstriyel projeler konusunda Mart 1980'de Kuala Lumpur'da ve Haziran 1981'de Manila'da bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma bölgesel gerekli ürünlerin talebini karşılamak için büyük çapta endüstri projelerinin oluşturulmasına bir çerçeve sunmaktadır. Şu anda var olan proje Endonezya ve Malezya'daki üre gübresi projesidir. Anlaşmaya göre üye ülkeler farklı ürünlerini üretecek ve bunların değişimini sağlayacaktır.

⁶² Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği", (Çevrimiçi), www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/67gdaubir.htm, (Erişim Tarihi : 17.08.2007)

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile arasında ticari ve ekonomik ilişkiyi artırmak için 7 Mart 1980'de ASEAN, bir ekonomik işbirliği anlaşması imzalamıştır. Başka bir ekonomik işbirliği anlaşması da Kanada ile 25 Eylül 1981'de imzalanmıştır. Anlaşmaya endüstriyel, ticari ve kalkınma işbirliği ile teknoloji transferini sağlayacaktır.

Ocak 1992'de Singapur'da yapılan dördüncü ASEAN zirvesi, 15 yıl içinde ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA)'nın kurulması kararlaştırılmıştır. Bu zirvede karara varılan konulardan biri ASEAN ekonomik işbirliğini geliştirmeye yönelik çerçeve anlaşması, diğeri ise ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi için Ortak Efektif Tercihli Tarife (CEPT) Şeması Anlaşması olmuştur. Ortak Efektif Tercihli Tarife Anlaşması Ocak 1993' de işlemeye başlamıştır. Aralık 1992' de bu anlaşmaya dahil olan ve olmayan ürünlerin listesi ASEAN tarafından açıklanmıştır.⁶³

1992'de yapılan bu zirve ile nükleer silahlardan arındırılan serbest bölgenin kurulmasını gerekçe göstererek Amerika Birleşik Devletleri üslerini kapatan Filipinlerin bu davranış ve diğeri güç ile ilişki kurmanın tarafsızlık kuralı ile sınırlandırılması bölgedeki diğeri güçleri bertaraf etme düşüncesinin harekete geçirilmesi olarak anlaşılabilir.

Tüm bunlarla birlikte, ASEAN, oluşturduğu ASEAN serbest ticaret bölgesi ile Avrupa Birliği yada NAFTA'ya (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması) alternatif bir oluşum düzenlemek amacıyla görünmemektedir. Alternatif ekonomik bölge olmanın alt yapısına da sahip olmadığından bu çerçevedeki faaliyetlerini APEC içerisinde, yani daha geniş bir bölgede, daha gelişmiş ekonomiye sahip üyelerle yürütmekte ve aralarındaki ekonomik ilişkileri de 1998 yılının sonuna kadar Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ilkeleri ile uyumlu duruma getirme çabası göstermektedirler. Böylece ekonomik işbirliğini geliştirme amacı daha geniş bir çerçevede düzenlenirken, siyasi işbirliği amacı ASEAN bünyesindeki faaliyetlerde öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda ASEAN, güvenlik arayışı bulunan bir bölgesel örgüt olmaya doğru hızlı bir kayış ortaya koymaktadır. Örgüt'ün Rusya ve Çin ile yakınlaşan ilişkileri de güvenlik endişelerinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu iki

⁶³ Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği” Raporu, (Çevrimiçi), www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/67gdaubir.htm, (Erişim Tarihi : 17.08.2007)

ülke dünya ticaretine açılmaları ve sistemsel değişikliklere gitmelerine rağmen geleneksel dış politikalarından kökten değişiklik yapmamışlardır.⁶⁴

Çin, geleneksel “kara devleti stratejisi”nden, yine 1979 yılında, özellikle de Vietnam olayları sonrasında, “denizde de güçlü devlet stratejisi”ne yönelmiştir. Bu davranışta, SSCB önünde bir çeper oluşturma beklentisi de etkili olmuştur. 1980’lerde öncelikli ilişkilerini komşuları ile kurarak Çin, Tayvan, Hong Kong ve Singapur’la ilişkilerini arttırmış, Burma devleti birincil önemde yer alır hale gelmiştir. Bu arada Endonezya, Filipinler ve Malezya’daki komünist partileri desteklemekten vazgeçmiştir. Bir yandan ASEAN üyeleri ile bağlar kurarken, diğer yandan da Vietnam’ın Kamboçya’dan çekilmesini desteklemiştir. 1991 yılından itibaren Çin, ASEAN’ın tüm ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurmuş ve bu Japonya ile ABD tarafından çok yakından izlenen ve endişe uyandıran bir politika olmuştur. Söz konusu endişe, Japonya’nın Çin’deki yatırımlarını arttırmasına yol açmış ve 1989’da 400 milyon dolar olan yatırımlar 1993 yılında 1,5 milyar dolara yükselmiştir. Japonya, bu yolla diğer yatırım yapan devletler gibi Çin’e yönelerek bu piyasada ekonomik ve siyasal etki alanları aramaya başlamıştır. Çin’in ASEAN üyelerine yönelik barışçı politikaları, iki taraf arasında sorunlar bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Çin, Çin Denizi’nin güneyindeki adalar konusundaki saldırgan tutumu ve Birmanya üzerindeki baskısı ile ASEAN ülkeleri tarafından endişe edilen ülkeler kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir.⁶⁵

2004 yılında Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti’nin Başkenti Vientiane’de yapılan ASEAN zirvesinde tam 34 anlaşma imzalanmıştır. Bunların 20 tanesi ASEAN ülkeleri arasında yapılan anlaşmalardır. ASEAN, ayrıca Çin ile 4, Güney Kore ile 3, Hindistan, Japonya ve Rusya ile 2’şer, Avustralya ve Yeni Zelanda ile 1 anlaşmaya imza koymuştur.

Bu anlaşmaların en önemlisi ASEAN ile Çin arasında imzalanan ticaret anlaşması olmuştur. Bu anlaşmaya göre 2005 yılından itibaren imalat ve tarım ürünlerinde

⁶⁴ Karaca **a.g.e.** , s. 103

⁶⁵ Beril Dedeoğlu, “Uzakdoğu’da ASEAN Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dış Faktörler”, (Çevrimiçi), <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan98/uzakdou.htm>, (Erişim Tarihi: 02.09.2007)

tarifeler kademeli olarak kaldırılmaya başlanacak ve 2010 yılında bir serbest ticaret alanı oluşacaktır. Şu anda Çin ile ASEAN arasındaki ticaret hacmi yıllık 100 milyar dolar seviyesindedir. Bu yapılan anlaşmaya bir de oluşacak olan büyük bir pazar açısından bakılacak olursak, bu anlaşma ile 1.4 trilyon dolarlık Çin ekonomisi ile toplam 1 milyar dolarlık ASEAN ekonomilerini bir araya gelecektir. Böylece toplam 2 milyara yakın nüfusa sahip dev bir pazar oluşmuş olacaktır.

Japonya, Güney Kore, Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın katılması durumunda ise 3 milyarın üzerinde bir nüfus ve yaklaşık 9 trilyon dolarlık bir pazar söz konusu olacaktır.

Bunun yanında ASEAN ülkelerini ilgilendiren bazı problemler söz konusu olabilmektedir. Bunlardan biri ASEAN üyesi ülkelerin bir kısmının Çin'in bölgedeki etkisinin bu kadar artmasından şikayetçi olmalarıdır. Ayrıca bölgedeki ülkeler, Avrupa ülkeleri kadar homojen olmaması, uzaktan birbirlerine çok yakınlanmış gibi görünseler de aslında din, dil ve kültür olarak birbirinden çok farklı özelliklere sahip olmaları bu problemlerin kaynağını oluşturabilmektedir.

Başka bir problem ise ASEAN'ı oluşturan ülkelerin ekonomilerinin yapıları ve dolayısıyla bu ülkelerin ihtiyaçlarının ve hedeflerinin de birbirlerinden çok farklı olmasıdır. Buna örnek olarak Singapur'da kişi başına düşen GSYİH'nin 21 bin dolar seviyesindeyken bu rakamın Kamboçya'da sadece 310 dolar olması verilebilir. Bununla birlikte, bazı ülkeler arasında tarihten kaynaklanan düşmanlıklar söz konusudur. Bunun en büyük örneğini ise Çin ile Japonya oluşturmaktadır. Japonya'nın 2. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş boyunca Çin'i işgal altında tutması ve bu dönemde yaşanan olayların Çin halkının hafızasında hala taze olması bu düşmanlığın kaynak noktası olmaktadır.

Bütün bu sorunlar bölgesel entegrasyonun istenenden daha yavaş bir hızda gerçekleşmesine neden olabilir ama tamamen engel olmaları mümkün değildir. Çünkü daha önceden siyasi ilişkilerini geliştiren ülkelerin arasında sonradan ticari ve ekonomik ilişkiler de artarken, artık siyaset alanında anlaşmazlık olan ülkelerin arasında bile ticaretin ve yatırımların hızla artması mümkün olabilmektedir. Bu nedenle ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi için büyük bir potansiyelin mevcut olduğunun bilinmesi,

siyasi alandaki sorunların çözümüne katkıda bulunmaktadır.⁶⁶

2.4.3. APEC ve Çin

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği(APEC) 1989'da Asya-Pasifik ekonomilerinde oluşan karşılıklı bağımlılığa cevap vermek üzere kurulmuştur. APEC, serbest piyasa ekonomisinin bölgede yerleşmesini ve gelişmesini amaçlamaktadır. APEC'e üye ülkeler şu şekilde sıralanabilir;

Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Çin Halk Cumhuriyeti, Hong-Kong, Çin, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya, Singapur, Milliyetçi Çin, Tayland, ABD, Vietnam.

APEC, hükümetler arası bir forum olup, dünyanın en büyük pazarında serbest piyasa kapitalizmini sorunsuz bir şekilde işler hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Bilgi grubu olarak kurulan APEC, günümüzde bölgenin bütün ekonomilerini kapsamaktadır. 1993'de APEC'e üye ülkelerin ortak GSYH'sı 13 trilyon dolar değerinde olmuştur. Bu rakam dünyanın yıllık toplam üretimin yarısıdır. Bunun yanı sıra APEC üyeleri dünya mal ticaretinin %41'ini gerçekleştirmektedirler.

Kasım 1991'de Çin, Tayvan ve Hong Kong'un üye olmalarıyla 15 üyeli bir topluluk olan APEC'in 1991 yılında Seul'da yapılan toplantısında APEC'e bölgesel işbirliğinin maksimum fayda sağlaması için özel sektörün rolünün geliştirilmesi ve serbest pazar ekonomisinin uygulanması kararı alınmıştır. APEC üyeleri küreselleşen dünyada yer almak için açık bir bölgeselliği öngörmüşlerdir. APEC'in Seul'da yapılan toplantısında kabul edilen deklarasyonda üzerinde anlaşılan temel konular şu şekilde ifade edilmektedir.⁶⁷

- Bölge Halklarının ortak faydasını sağlayacak biçimde büyüme ve kalkınmanın sürdürülmesi ve böylelikle dünya ekonomisinin büyüme ve gelişmesine katkıda bulunulması ,

⁶⁶ Nick Beams, "Dünya Ekonomisi Büyüyor Ancak Dengesizlikler de Artıyor", Published by the International Committee of The Fourt International (ICFI)' (Çevrimiçi), www.wsws.org/tr/2003/oct2003/nb-o16.shtm, (Erişim Tarihi, 03.09.2007)

⁶⁷ Murat Çıplak, "Çin'de İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hareketler" **Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya**, der. Deniz Ülke Arıboğan, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 144-150

- Mal, hizmet, sermaye ve teknolojin akışının teşvik edilmesini de kapayacak biçimde, gittikçe artan karşılıklı bağımlılığın bir sonucu olan ekonomik kazanımların hem bölge hem de dünya ekonomisi için artırılması,
- Açık çok taraflı ticaret sisteminin Asya-Pasifiğin ve diğer ekonomilerin çıkarına uygun olacak biçimde geliştirilmesi ve güçlendirilmesi,
- Katılımcılar arasındaki mal ve hizmet alışverişinin önündeki engellerin uygulanabilir olduğu yerlerde ve diğer ekonomilere zarar vermeden, GATT (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması) prensipleri ile uyumlu bir biçimde azaltılması.

Seul'daki kabul edilen deklarasyon bunların yanı sıra özel sektörün Asya Pasifik'teki ekonomik dinamizmine olan önemli katkılarını tanımakta ve bölgesel işbirliğinin getireceği faydaları maksimum kılmak için serbest piyasa kurallarının uygulanmasını ve özel sektörün rolünün artırılarak teşvik edilmesini taahhüt etmiştir. Bakanlar düzeyindeki toplantılarında bir yıllık sürelerle yapılmasının da karara bağlandığı Seul toplantısı, APEC açısından önemli bir nokta olmuş ve liberal ekonominin işleyiş kurallarının APEC'in temel ilkeleri olacağı görülmüştür.⁶⁸

Örgüt içinde bahsedilen liberal işleyiş Seul'da yapılan toplantı ASEAN üyesi olan 6 ülke Brunei, Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland'ın Seul'da yapılan toplantı sonrası bir araya gelerek ekonomilerini bütünleştirme ve ortak bir pazar kurma konusunda anlaşmaları bu anlamda diğer önemli bir gelişme olmuştur. Bahsedilen bu girişim ASEAN ülkeleri açısından yeni bir dönem olarak görülmüş, bu girişim doğrultusunda üye ülkeler kendi aralarındaki tarifeleri 1998 yılında %20'den, 2008 yılında ise %5'den çok olmayacak biçimde indireceklerini taahhüt etmişlerdir.

Seul'da yapılan toplantıdan sonra 1995 yılında Osaka'da toplanan APEC ülkelerinin üçüncü ekonomi zirvesinde önceki yapılan toplantılarda alınan kararların hayata geçirilmesi görüşülmüştür. Toplantı sonucunda kabul edilen "Osaka Eylem Planı"nın birinci bölümünde ticaret ve yatırımda liberizasyon ve kolaylaştırıcı önlemler

⁶⁸ a.g.e. , s. 144 -150

ele alınırken, ikinci bölüm enerji, taşımacılık, altyapı, küçük ve orta ölçekli işletmeler ve tarımsal teknikler konusunda ekonomik ve teknolojik işbirliğinin sağlanmasına değinilmiştir. Bu çerçevede Osaka Eylem Planını uygulamak amacıyla APEC Merkez Fonuna bağlı “Ticaret ve Yatırımda Liberizasyon ve Kolaylaştırma Özel Hesabı” oluşturulmuştur. Uzun süreçte tam anlamıyla serbest ve açık ticaret yatırımın sağlanması amacıyla kullanılacak olan yöntemler şu şekilde sıralanmıştır.⁶⁹

- Bölgedeki gönüllü liberalleşme çabalarını desteklemek ve uyumlaştırmak,
- Liberalleştirme ve kolaylaştırma amaçlarını geliştirmek amacıyla kolektif girişimlerde bulunmak,
- Küresel ölçekli liberizasyonu uyaracak ve ona katkıda bulunacak önlemler almak.

Osaka’da ayrıca Dünya Ticaret Örgütüne geniş katılımın daha güçlü bir bölgesel işbirliği için ön şart olduğu vurgulanmış ve APEC’in WTO anlaşmasına bağlı kalacağı gösterilmiştir.

1997 yılında Asya Ekonomik Krizi’nin ortaya çıkması, Kasım 1997 yılında Vancouver’de yapılan toplantının gündemini oluşturmuştur. Bu toplantıda birlik üyelerinin krize karşı ortak çaba göstermesi karara bağlanmıştır. Toplantının en önemli ve dikkat çekici boyutu ise IMF’nin otoritesinin kabul edilmesi ile IMF ve Dünya Bankası’nın uygun gördüğü kurtarma programlarına tam olarak uyulması kararı olmuştur.⁷⁰

APEC içerisinde yeni endüstrileşen ülkeler grubunda olan Çin’in gelecekte dünyanın en büyük ekonomisi olması beklenmekte ve bu duruma bağlı olarak bu ülkenin umulan gelişmeyi göstermesi halinde Asya’nın ve hatta dünyanın ekonomisinin yapısını değiştirebileceği söylenebilir.

⁶⁹ APEC Economic Leaders' Declaration For Action, Osaka-Japan, 1995, (Çevrimiçi), http://www.apecsec.org.sg/apec/leaders_declarations/1995.html, (Erişim Tarihi: 26.08.2007)

⁷⁰ Karaca, **a.g.e.**, s. 97

Tablo 7. Büyüme Oranları (1999-2004)

BATI ÜLKELERİ	1999	2000	2001	2002	2003	2004
KANADA	4,1	5,5	5,2	1,8	3,4	2
ABD	4,2	4,4	3,7	0,8	1,9	3
KUZEYDOĞU ASYA						
ÇİN	7,8	7,1	8	7,3	8	9,1
HONG KONG	-5	3,4	10,2	0,5	1,9	3,2
JAPONYA	-1,1	0,1	2,3	0,4	-0,3	2,4
KORE	-8,3	9,4	5,5	3,8	7	3,1
GÜNEYDOĞU ASYA						
AVUSTURALYA	5,4	4,5	3,3	2,7	3,6	3,3
RUSYA	-5,3	6,4	10	5	4,3	7,3
APEC	2	3,6	4	0,7	2,4	3,5
DÜNYA TOPLAM	2,2	3,1	4	1,4	1,7	2,7

Kaynak : APEC Economic Outlook, 2004, s. 3, (Çevrimiçi) <http://www.apec/newsmedia releases/181104 ecoutlookgrowth downturn.html>, (Erişim Tarihi: 27.08.2007)

Tablo 7’de görüleceği gibi APEC üyesi ülkeleri büyüme oranı 1998 yılında 2003 yılına kadar 1998 ve 2001 yılları hariç, sürekli dünya büyüme ortalamasının üstünde değerlere sahiptir. 2002 yılında dünya büyüme ortalaması 1.7 iken APEC’in büyüme ortalaması 2.4, 2003 yılında ise dünya büyüme ortalaması 2.7 iken APEC’in büyüme ortalaması 3.5’tir. Bu yıllar içinde Batı Ülkeleri’nin büyüme oranlarına bakıldığında, ABD’nin 2002 yılı büyüme oranı 1.9 ile dünya ortalamasına yakın iken aynı yıl içinde Çin’deki büyüme oranının %8 olduğu görülmektedir. Kuzey Doğu Asya ülkeleri arasında büyüme oranlarına bakıldığında: Çin en çok dikkat çeken büyüme değerine sahip ülke konumundadır. Dünya ortalaması 2003 yılında 2.7 iken APEC’in büyüme oranı %3.5, Çin’in büyüme oranı ise %9’dur. 2003 yılında ABD dünya büyüme ortalamasının yaklaşık %10 üzerinde iken, Çin ekonomisinin büyüme oranının dünya büyüme değerinin yaklaşık 3 katı olduğu görülmektedir.

APEC içindeki ülkeleri endüstri ve hizmet sektöründeki işgücü oranları açısından incelendiğinde, örgüt içinde hizmet sektöründeki işgücü oranının ortalaması %53, endüstri sektöründeki işgücü oranlarının ortalaması ise %23 olduğu görülmektedir. Bu rakamlar bize APEC üyesi ülkelerin işgücünün büyük çoğunlukla hizmet sektöründe istihdam edildiğini göstermektedir. Hizmetler sektöründe işgücü oranı olarak bakıldığında Çin’in %13 ortalama ile diğer ülkeler içinde en düşük değere sahip olduğu görülmektedir.

APEC örgüt içindeki ülkeler dengesi açısından incelendiğinde; Brunei, Papau Yeni Gine ve Filipinler gibi küçük ekonomilerin APEC içinde Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Japonya gibi büyük ekonomilerle aynı platformda olduğu görülür. Bu durum APEC'in hiçbir zaman Avrupa Birliği gibi bir bütünleşme ve derinleşme düzeyine sahip olamayacağını göstermektedir.

Asya'daki temel değişimleri Çin açısından incelediğimizde gerçekleşen toplumsal ve siyasal rol daha iyi anlaşılır. Bu değişimler şu şekilde sıralanabilir.⁷¹

- Çin'in önemli rol oynadığı bilinen, ulus devletten işbirliğine geçiş,
- Çin'in ekonomik reformları ile ihracata öncülük vermesi ile tüketici yönlendirilmesine doğru kayış,
- Batıdan etkilenmiş bir tarzdan, Asya tarzına geçiş,
- Hükümet denetiminden pazar yönlendirilmesine geçiş ,
- Çin'in devam etmesi muhtemel görünen büyümesi, modernleşmesi tarım toplumundan telekomünikasyonun ve bilginin egemen olduğu bir yapıya geçişine bağlı olarak, köylerden süper kentlere geçiş,
- Yoğun işgücü gerektiren tarım ve imalattan, üretim ve hizmet sektöründe yüksek teknolojinin kullanılması aşamasına geçiş sonucu emek yoğun üretimden yüksek teknolojiye geçiş,
- Çin'deki tüm girişimcilerin %25'inin kadın olması yanında bu oranın gelecekte daha artacağı ve Asya'daki kadın girişimcilerin sayısının gittikçe artmasına bağlı olarak, erkek egemenliğinden kadınların yükselişine geçiş,
- Başta Çin'in yıllardır elde ettiği yüksek büyüme rakamları ile dünyanın dikkatini üzerine çekmesine ve Doğunun genel olarak yükselişe geçmesine bağlı olarak, Batı'dan Doğu'ya geçiş.

⁷¹ Çıplak, a.g.e., s. 144-150

2.4.4. Şangay İşbirliği Örgütü ve Çin

Şangay İşbirliği Örgütü 1996 yılında devletler arasında güvenlik alanında işbirliği çalışmalarının gündeme gelmesiyle oluşturulmaya başlanmıştır. Ancak 1997 yılından itibaren aktif olan, şimdiki adıyla Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adını alan, Avrasya'daki uluslararası örgütlerin en önemlilerindedir. Kurulduğu dönemde Şangay Beşlisi olarak adlandırılan ve Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan oluşan bu örgüt, Özbekistan'ın da katılımıyla 7 Haziran 2001'de bugünkü yapısına kavuşmuştur.

Örgüt'ün kuruluş amaçlarına bakıldığında, sınırdaş devletlerin güvenlik arayışlarının ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Ayrıca, ülkelerin kendi içlerindeki çeşitli siyasi ve etnik çatışmalar ile devletlerin bu sorunları izole etme çabaları, sınır güvenliği konusunda devletleri daha ciddi çalışmalar yapmaya yöneltmiştir. Rusya'nın Çeçenistan'a, Çin'in Doğu Türkistan'da Uygurlar'a, Orta Asya devletlerinin ise Türkistan bölgesindeki radikal dinc örgütlere ilişkin sıkıntıları, ülkeler arasındaki güvenlik işbirliği çalışmalarının önemli dinamikleri olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, ŞİÖ'de yer alan dünyanın iki önemli gücü Rusya ve Çin'in, tarihte aralarındaki sınıra ilişkin yaşadıkları sorunlar, 1969 yılında Rusya-Çin sınırının bulunduğu Ussuri nehri Damanski adasında, her iki taraftan toplam yaklaşık 900 kişinin ölümüyle sonuçlanan silahlı çatışmaya kadar varan sorunlar, daha sonra Gorbaçov dönemindeki "perestroyka" adı altındaki yeniden yapılanma siyaseti çerçevesinde 16 Mayıs 1991'de çözümlenmiş, geçmişte yaşananlar geride bırakılmış ve taraflar arasında imzalanan sınır anlaşmasıyla iki ülke arasında güvene dayalı işbirliği gelişmeye başlamıştır. Aralık 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla iki devlet arasındaki sınırın Türkistan bölgesi tarafındaki kısmında üç yeni devletin uluslararası sisteme dahil olması, Çin'in bu genç devletlerle de sınırlar konusunda işbirliği çalışmalarına önem vermesine sebep olmuştur. 1990'lı yıllarda sınırlar konusunda diplomatik girişimler yapılmış ve sonuçlar alınmıştır.

Özellikle, geçmişte hem Çin hem Rus imparatorluklarının genişleme sahasının keşişme noktasında bulunan Türkistan, zengin enerji kaynakları ve stratejik jeopolitik konumuyla her iki dev için de vazgeçilmez ve üçüncü bir güce bırakılamayacak kadar değerli olmuştur. Dolayısıyla, SSCB'nin dağılmasının ardından hem Moskova

hem Pekin bu ülkelerin kendilerinden pek fazla uzaklaşmasın ve bu devletlerle ilişkilerini kötüleşmesine izin vermemişlerdir.⁷²

Dünya çapında bir savaşın çıkmayacağı ve Çin'in yüksek işgücü hesapları göz önüne alınarak 1980'de yapılan 70 yıl sürecek olan "Üç Aşamalı Bir Milli Kalkınma Stratejisi" görüşü ortaya konmuştur. Ortaya konan bu görüş 1987 yılında yapılan komünist partinin 13.kongresinde kabul edilmiştir. Birinci aşama 1980 ve 1990 yıllarını kapsayacak, Çin'in kişi başına GSYİH oranı bir kat artarak 250 dolardan 500 dolara, halkın yaşam standardı açlık seviyesinden doyum refah düzeyine gelecekti. İkinci aşama 1990 ve 2000 yılları arasına yayılacak GSYİH oranı bir kat daha artarak 1000 dolara, halkın yaşam standardı küçük refah düzeyine ulaşacak, Çin dünyanın önde gelen ülkeleri arasında olacaktı. Üçüncü aşama 30-50 yıl alabilir ev 2050 yılına kadar uzanabilirdi. Bu son aşamada Çin nüfusu 1.5 milyar olursa kişi başına GSYİH 4000 dolar düzeyini bulacaktır.⁷³

Çin her şeyden önemli gördüğü Milli kalkınma stratejisini gerçekleştirmek için başta dış ticaret ortaklarının %70'inin yer aldığı Pasifik ve Orta Asya olmak üzere, uluslar arası barış ve toplumsal istikrar programına ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Çin dış politikası da bu kalkınma planına uygun olarak hareket etmiştir. Ordu da bu kalkınma planının gerçekleşmesi için bir Askeri Dış İlişkiler Politikası geliştirmiştir.

Çin, bölge güvenliğinin sağlanması için diğer güçlerle, APEC, ASEAN, ARFE gibi ekonomik ve güvelik forumları oluştururken Japonya, Hindistan, Vietnam ve Güney Doğu Asya'nın diğer ülkelerle var olan sınır sorunlarını ekonomik işbirliğini ön planda tutarak geçici olarak askıya almıştır. Sınır bölge güvenliğini sağlayabilmek için Rusya, Kazakistan ve Tacikistan ile tarihten kalma sınır sorunlarına barışçı bir yaklaşım geliştirmeye çalışmış, 1996 yılında da bu ülkelerle Şangay Beşlisi adında bir örgütlenme oluşturmuştur. Bu örgüt 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü adını almıştır ve günümüzde Çin'in öncülüğündeki Şangay İşbirliği Örgütü uluslararası alanda yakından takip edilmeye başlanan ve Asya kıtası ve dünyada önemi gitgide artan bir örgüt haline gelmiştir.

⁷² Ümit Özdağ ve Erol Goka, "Çin'in Uzun Yürüyüşü : İzlenimler , Düşünceler", **Stratejik Analiz Dergisi**, Şubat 2004 , s. 44

⁷³ **a.g.m.** , s. 45

Rusya ve Çin, 1990'ların başından itibaren birbirleriyle yakınlaşma sürecini, aralarında imzaladıkları çeşitli anlaşmalar çerçevesinde hep ileri doğru taşıyarak ortak hareket noktasına ulaşmıştır. 23 Nisan 1997 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Moskova'da imzaladıkları "Dünyanın Çok Kutuplu Hale Gelmesine İlişkin Ortak Deklarasyon"unun, Şangay İşbirliği Örgütü'nün günümüzde yaptığı çalışmalarda da göze çarpan önemli bir kaynağı olduğu düşünülmektedir.

Orta Asya'da ABD'ye karşı "denge" oluşturmayı hedefleyen Şanghay İşbirliği Örgütü'nün dördüncü zirvesinde sadece güvenli ve terörle mücadele konuları değil, ekonomik işbirliği konuları da ele alınmıştır.

Çin lideri, bu deklarasyonda ülkesinin Şangay İşbirliği Örgütü üyeleriyle ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmek amacıyla 900 milyon dolarlık imtiyazlı kredi açmayı kararlaştırdığını duyurmuştur.⁷⁴

Şangay İşbirliği Örgütü üyeleri arasındaki işbirliği, artık askerî alanın yanı sıra ekonomiye de yansımaktadır. Hatta örgütün planları arasında bir "Serbest Ticaret Bölgesi" kurulması projesi bulunmaktadır. Şangay İşbirliği Örgütü'nün 6 üyesi ile (Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan) 1.5 milyar insanın yaşadığı ve yaklaşık 30 milyon kilometrekarelik bir alanda olması bölgedeki GSYH'nın 1.5 trilyon doları aştığı düşünülürse bu örgütün önemi daha iyi anlaşılır.

2.4.5. Çin Önderliğinde BOAO Asya Forumu

Çin içinde bulunduğu bölgede kendi siyasi ve ekonomik ağırlığını hissettirebilmek ve belirli stratejik hedeflere ulaşabilmek için kendisinin önderliğindeki bir forum oluşturmuştur.

Bu forum 26-27 Şubat 2001'de Hainan Eyaleti'nin Boao kentinde, Çin, Güney Kore, Japonya, Moğolistan, Filipinler, Malezya, Endonezya, Singapur, Bruney, Tayland, Kamboçya, Vietnam, Laos, Pakistan, Hindistan, Nepal, Sri Lanka, Brimanya, İran, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Asyalı olmayan

⁷⁴ Gürol Kırış, "Doğu'nun NATO'su", Türkistan Araştırmaları Masası, 2005, (Çevrimiçi), www.avsam.org/gunlukbulten/arsiv/2003/2212.htm, (Erişim Tarihi: 24.08.2007)

Avustralya olmak üzere toplam 26 ülke Baao Asya Forumu (BAF) adı altında oluşturulmuştur oluşturmuşlardır. BAF'nin sekreteryasının Çin'de oluşumunun başlıca nedenleri şu şekildedir: ⁷⁵

- Asya'daki ekonomisi en hızlı gelişen ve dünyanın en büyük pazarının biri olması,
- Çin'in dünyadaki ülkeler ve bölgeler ile olan ticari ve yatırım ilişkisinin gün geçtikçe artması,
- Asya'daki ve uluslararası ticaret sektörleri, Çin'in ekonomisini, siyasetini, ilgili sektörlerini, pazarını ve ticaret fırsatlarını yakından takip etme arzusundadır. Bu nedenle uluslararası ticaret diyalog merkezinin Çin'de tesis edilmesi ile bu arzularına kolaylıkla ulaşabileceklerdir.

BAF, Asya özelliği taşıması ve bölgenin en önemli ekonomik forumu durumundadır. Bu nedenle dikkat çekmektedir. Bu kurum, Asya ülkelerinin ekonomik ve toplumsal problemlerini müzakere etmek ve Asya'nın bölgesel ticareti, karşılıklı yatırım ve teknolojisini ilerletmek amacıyla kurulmuştur.

Çin hükümetinin BAF'na önem vermesinde en önemli etken bu forumlardan yararlanarak kendi ekonomisini canlandırmak ve geleceğe yönelik stratejik yatırım için zemin hazırlamaktır.

Asya-Pasifik bölgesinde birçok siyasi ve ekonomik bölgesel örgütleri bulunmasına rağmen, 1997'de meydana gelen Asya finans krizinin Pasifik ülkelerini değil, daha çok Asya ülkelerini zarara uğratması, Asya ülkelerinin ekonomik krizlere karşı ekonomi politikalarını yönlendirme kabiliyetinin zayıf olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenden dolayı Asya ülkeleri arasındaki farklılıklara rağmen ekonomik krize karşı ortak bir güçlü mekanizmanın kurulmasını talep etmiştir. Ayrıca Asya ülkelerinin dünya ekonomik sisteminde fazla etkisi olmaması hem uluslararası alanda hem de bölgede kendilerinin ortak menfaatlerini sağlayamamasına neden olmuştur. Bu nedenle özellikle Doğu Asya ülkeleri Asya bayrağı altında bir örgüt kurmaya karar

⁷⁵ Ekrem Erkin, "Çin'in Asya Pasifik Stratejisi ve BAOA Asya Forumu", **Stratejik Analiz Dergisi**, C. 2, S. 13 , Mayıs 2001, s. 53

vermişlerdir. Bu örgütün başını çeken liderin ülkenin hem siyasi, hem ekonomik hem de güvenlik açısından askeri gücü temsil etmesi gerekmiş ve bu konum için Çin uygun görülmüştür.

Çin son 20 yıl içinde hızlı gelişen ekonomisiyle dünyanın dikkatini çekmektedir. Şu anda Çin, ekonomik kalkınmanın ilk iki aşamasını tamamlamış ve üçüncü uygulamasını uygulamak için hareket etmektedir. Çin yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı içinde milli gelirini şu andaki oranından iki kat artırarak 2 trilyon dolara yükseltmeyi hedeflemektedir. Gelecek 5 yıl içinde, Çin, ekonomik yapı konusunda stratejik değişikliklere gidecektir. Ekonomik kalkınmayla birlikte toplumun enformasyon süreci artacak ve Çin pazarını dışa daha çok açacak yasal düzenlemeler gerçekleştirilecektir. Çin büyük bir Pazar ve hammadde zenginliği ile bu imtiyazları sunarak Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerin sermaye ve teknolojisini çekmeye çalışmakta ve belli ölçüde başarmaktadır.

Çin'in en büyük ticari ortaklarının hepsi Asya Pasifik bölgesindedir. ABD, Japonya, Tayvan, ve Güney Kore gibi Asya Pasifik ülkeleri Çin'in dış ticaret hacminin %80'ini oluşturmaktadır. Aynı şekilde Çin pazarına gelen dış sermayenin %90'ı Asya-Pasifik bölgesindedir.

Çin kendi ekonomik kalkınma stratejisinde bu bölgedeki ekonomik ve siyasi örgütün dışında kalması mümkün değildir. Bunun aksine bölgeye her yönüyle girmek ve bölgede rol üstlenmek Çin için ekonomik açıdan önemlidir.

Ayrıca ekonomide büyüyen Çin giderek petrol ve doğalgaz gibi enerjilere daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Çin'in 2010 yılında petrol ve doğalgazının %40'ını dışarıdan ithal etmesi öngörülmektedir.⁷⁶

2.4.6. Çin ve ECO İlişkileri

Çin, 1990'ların başlarından itibaren, hemen yanında ortaya çıkmaya başlayan Orta Asya'daki yeni bağımsız devletlerle ve bu ülkelerde bulunan enerji kaynaklarının üretimi ve dağıtımını konularıyla ciddi şekilde ilgilenmeye başlamıştır.

⁷⁶ a.g.m. , s. 56

Bölgenin güvenliğini ve enerji kaynaklarını hedef alan Çin ise Afganistan'da etkili olabilmek için stratejik yatırım yaparak, Kırgızistan ile askeri tatbikat düzenleyerek, Özbekistan hariç Şangay İşbirliği Örgütü bünyesindeki ülkelerle Kazakistan ve Doğu Türkistan'da askeri tatbikat gerçekleştirerek ve Orta Asya'da serbest ticari alanı oluşturarak, bölgedeki etkinliğini artırmaya çalışmıştır.

Orta Asya'daki yeni bağımsız olan devletleri kısa süren bir belirsizlikten sonra tanıyan Çin, Orta Asya'ya yönelik üst düzey ekonomik ve siyasi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Hatta eski İpek Yolu'nu inşa etmek için gerekli alt yapı çalışmalarında bile bulunmuştur. Halen bu ülke, gelecekteki enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Kazak petrolünün ve Türkmen gazının Pasifik Okyanusuna taşınmasını öngören boru hatları ile ilgilenmektedir.

Çin, SSCB'nin dağılmasında hemen sonra komşusu olan BDT ülkeleriyle (Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna) ve bu arada aynı zamanda ECO üyesi olan dört ülke ile (Pakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan)sınırlarını belirleyerek Sincan-Uygur bölgesinde ortaya çıkabilecek herhangi bir bağımsızlık hareketini önlemek istemiştir. Çin bu konuda, hem Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerini hem de Türkiye'yi uyarmakta ve bu bölgedeki etnik rahatsızlığa müdahale edilmemesini talep etmiştir. Çin'in Sincan-Uygur bölgesi, yada daha fazla bilinen adıyla Doğu Türkistan'ın Çin ECO ilişkilerini etkileyebilecek başka bir yönü, Çin petrol yataklarının %30'u ve doğalgaz kaynaklarının da %34'ünün bu eyalette bulunmasıdır. Çin bu bölgedeki petrol ve doğalgaz üretimi ile Orta Asya petrollerini birleştirme düşüncesindedir. Bu açıdan bakıldığında Şangay İşbirliği Örgütü içerisinde Rusya ve Çin yanında diğer sınırdaş ülkelerin yer alması tesadüf değildir.⁷⁷

Çin'in Orta Asya üzerindeki stratejik girişimlerine bir başka yorum ise Çin'in Orta Asya'daki güvenlik ve enerji çıkarlarının 11 Eylül saldırısından sonra daha da belirginleşmeye başlamış olmasıdır. Aynı şekilde bölgedeki farklı güçlerin mücadelesi de giderek şiddetlenmektedir. Çin Orta Asya'yı kendi arka bahçesi olarak görmekte ve bundan dolayı bölgede güçlü bir konum oluşturmak için daha kapsamlı politikalar

⁷⁷ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, "ECO Bölgesi / Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye", M.Ü. Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları, s. 90-91

izlemektedir. Çin'in Orta Asya'daki hedefleri bu yoruma göre şu şekildedir.⁷⁸

- Bölge ülkeleri ile sağlam bir sistematik ilişki oluşturarak, temin edici ve yatırımcı sıfatıyla bölge faaliyetlerine iştirak etmek ve ileride bölgenin enerjisinden yararlanmak,
- Bölgede serbest ticaret alanı oluşturarak, eski İpek Yolu'nun ticaret fonksiyonunu canlandırmak,
- Bölge ülkeleriyle güvenlik alanındaki işbirliğini artırarak Müslüman Doğu Türkistan ayrılıkçılarına darbe vurmak,

Bununla birlikte gelecekte Çin'in Orta Asya coğrafyasını ne şekilde etkileyeceğini algılayabilmek için, Çin'e göre oldukça küçük nüfuslara ve el değmemiş alanlara sahip Orta Asya'daki ECO üyesi ülkelerin, çoğunlukla kendi devletlerinde bile tam bir milli çoğunluğa ulaşamamış oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bugün de sayıları her geçen gün gittikçe artan bir şekilde, Çinli işadamları ve işgücünün Orta Asya'nın bu el değmemiş alanlarına yönelip bölgeye yatırımlar yaparak ve bölge insanlarıyla akrabalıklar kurarak kalıcı ilişkiler kurduğu görülmektedir.

Tablo 8 . Çin_ECO Dış Ticaretinin Gelişimi

ÜLKELER	İHRACAT				İTHALAT			
	1997	1998	1999	2000	1997	1998	1999	2000
AFGANİSTAN	2	-	3	5	46	37	19	27
AZERBEYCAN	45	1	-	5	7	6	14	23
KAZAKİSTAN	453	383	588	671	48	52	545	155
KIRGIZİSTAN	32	16	25	44	32	44	37	37
TACİKİSTAN	13	5	3	3	2	1	3	12
TÜRKİYE	282	182	136	210	950	988	1020	1497
TÜRKMENİSTAN	18	2	2	8	10	11	10	16
ÖZBEKİSTAN	127	31	13	11	69	65	30	44
TOPLAM	2646	1911	2136	3393	2199	2431	2919	3224

Kaynak : IMF, Direction of Trade Statistics Yearbook, s. 94, 289, 364, 462, 479'dan Aktaran Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, 'ECO Bölgesi / Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye', M.Ü. Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları, s. 90-91

⁷⁸ Erkin, a.g.m., s. 93

Bunun yanında Çin- Orta Asya ticaret değerlerinde 1993'den bu yana sürekli olarak artmıştır. Örneğin Kazakistan'ın Çin'e yaptığı ihracat 1993'teki değeri olan 293 milyon dolardan, 1999'da 586 milyon dolara, ithalatı da, sırasıyla 189 milyon dolardan 544 milyon dolara yükselmiştir. Aynı rakamlar Pakistan için, 1999 yılında ihracat için 179 ve ithalat için 451 milyon doları göstermektedir. Bu rakamlara Çin'in diğer bölgeleri olan Hong Kong ve Macao da dahil edildiğinde Çin ECO ticaretinin ne kadar önemli boyutlarda olduğu anlaşılır. Çin ve ECO üyesi ülkelerin ticari ilişkileri yukarıdaki tablodan da ayrıntılı bir şekilde görülebilir. Buna göre özellikle önemli bir petrol ihracatçısı olan İran ve Kazakistan ile tekstil ve tarım mamulleri ihracatçısı olan Pakistan'ın, Çin'e yapılan ihracatta ciddi rakamlara ulaştığı görülmektedir.

3. ÇİN'İN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM POLİTİKALARI

3.1. ÇİN'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

Çin, ekonomik modernizasyonun, firmaların modern işletme yönetimi, sermaye ve teknoloji ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile resmi olarak doğrudan yabancı sermaye girişine 1979 yılında izin vermiştir.

1980'li yıllarda sadece ihracata yönelik üretim yapacak yabancı firmaların küçük hisseli ortaklıklar aracılığıyla ülkeye giriş yapmasına olanak tanıyan Çin ekonomi yönetimi, 1990'lı yılların ortasında tamamı yabancı sermayeli girişimlerin kurulmasına imkân tanımıştır.⁷⁹

İlk izinler yurtdışında yaşayan Çinlilerin potansiyel olarak en fazla yatırım yapmaları beklenen ve geçmişte ticaretin yoğun olarak gerçekleşmesi nedeniyle alt yapısı bu tür bir gelişmeye müsait olan bölgelere verilmiştir.⁸⁰ Ancak Çin'e gelen yabancı sermayenin önemli bir özelliği, görüldüğü kadar yabancı olmamasıdır.

Yıllar itibariyle dünya üzerinde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları büyük bir artış göstermiştir. Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırımların Asya-Pasifik bölgelerindeki ülkelere gelen yabancı yatırım oranları ile karşılaştırıldığında, Çin açısından olumlu bir tablo ile karşılaşılır.

Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne kabulünden sonra ülkeye akan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli ölçüde artış sağlanmıştır. Bu artışta özellikle, Tayvan ve Honk Kong'a gelen doğrudan yabancı yatırımlarının payı büyüktür.

⁷⁹ "Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Bülteni", (Çevrimiçi) www.deik.org.tr/bultenler_s.10(Erişim Tarihi: 17.09.2007)

⁸⁰ DEİK, a.g.e., s. 7.

Tablo 9 . Çin'e Yapılan Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırım Oranları (1979-1993)

Ülkeler	Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları
Hong Kong	72,7
Tayvan	9,3
Makao	2,9
Singapur	2,3
Tayland	1,1
Ara Toplam	88,3
ABD	5,7
Japonya	3,6
Kore	0,9
Kanada	0,8
Avustralya	0,7
Ara Toplam	11,7
TOPLAM	100,0

Kaynak: Chengze Simon FAN, "Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır ? İşlem Maliyeti Yaklaşımı", çev. Bekir Gövdere, **Dış Ticaret Dergisi**, Temmuz 1999, s. 14

Tablo 9'da da görüldüğü gibi Çin'e 1979-1993 yılları arasında gelen yabancı sermayenin % 88'inden fazlası Hong-Kong, Tayvan, Makao ve Singapur gibi Çin kökenli nüfusun büyük çoğunluk olarak yaşadığı veya Tayland gibi önemli ve varlıklı bir Çin kökenli azınlığı olan ülkelerden gelmektedir. ABD ve Kanada'dan gelen yabancı sermayenin de önemli bir kısmının bu ülkelerde yerleşik ve orada iş yapan Çin asıllı sermaye sahiplerinin yatırımları olduğu ileri sürülmektedir.⁸¹

Çin Halk Cumhuriyeti 1980 sonrası ekonomide yeniden yapılanma çalışmaları ve yabancı yatırımları çekme konusundaki çabaları neticesinde, son on beş yıl içerisinde ülkesine yönelik maksimum sermaye girişi sağlamıştır.

⁸¹ Attila Sönmez, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 304.

Tablo 10 . Çin'e Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi

Yıllar	Milyar Dolar
1989-1994 *	13,951
1995	35,849
1996	40,180
1997	44,237
1998	43,751
1999	40,139
2000	40,772
2001	46,9
2002	53
2003	53,5
2004	60,3

Kaynak: İhracat Dergisi, Ekim 2003, s.9

* Yıllık Ortalama

Tablo 10'dan da görüldüğü gibi Çin'e yönelik yabancı sermayenin tutarı 1989-1994 yılları arasında ortalama 13.9 milyar dolar iken, bu tutar ilerleyen yıllarda çok ciddi miktarlarda artış göstererek yıllık ortalama 40 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 1995'ten başlayarak 2000 yılı sonuna kadar Çin'e yönelik yabancı sermaye tutarı 245.1 milyar doları bulmuştur.⁸² 2001'de ise yabancı sermaye yatırımları 46.9 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında Çin'e gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının % 60'ı yeni sanayileşen ülkeler grubu(Hong Kong, G.Kore, Singapur, Tayvan) ve Japonya, % 20'si de ABD ve AB kaynaklı olmuştur.⁸³

Çin, 2002 yılında 83 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım sözleşmesinin 53 milyar dolarlık bölümünü gerçekleştirmiş ve dünyada en fazla yatırım çeken ülke olmuştur. % 73 oranında imalat ve % 24 oranında hizmet sektörüne dayalı olan bu yatırım hacminde en çok dikkat çeken sektörler yüksek teknoloji ve bilişim olmuştur. Bu yatırımlarda başı çeken ülkeler ise Hong Kong, Virgin Adaları, ABD, Japonya ve Tayvan'dır.⁸⁴

⁸² "Fırsatlar ve Tehditler Ülkesi", **İhracat Dergisi**, Ekim 2003, S. 2, s. 57

⁸³ Arısoy, Bayar ve Soranlar, **a.g.e.**, s. 145

⁸⁴ **a.g.e.**, s. 146

2003 yılında yabancı yatırımlar ilk altı aydaki SARS paniğine dayalı olarak toplamda kısıtlı bir artış göstermiş olsa da yıl sonunda 53.5 milyar dolar gibi yüksek bir rakama ulaşmıştır. İmalat sektörü bu değerlerin % 70'ini oluştururken; DTÖ üyeliği sonrasında hizmet sektöründe liberalizasyonun bir göstergesi olarak finans ve sigorta sektörlerinde % 217.5; eğitim, kültür ve medyada ise % 53 oranında artış gözlenmiştir. Yine bu yıl içerisinde Çin'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketler 240 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirerek tüm ihracatın % 55'ini, 232 milyar dolarlık ithalatla da tüm ithalatın % 56'lık bölümünü gerçekleştirmişlerdir.⁸⁵

Çin, 2004 yılında 60.3 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım çekerek faaliyet halindeki toplam yabancı yatırım stokunu 560 milyar doların üzerine çıkarmıştır.⁸⁶ Ancak bu yatırımın büyük bir bölümünün civardaki küçük ada devletleri gibi vergi cennetleri üzerinden geliyor olması bazı kesimlerce bu yatırımlara motivasyon ve süreklilik açısından temkinli yaklaşılmasına sebep olmaktadır.

3.2. Çin'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Düzenlemeler

1978 yılında geniş kapsamlı bir ticaret reformu ve liberal politikalar oluşturulması ile başlayan dönüşüm sürecinde ÇHC'de gerçekleştirilen düzenlemeler şunlardır:⁸⁷

1979-1980 yılları arasında Hükümet, Çin ve yabancı firmaların oluşturdukları ortak yatırımların (Joint-ventures) artmasını teşvik etmek ve bu firmaların ihracat malları üretimini sağlamak amacıyla 4 özel ekonomik bölge kurulmasını sağlayan ÇHC "Ortak Yatırım Kanunu"nu çıkarmıştır. Hükümet zaman içinde bu kanunu, tümüyle yabancıların mülkiyetinde firmaların kurulmasına izin verecek şekilde yorumlama olanağı getirmiştir.

İthalat ve ihracat üzerindeki merkezi denetim azaltılmış, ulusal ticaret şirketlerine, illerde ve beldelerde denetim yetkisini kullanma izni verilmiştir. Hükümet, modern bir ithalat lisans sistemini uygulamaya sokmuş, lisanslar ve tarifeler denetim araçları haline getirilmiştir. Büyük özel sektör firmalarına ticaret yapma hakkı tanınmıştır.

⁸⁵ DEİK, *DTÖ Üyeliği Sonrası ÇHC Ekonomisi ve Ticaretinde Gelişmeler*, 2004, s.17.

⁸⁶ DEİK, *a.g.e.*, s. 10.

⁸⁷ DEİK, "Çin Ülke Bülteni", (Çevrimiçi) www.deik.org.tr/bultenler, (Erişim Tarihi: 13.08.2007)

Yabancılara ait firmaların yeni kurulan döviz piyasasında döviz ticareti yapmasına olanak sağlanmıştır. Hainan Adası 5.Ekonomik Bölge olarak tanzim edilmiş ve benzer yabancı yatırım teşvikleri, 14 kıyı şehrine yaygınlaştırılmıştır.

1990 yılında, yüksek teknoloji gerektiren sanayiler için yapılacak yabancı yatırımlara getirilecek teşvikler, özel ekonomik bölgeler için olan teşviklere benzer bir şekilde genişletilmiştir.1991’de ise, Çin’de yerleşik herkese döviz swap merkezlerinde ticaret yapma izni verilmiştir.

Çin Hükümeti, 2001 yılında DTÖ üyeliği ile birlikte yatırıma dair birtakım düzenlemeler yapmıştır.⁸⁸ 2002 yılında bankacılık, sigorta, petrol çıkarma ve dağıtım sektörlerinde dışa açılıma gidilmiştir. Ancak bazı sektörlerde Çin’li bir firmayla ortaklık kurma zorunluluğu devam etmekte ve reformlar daha ağır işlemektedir. Örneğin yabancı yatırımcılar telekomünikasyon hizmetleri ve bankacılık gibi alanlarda pazara girmekte tereddüt etmişlerdir.

Çin’de yabancı sermayeli ticaret şirketi kurmak için gereken asgari öz sermaye miktarları toptan satış yapan ticaret şirketleri için 500.000 Yuan (yaklaşık 60.000\$); perakende satış yapan ticaret şirketleri içinse 300.000 Yuan (yaklaşık 36.000\$) olarak belirlenmiştir. Bu şekilde KOBİ’lerin de Çin’de faaliyet göstermesi kolaylaşmaktadır. Kıyı bölgelerinde kurulan yabancı ticaret şirketlerinin faaliyet süresi 30 yıl, batı bölgelerinde kurulanların faaliyet süresi ise 40 yıllla sınırlandırılmaktadır. Yabancı sermayeli ticaret şirketleri bu zaman zarfında güvenilirliğini muhafaza etmek ve ilgili Çin kanunlarına uymakla yükümlüdür. Yerli firmaların bir bölümünü ya da tamamını satın alma şeklindeki yatırım türüne yönelik düzenleme Kasım 2002, bu yatırımların sürecini detaylandıran düzenleme ise Nisan 2003’te yayınlanmıştır. Bu düzenlemelere göre kısmen ya da tamamen şirket satın alımları hükümetin ve söz konusu yerli şirketin yöneticilerinin iznine tabi tutulmakta, anti-tröst soruşturmalarına açık olmakta ve böylece bir kontrol mekanizması işletilmektedir. Ayrıca yerli bir şirketin tamamen satın alımında ortaya çıkan yeni şirket yabancı yatırım statüsünde sayılacağı için ilgili sürece yabancı yatırım kayıt sürecide eklenmiştir. Kamuya ait şirketlerin yeniden düzenlenmesi aşamasında yabancı yatırımın sürece dahil olmasına

⁸⁸ DEİK, “Çin Ülke Bülteni”, a.g.e.

olanak tanıyan yasa da 2003 yılı başında yürürlüğe girmiş; ancak bu konuda bürokratik engeller daha kısıtlayıcı tutulmuştur. Haziran 2004 tarihinden itibaren “Çin Halk Cumhuriyeti Dağıtım ve Perakende Sektörlerinde Yabancı Sermayeli Firmaların Ölçeklerine İlişkin Kurallar” yürürlüğe girmiştir. Buna göre sermayesinin çoğunluğu yabancı yatırımcıya ait olan ortak girişim ticaret şirketleri 1 Haziran 2004; sermayesinin tamamı yabancı yatırımcıya ait ticaret firmaları ise 11 Aralık 2004 tarihinden itibaren Çin içerisinde alım satım yapabilmektedir. Bu düzenleme esas olarak şu alanları kapsamaktadır :

- Perakendecilik: Müşterilere sabit bir adresteki bir mekan aracılığıyla nihai tüketici ürünlerinin satışının yapılmasının yanı sıra; televizyon veya posta ile pazarlama; internet, satış makineleri vasıtasıyla satış yapılması ve ilgili hizmetlerin sunulması.
- Toptancılık: Şirketlere, imalathanelere ve diğer benzer müşteri gruplarına büyük hacimlerde mal satışı yapılması ve ilgili hizmetlerin temin edilmesi.
- Provizyon bazındaki temsilcilik işlemleri (aracı, simsar)
- Satış imtiyazları

Mevcut şirketler tarafından gerçekleştirilen ithalat/ihracat, dağıtım ve perakendecilik fikri mülkiyet hakları ihlalleri ve taklitçilik Çin’de büyük oranlarda devam etmekte ve yabancı firmaların ürünlerinin piyasaya gerçeklerinden çok daha ucuz fiyatlarda sürülmesi olumsuz bir durum yaratmaktadır. Çin Hükümeti bu konuda gerekli önlemleri almış ve son olarak 22 Aralık 2004 tarihinde çıkartılan kanunla fikri mülkiyet haklarını yasal koruma altına almıştır.

Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren “Dış Ticaret Kanunu” ile tüm firmalara, ilgili kurumda kayıtlarını yaptırmaları şartıyla, dış ticaret yapabilme hakkı tanınmıştır. Bu kanundan önce yabancı firmalar sadece belirli serbest bölgeler dahilinde ticaret yapabilmekteydi ve dış ticaretle ilgili kamu kuruluşlarının tekelindeydi. Ayrıca bu kanun Ticaret Bakanlığı’na belirli sektörlerde ticaret faaliyetlerini kısıtlama, gerekli görülen durumda tedbirler uygulama ve teknoloji ihracatı ile ithalatını sınırlama yetkilerini de vermektedir.

3.3. Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırım Politikalarının Temel Araçları

Çin, 1979 yılından itibaren uyguladığı aşamalı ekonomik reformlar ve kendi koşullarına özgü akılcı politikalarla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmeyi başarmıştır. Bu başarısında Çin'in sahip olduğu, yüksek büyüme hızı, dünya ekonomisiyle bütünleşme kararlılığı, 1 milyarın üzerindeki tüketici topluluğu, işgücü bolluğu, düşük ücretler ile uyguladığı şu politikalar etkili olmuştur.⁸⁹

- Ayrıcalıklı vergi düzenlemeleri
- Esnek anlaşma formları
- Özel ekonomik alanların kurulması

3.3.1. Ayrıcalıklı Vergi Düzenlemeleri

Hükümetler, yabancı sermaye yatırımlarını bünyelerine çekebilmek ve spesifik sektör ya da bölgelere kanalize edebilmek için yabancı firmaları ülkede uyguladıkları genel vergi oranlarından daha düşük bir vergi oranıyla vergileyebilirler. Bu uygulamadaki amaç, ek yabancı sermaye yatırımı çekebilmektir.⁹⁰ Örneğin Çin'de ortak girişimler için kurumlar vergisi oranı birçok alanda % 15 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran ortalama % 30 ve daha yüksektir.

Bir ülkede yeni bir yabancı şirketin kurulması için verilen bir vergisiz dönem özendirme, diğer koşullar elverişsizse, ülkeye hiçbir yatırım getirmeyebilir. Çünkü verilen özendirme, yatırımı çekmek için değil, yatırım da arkadan gelir bekleyişiyle, şirketi çekmek için verilmiştir. Bazen yatırım arkadan gelmediği gibi şirket vergisiz dönemin bitiminde varlığına son verip, yeniden aynı ülkede veya başka bir ülkede ortaya çıkabilir veya vergisiz dönem boyunca çok gelir ve kâr getiren fakat az yatırım gerektiren işler yapıp, sonra başka bir yere taşınabilir.

Vergi sistemini esnek bir biçimde uygulayarak yabancı sermaye çekebileceğini düşünen ülkeler uğradıkları vergi kayıplarıyla sonunda zararlı çıkabilmektedirler. Çünkü genellikle birçok ülke ve yer seçimi olanağına sahip olan yabancı yatırımcı, vergi konusundaki bu esnekliği, istikrarsızlık ve güvensizlik kaynağı olarak

⁸⁹ Fan, a.g.m., s. 5.

⁹⁰ Serkan Benk, "DYSY ve Vergisel Teşvikler", *İş, Güç Dergisi*, C. 6, S. 1, 2004, s. 4.

algılamaktadır. Buna karşın, ılımlı ve açık-seçik bir vergi sistemi olan bu sistemi zaman içinde tutarlı bir biçimde uygulayan ülke yatırımcı bakımından daha çekici olmaktadır.⁹¹

Çin'in DTÖ'ye üyeliği, Çin vergi sisteminde birtakım değişikliklere yol açmıştır. Çin, vergi idaresini düzenlemek amacıyla vergi toplama kurumu, vergi toplama kanunları, vergi kaynağı denetleme gibi 13 reform konusunu içeren "2002'den 2006'ya Vergi Toplama Yönetimi Stratejisi Taslağı"nı çıkarmıştır. Bu vergi reformu, yabancı girişim ile ilişkilendirilebilecek birçok alanda somut örnekler vermektedir. Birinci olarak, yurtiçi ve yabancı teşebbüsün gelir vergisi oranlarının birleştirilmesi Bu birleştirme yurtiçi girişimlerin vergi yükünü azaltacak ve yabancı girişimlere yönelik vergi tercihini ortadan kaldıracaktır. Vergi oranları azaltılmışken, vergi tabanı genişletilecektir. İkinci olarak; ihracat iadesi sistemi tamamlanacaktır.

KDV reformu ile birlikte, Çin ihracatta sıfır tarifeyi uyarlayacak ve ihracat iadesinde uygulanan kota sistemini ortadan kaldıracaktır. Üçüncü olarak, Çin kesin gümrük koruma ölçütleri oluşturacaktır. Çin'in ithal edeceği mallar sınırlandırılacak, hükümet özel vergilerle benzer yurtiçi girişimleri koruyacak, (düzeltici vergilendirme gibi), Çin'in onay vermek zorunda olduğu ithalat için, DTÖ'nün antidamping kurallarını uygulayacaktır.⁹²

3.3.2. Esnek Anlaşma Formları

Çin'de yabancı yatırımları çekmek için düzenlenen başka bir politika da, hükümetin yabancı yatırımcılara önerdiği esnek anlaşma formlarıdır. Bu formlar tek tek pazarlığa tabidir. Form düzenlemeleri şunları kapsamaktadır.

- Tamamı yabancılara ait olan girişim
- Eşit ortak girişim
- Kooperatif şeklinde olan ortak girişim
- Süreç ve montaj tesisleri
- Takas ticareti (yabancı tarafın makine ve teçhizat sağladığı ve üretimin bir kısmıyla geri ödenen ticaret)

⁹¹ Sönmez, a.g.e., s. 300-301.

⁹² Justin Yifu Lin, **The China Miracle: How OECD Country Policies Contributed?**, (Çevrimiçi) www.oecd.org. (Erişim Tarihi: 19.08.2007)

Yabancı yatırımcılar ve Çinli partnerler arasındaki ortak girişim (joint venture) oluşumu onlara, pazarlama ve üretimin işlem maliyetlerini minimize ederek karşılaştırmalı avantaj elde etme imkanı vermektedir.

Ortak girişim kurulmasından sağlanan verim avantajına rağmen, ortak girişime dahil olan taraflar arasındaki ilgili anlaşmazlıklar, ters seçim problemi ve diğer fırsatçı davranışlar sonucu, şirket içi işlem maliyetlerinin genelleşmekte olduğu belirtilmesi gereken bir diğer noktadır. Böylece denizaşırı Çinliler yine ortak girişim bünyesindeki işlem maliyetlerini azaltma ve acentenin her türlü sorununu çözmeye avantajına sahip olmaktadır.⁹³

3.3.3. Özel Ekonomik Alanların Kurulması

Özel ekonomik alanların oluşturulması, Çin'de yabancı yatırımları çekmede önemli katkılar yapmıştır. Örneğin, 1996'nın ilk çeyreğinde dört özel ekonomik alan Çin'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımının 1/7'sini kapsamaktadır.⁹⁴

Çin, açık ekonomi politikasını uygulamaya başladığında enerji, ulaşım ve iletişim imkânlarında ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır. Eğer bu kıt kaynaklar Çin'deki tüm alanlara eşit şekilde dağıtılsaydı, yabancı yatırımcılar her yerde kârlarını önemli ölçüde sınırlayabilecek olan yetersiz altyapı ile karşılaşabilirlerdi ve bu da onların Çin'de yatırım yapma güdülerini azaltabilirdi. Birkaç özel ekonomik alanın kurulması Çin hükümetine elindeki kıt kaynakları bu bölgelerdeki altyapı oluşumuna yoğunlaştırma ve aktarma olanağı vermiştir. Enerji, ulaşım ve iletişim darboğazlarının azalması, özel ekonomik alanlardaki yabancı yatırımları cazip hale getirmiştir. Yabancılarca finanse edilen enerji, ulaşım ve telekomünikasyon yatırımları da büyük oranda artmıştır.

Özel ekonomik alanların önemli bir fonksiyonu da, Çin Ulusal Halkları Kongresi'nce sağlanan bağımsız yasal haklardır. Bu çerçevede yönetimin etkinliğini artırmak için, SEZ yönetimine yetki verilmiştir. Bürokratik etkinlikteki bu yükselme, yabancı yatırımcıların yerel hükümetle ilişkilerinde işlem maliyetlerini azaltarak, SEZ'lerdeki yabancı yatırımları cazip kılmaktadır.

⁹³ Sönmez, a. g. e. , s. 300-301.

⁹⁴ Lin, a. g. m. , s. 67.

3.3.4. Diğer Faktörler

Çin'in doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda bu denli başarılı olmasında etkili olan diğer unsurlar ise şunlardır:⁹⁵

- Hızla büyüyen iç pazar,
- İşgücü, toprak ve enerji maliyetlerinin düşüklüğünden kaynaklanan yüksek kâr marjları,
- DTÖ üyeliğinin uluslararası piyasalarda güvenilirliği arttırması,
- Siyasi istikrarın kalıcı bir görünüm sergilemesi,
- Ülke genelinde düşük olsa da 200 milyonluk bir kesimin harcama gücünün yüksek olması,
- Kredi kullanabilme kolaylığı,
- Öncü olmak isteyen çok uluslu şirketlerin pazara girmek için yarışmaları,
- Daha önce yurtdışındaki fırsatları daha kârlı bulan iç tasarrufun, yatırım teşvik ve güvencelerinden yararlanmak üzere anavatana geri dönmesi.

3.4. Yabancı Yatırımların Çin'e Geliş Nedenleri

DYY 1950'li ve 1960'lı yıllarda incelediğimizde büyüme oranlarının dünya ticaretindeki artış oranının altında olduğu görülmektedir. 1970'li yıllara gelindiğinde ise doğrudan yabancı yatırımlardaki artış oranı dünya ticaretindeki artış oranı ile aynı olduğu görülür. Doğrudan yabancı yatırımların bu yıllardaki gelişimi bir artış sonucu gerçekleşmemiş, 1945-1970 arasındaki yıllık büyüme hızı ortalamasının %8'den %5'e inmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda o yıllarda uluslararası ticaretteki yavaşlamanın da etkisi ile gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların hızlanması 1985 yılından sonra kendini göstermiştir. Yıllık 5 milyar dolarlık bir hacimden 1989-1990 arasında 200 milyar dolarlık bir hacme ulaşmıştır.

⁹⁵ DEİK, DTÖ Üyeliği , a.g.e., s. 16.

1960 ve 1970’li yıllarda %5 ve altında olan doğrudan yabancı yatırım stokunun GSYH’ya oranı 1995’te %10’u yakalamış ve 1998’de %14’e yaklaşmıştır. Bu artışın ardında yatan beş önemli faktör vardır. Bunlardan birincisi Japon ve Avrupa paralarının 1985-1995 yılları arasında dolara göre değer kazanması bu iki bölgedeki şirketleri uluslararası olma konusunda cesaretlendirmiştir. İkincisi, Avrupa Ortak Pazarı’nın ve NAFTA’nın kurulmasıyla bölgesel entegrasyon çabaları yoğunlaşmıştır. Üçüncüsü, 1980’li yıllarda birleşme ve ele geçirme hareketlerinde patlama olmuştur. Dördüncüsü, gelişmekte olan ülkeler ve Doğu Avrupa ülkelerindeki özelleştirme programlarının yoğunluğu yatırım rejimlerinin sürekli liberalleşmesi ile birleşmiştir. Beşinci ve son faktör ise Doğu Asya ve özellikle de Çin pazarlarının cazibesinin artmasıdır.

Gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımların %70’i 1998’de on ülkeye yönelmiştir. Bu ülkeler Çin, Brezilya, Meksika, Arjantin, Polonya, Şili, Malezya, Venezüella, Rusya ve Tayland olarak sıralanabilir. Çin tek başına 1993-1997 yılları arasında 180 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım alarak Amerika Birleşik Devlet’inden sonra dünyanın en çok yatırım alan ikinci ülkesi olmuştur.

Tablo 11. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar (%)

Ülkeler	1983-1988*	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1989-1994**
Çin	1,8	3,4	3,5	4,4	11,2	27,5	33,8	14
Singapur	1,9	2,9	5,6	4,9	6,7	6,8	7,9	5,8
Malezya	0,7	1,7	2,3	4,0	5,2	5,2	4,5	3,8
Endonezya	0,3	0,7	1,1	1,5	1,8	2,0	3,0	1,7
Tayland	0,4	1,8	2,4	2,0	2,1	1,7	2,7	2,1
Şili	0,4	1,3	0,6	0,6	0,7	0,9	2,5	1,1
Brezilya	1,5	1,3	0,9	1,0	1,6	0,8	2,2	1,3
Hong Kong	1,3	1,1	1,7	0,5	2,1	1,7	2,0	1,5

Kaynak : F. Özgen “Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasaları”, www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/finans.pdf, Temmuz 2005

* 1983-1988 dönemi ortalamasıdır.

** 1989-1994 dönemi ortalamasıdır.

Çin’e gelen doğrudan yabancı yatırımları gelişmekte olan ülkeler ile 1983-1988 yılları arasında karşılaştırıldığında; Tablo 11’de görüldüğü gibi, Singapur’a gelen doğrudan yabancı yatırımların bu dönem ortalaması % 1,9 ile birinci sıradayken ikinci

sırada dikkati çeken 1,8 ile Çin Ekonomisi'dir. 1988 yılından sonra 1994 yılına kadar Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırım geliştirmekte olan ülkeler içine en yüksek artışı sağlamıştır. 1992 yılında 11,2 artış sağlarken bu rakam aynı yıl diğer geliştirmekte olan ülkeler sıralamasında ikinci sıradaki Singapur'da 6,7 Malezya'da ise 5,2'dir. 1989-1994 yılları arasındaki ortalamasında ise Çin bu ülkeler içinde en yüksek rakama ulaşmıştır. Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırımların bu yıllar arasındaki ortalaması 14 milyar dolar iken, ikinci sırada yer alan Singapur'a ise 5,8 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım gelmiştir. Doğrudan yabancı yatırım olarak Amerika Birleşik Devlet'inden sonra dünyanın en çok yatırım alan ikinci ülkesi olmuştur.⁹⁶

Geliştirmekte olan ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımların bu yıllarda ve bunu takip eden yıllarda önemli bir kısmının Çin'e gelmesinin başlıca nedeni, Çin'in içinde bulunduğu coğrafi konumdur. Hong Kong, Macao, Tayvan ve Asya kaplanlarının sahip olduğu ucuz işçilik kültürel yakınlık ve sağlanan diğer teşvikler özellikle deniz aşırı Çinlilerin emek-yoğun üretimlerinin burada yaptırmasının nedenidir. Zamanla nitelikli doğrudan yabancı yatırımların ilgisini üzerinde toplayan bu ülkelerin sahip olduğu avantajlar şunlardır:⁹⁷

- 1,2 milyar potansiyel tüketicisiyle geniş bir iç pazara sahip olması,
- Sahip olduğu ucuz ve çok sayıda işgücü,
- Geliştirmekte olan sanayi altyapısı ve çeşitli sektörlerle ait yan sanayinin hızla geliştirmekte olması,
- Güçlü ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme profilinin olması,
- Politik açıdan istikrar sahibi olması,
- Ucuz arazi ve enerji temininin mümkün olması,
- Perakende sektöründeki hızlı gelişmeler.
- Bunun yanında özendirici vergi teşvikleri, zengin doğal kaynakları, ekonomik reform ve kalkınmadaki başarısı, 2001 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması, etnik faktörler, kültürel yakınlıklar yatırımcılar için sayılabilecek diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁹⁶ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, çev. Sevgi İnceci, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 88-93

⁹⁷ Ekinci, **a.g.e.** , s. 76

Wei Lui'nin 2004 yılında yaptığı Tayvan dışında yirmi dokuz ülkeden Çin'e gelen 1984-1998 yılları arasındaki yabancı sermaye yatırımlarının gelme nedenlerini araştırdığı çalışmasında bulduğu sebepler 6 başlık altında belirtilmiştir. Bunlar; ücretlerin düşüklüğü, göreceli piyasa büyüklüğü, ithalat ve ihracat politikaları, ülkenin sahip olduğu risk ve kültürel farklılıklardır. Hsiao F.S.T ve Hsiao M.C.W'nun 2003 yılında yaptığı çalışma ise Hong Kong, Tayvan, Japonya, G.Kore ve ABD'den 1991-2002 yılları arasında Çin'e gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında belirleyici etkenin piyasa büyüklüğü, ücret farklılıkları, dışa açıklık ve ülke karakteristiğinden kaynaklanan kültürel benzerlikler olduğunu ortaya koymuştur. ABD ve Japonya'dan Çin'e gelen doğrudan yatırımcılar için önemli olan piyasa büyüklüğü iken Hong Kong, Tayvan ve G.Kore'den Çin'e gelen doğrudan yatırımcılar için ise önemli olan ücret farklılıklarıdır.⁹⁸

Yine Hsiao F.S.T. ve Hsiao M.C.W'nun yaptığı 2004 yılı anketine göre Tayvanlı otomobil yedek parçası Çin'e yatırım yapan firmaların Çin'i tercih etmelerinin nedenleri oransal olarak şöyle sıralanmıştır; firmaların %84'ü düşük üretim maliyetlerine, %64'ü kaynaklara daha kolay ulaşılabilirliği ve %64'ü yeni piyasa fırsatlarının Çin'e yatırım yapma kararında ana sebep olduğunu belirtmiştir. Elde edilen veriler 2001 yılında Japonya'da ve 2002 yılında Güney Kore'de yapılan anket sonuçları ile karşılaştırıldığında Çin'e yatırım kararının altındaki etkenlerin ilk sırasında düşük üretim maliyeti, ikinci sırada ise yeni piyasa fırsatları gelmektedir.⁹⁹

Çin'e bu nedenlerle gelen yabancı sermayenin yıllar içindeki sürekliliği de dikkat çekmektedir. Çin dünya ülkeleri arasında hem doğrudan yabancı sermayeyi en fazla çeken hem de doğrudan yabancı sermayeyi en fazla teşvik eden ülke konumundadır. Çin'deki yabancı sermayenin sürekliliğini sağlayan en büyük etkenlerin başında yabancı sermayedarın elde ettiği karı yurt dışına döviz olarak çıkarılmasına izin verilmesidir.

Bir diğer etken ise Asya ülkeleri Japonya, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Endonezya, Tayland arasında doğal kaynaklar, kültür, politik ortam ve sosyal açıdan büyük farklılıklar olmasına rağmen devletin uyguladığı dışa açılma politikası ile

⁹⁸ Yılmaz ve Koyuncu, **a.g.e** , s. 72

⁹⁹ **a.g.e** , s. 73

yaşanan ekonomik büyüme ve gelir dağılımındaki iyileşmeler sonucunda yaşanan sanayileşmenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki olumlu etkisidir.

Kültürel ve dile ait eğilimlerin doğurduğu avantajlar açısından bakılacak olunursa, Çin'de yatırım yapmanın işlem maliyetini azaltması bakımından önemi büyüktür. Bunun en önemli nedeni kültür ve dil ortaklığının ticaret işlemlerinde iletişim maliyetini azaltmasıdır. Deniz aşırı Çinliler, Çin'deki merkezi planlama ekonomisine benzer bir ortamda işlerini yürüttükleri için bu tip yatırımcıları çekmede Çin başarılı olabilmıştır. Burada bahsedilen merkezi planlama ekonomisine¹⁰⁰ benzetme 1978'deki ekonomik reformlardan daha da önceki dönem olup, her fabrikanın ne üreteceği, hangi miktarda üreteceği, hangi hammaddeleri kullanacağı ve bunları nerelerden elde edeceği, maliyetinin ne kadar olacağına ve nerede kaçta satılacağına devlet tarafından belirlendiği dönemdir.

Chengze Fan Simon'un yaptığı bir çalışmaya göre ise doğrudan yabancı yatırımları çekmede Çin'in sahip olduğu başarı komünist ekonomik sistemin önemli bir mirası olan üretim ve uzmanlaşmaya dayalı ticari sistem ilişkisi (GuanXi Sistemi) ile açıklanmaktadır. "Bu sistem hükümet daireleri ve firma yöneticileri arasında bağlantıyı sağlayan, hammaddelerin, malların ve diğer kaynakların dağıtımını kontrol eden sistemdir. Sistemde firma yöneticileri için gerekli ara malların zamanında dağıtım ve yeterli desteleyici kaynakların (su, elektrik vb.) tedariklerinin sağlanmasında kendileri ile ilgili tüm hükümet daireleri arasındaki iyi ilişkilerin kurulması ve devam ettirilmesi amacıyla zorunludur.

Çin'deki ekonomik reformlar üretim ve uzmanlaşma için koordinasyon mekanizması olarak GuanXi sistemini hala kullanışlı yapmaktadır. Gerçekte de merkezi yönetimdeki reformistler, merkezi idaredeki muhafazakarlara karşı dengeleyici güç olarak kullanma stratejisini izlemişler, ekonomik reformlardaki yere gücü dağıtmışlardır."

Çin hükümetinin uygulamış olduğu politikalar da ülkeye yabancı yatırım gelmesini sağlayan önemli etkenlerdendir. Son 12 yıllık dönemi aşkın bir süre yabancı yatırımları çekmek için, yatırım çevresini geliştirmek amacıyla hükümet politikalarını

¹⁰⁰ Simon, a.g.m.

sürekli olarak yeniden düzenlemiştir. Çin'in çok başarılı olan üç politikasını şu şekilde belirtilebilir:

- Yabancı yatırımcılara yönelik ayrıcalıklı vergi düzenlemeleri
- Yabancı yatırımcılar için hazırlanmış esnek anlaşma formları
- Özel ekonomik alanların kurulması

Burada yabancı yatırımcılar için hazırlanan esnek anlaşma formları yabancı yatırımcılara yönelik ayrıcalıklı vergi düzenlemeleri ile birlikte yatırım yapma maliyetini azaltıcı bir rol oynamaktadır.

Tablo 12. Ülkelere Göre Vergiler

Ülke	Gelir Vergisi
Çin	Şirket Geliri: Özel Ekonomik Alanlarda ve Açık Şehirlerde: %15, Dağıtılan Kâr Paylarına Vergi Muafiyeti: %10, Şirket Gelir Vergisi: %30
Hong Kong	Şirket Gelir Vergisi: %18.5, Faiz Ve Karlardan, Diğer: %17
Malezya	Şirket Gelir Vergisi: %35, Kalkınma Vergisi: %5, Aşırı Kar Vergisi: %3
Singapur	Şirket Gelir Vergisi: %31, Kazanılan Temettülden Vergi Muafiyeti: %33
G. Kore	Şirket Gelir Vergisi: %0-30
Tayland	Şirket Gelir Vergisi: %35, Ticaret Vergisi: % 1.5-40, Para Havale Vergisi: %20

Kaynak: Phillip Grup ve Jian-Hai Lin, Foreign Direct Investment In China
Quorum Books, New York, 1991'den aktaran: Gövdere

Gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek vergi oranları, yabancı yatırımcıların ortak şikâyetidir. Bununla birlikte Çin'deki durum bunun tam tersi bir şekildedir. Tablo 12'de görüldüğü gibi yabancı yatırımları çeken özelliklerden birisi Çin'in diğer ülkelere oranla düşük vergi oranlarıdır. Özellikle Çin'de yabancı ortaklı şirket için kurumlar vergisi oranı birçok alanda %15 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran ortalama %30 ve daha yüksektir. Öte yandan yabancı yatırımcılar için gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler için vergi oranlarının düşüklüğü dışında faaliyette bulunacakları ülkelerde fizibilite çalışmaları yaparak ülke riskini değerlendirmek durumundadırlar. Ülkenin sahip olduğu risk içinde bulunduğu coğrafyaya, içinde

bulunduğu bölgedeki yaşanan gerginlikler veya çatışmalara, hukuk üstünlüğünün uygulanabilirliğine, dışa açıklık kapalılık derecesine ve hükümet politikaları ile yatırımlara verilen güvencenin geçerlilik derecesine bağlıdır. Çin’de uygulanan hükümet politikaları her ne kadar yatırımları çekebilmek için önemli gayretler göstermiş olsa da doğrudan yabancı yatırımlarını tedirgin edebilecek riskleri de taşımaktadır. Bu riskler başlıca şunlardır;¹⁰¹

- Kapıların kapatılması, kamulaştırma ve el koyma,
- Çin’in parçalanması, küçük pazarların oluşması, yeni koruma duvarlarının ortaya çıkması, ucuz işgücü ve arazi için iç bölgeleri tercih edenlerin dışarısı ile bağlantıların kopması, yeni ithalat ve taşıma bedelleri, rüşvet baskısı, daha önceki otoriteler ile kurulan ilişkilerin sonuçsuz kalması
- İstikrarsızlık,
- Fikri hakların korunamaması,
- Finansal pazarlarda yetersiz garantiler.

Burada kapıların kapatılması, kamulaştırma ve el koyma riski daha çok büyük rafineri veya iletişim sistemleri gibi yatırımlarda söz konusudur.

3.5. Teşviklerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Rolü

Çin, büyüme rekorları kıran bir ülke olmanın yanı sıra satın alım gücü de yavaş yavaş ama istikrarlı olarak artan önemli bir pazardır. Yaklaşık 1 milyar 300 milyonluk nüfusa sahip olan Çin’i bir pazar olarak değerlendirirken, 65-100 milyon hacimlik yüksek satın alma gücüne sahip bir nüfusun da oluştuğu ve bu kesimin her türlü ithal lüks mala ilgisi olduğu göz ardı edilmemelidir.

¹⁰¹ Doug Randall ve Piero Telesio, “Planning Ahead”, **China Business Review**, s. 14’den Aktaran: Alper Ekinci, **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 93

Henüz dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecini tamamlamamış olan Çin, yabancılar için girilmesi çok da kolay olmayan bir pazardır. Buna karşılık yabancı yatırımı çekme konusunda oldukça yol kat ettiği de bir gerçektir. Öyle ki Çin 2004 yılına ABD'yi de geride bırakarak en fazla yabancı yatırım çeken ülke konumuna gelmiştir. Çin'in sağladığı bu başarının altında dört önemli teşvik politikası yatmaktadır.

- Yatırım teşvikleri,
- Sınırsız istihdam kaynağı,
- Dış ticaretin sübvansede edilmesi,
- Eğitim ve ar-ge harcamaları.

Teşvik politikaları son dönemde sıklıkla başvurulan, ekonomik istikrar ve büyüme gibi temel bazı sosyo-ekonomik problemlerin çözümüne yönelik önemli bir kamu müdahalesi aracı olup, yerli ve yabancı yatırımcının ülke içinde ve yatırım yapılması istenen bölge ve sektörlerde faaliyet göstermesini özendirmeye yönelik tedbirlerdir. Çin'de yapılan teşvikler daha önce belirtilen teşvik politikaları altında bazı uygulamalarla sağlanmaktadır.

Yatırım Teşvikleri:

- Ucuz arazi, enerji ve kredi temini sağlanmaktadır.
- Özel ekonomi alanları, devlet ekonomik ve teknolojik kalkınma merkezleri, yeni ve ileri teknoloji üretimi yapan sanayi üreticileri, enerji, iletişim, liman ve bunun gibi alt yapı çalışmalarına yatırım yapanlar %15 oranında gelir vergisi ödemektedirler.
- Açık kıyı şeridi olarak belirlenen alanlarda yatırım yapanlar için gelir vergisi oranı %24'tür
- On yıl ve daha uzun vadeli yatırımlar için kar edilmeye başlanan yıldan itibaren üç yıl süre ile gelir vergisi muafiyeti ve daha sonraki süreçte %50 vergi indirimi söz konusudur.

- Beş yıllık kalkınma karını transfer etmeyip yeni yatırımlara dönüştüren yatırımcılar için ödenen verginin %40'ının, eğer ihracatçı ise tamamının geri ödenmesi söz konusudur.
- Yabancı yatırımcı tarafından ithal edilen mal ileri teknoloji üretimi için bizzat firma tarafından kullanılacaksa ve yatırım mukavelesinde belirtilmiş ise gümrük ve katma değer vergisi alınmamaktadır.
- İleri teknoloji ile üretim yapan firmalar için 2 yıl süreli vergi muafiyeti ve takip eden 6 yıl boyunca %50 vergi indirimidir.
- Çevre, çalışma ve sosyal standartların olmaması ve aranmaması söz konusudur.
- Yatırım için bedelsiz arsa temini söz konusudur.
- Fabrika binasının yerel yönetimlerce verilmesi veya finanse edilmesi söz konusudur.
- Yatırım tutarı için 10 yıl süreli faizsiz kredi verilmesi söz konusudur.
- İleri tekniklerle tarım ve hayvancılık yapacak olanlara 10 yıl süre ile vergi muafiyeti ve sonrasında %15 ile %30 arasında vergi indirimidir.
- Sanayi üreticisinden 5 yıl süreyle gelir vergisi alınmamakta ve bunu takip eden 3 yıl süre ile %15 vergi indirimidir.

Sınırsız İstihdama Yönelik Teşvikler:

- Sanayicinin ülke içine satış yapması konusunda da kolaylıklar gösterilen bölgede seçilen bazı yörelerde doğu Çin'deki örneklere benzer pilot uygulamalarla çağdaş bankacılık, iletişim, sigortacılık, turizm işletmeciliği, demir ve hava yolu taşımacılığı, muhasebe, hukuk ve mühendislik firmalarının hizmet vermesi söz konusudur.
- Vasıfsız işçinin işletmeye aylık toplam maliyeti 30 ile 50 dolar arasındadır.
- Vasıflı işçinin işletmeye aylık toplam maliyeti 50 ile 100 dolar arasındadır.

- İstihdam vergilerinin toplam maliyeti %12'dir
- İşletme açısından işçiye yapılacak olan ikramiye, sosyal yardım ve ek ödemeler söz konusu değildir.
- İşçilerin çalışma saatlerinde ve günlerinde sınırının olması söz konusu değildir.

Dış Ticaretin Sübvansive Edilmesine Yönelik Teşvikler:

- Üretimnin %70'inden fazlasını ihraç eden firmalar için 2 yıl süreli vergi muafiyeti ve takip eden 6 yıl boyunca %70 vergi indirimini vardır.
- İthal edilen yazılım ileri teknolojiye yönelik üretimde bizzat ithalatçı firma tarafından kullanılacaksa ve ulusal ileri teknoloji kataloğunda yer alıyorsa gümrük vergisi ve katma değer vergisi alınmamaktadır.
- İhracata yönelik üretim yapan firmalardan araştırmaya ayırdıkları payı bir yıl öncesine göre %10 artırımlardan %50 oranında indirimli gelir vergisi alınması söz konusudur.
- Nakliye, lojistik yatırımlara ve hızlı teslimat servisine sürekli devlet desteği ve yatırımı söz konusudur.
- Yurt dışı satış, pazarlama, tanıtım ve marka oluşumuna teşvikler söz konusudur.

Eğitim ve Ar-Ge Teşvikleri:

Araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle ilgili alanlarda faaliyet gösteren firmaların ithal ettikleri ve ülke içinde üretilmiyor olan malların gümrük ve katma değer vergisi alınmamaktadır. Bilimsel çalışmalara sponsor olmaları durumunda doğrudan yabancı yatırımlardan sponsorluk bedeli kadar daha az gelir vergisi alınır. Üniversite, tarım ve sanayi sektörlerinde devletin desteği ve teşviği söz konusudur.

Görüldüğü gibi Çin'in gerek doğrudan yabancı yatırımcı çekmek için gerekse politikalarının sürekliliğini sağlamak için uyguladığı çok çeşitli teşvik uygulamaları vardır. Bütün bu uygulamalar diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Çin'in dış dünya ile

olan rekabetinde neden bir adım önde olduğunu ve doğrudan yabancı yatırım miktarını nasıl bu kadar hızlı arttırdığını göstermektedir.

3.6. Sektörel ve Bölgesel Boyutta Yabancı Yatırımlar

1980 öncesi dönemde dışa kapalı komünist sistem nedeniyle dünya genelindeki eğilimlere kayıtsız kalınmış, Çin bir anlamda kendi kabuğuna çekilmiştir. Bu dönemde Çin daha önce üyesi bulunduğu Uluslararası İşbirliği Örgütü'nden ve Dünya Ticaret Örgütü kurucu üyeliğinden ayrılmıştır. Bu nedenle bu yıllarda Çin'e doğrudan yabancı yatırım girişi kayda değer değildir.

Tablo 13. Çin'e Gelen Toplam Doğrudan Yabancı Yatırımlar (1979-2003)

Yıllar	Yabancı Doğrudan Yatırımlar	Yıllar	Yabancı Doğrudan Yatırımlar
1979-1984	3.060	1994	33,767
1985	1,658	1995	37,521
1986	2,244	1996	41,726
1987	2,314	1997	45,257
1988	3,194	1998	45,463
1989	3,392	1999	40,319
1990	3,487	2000	40,714
1991	4,366	2001	46,878
1992	11,008	2002	52,743
1993	27,515	2003	53,505
Toplam			499,760

Kaynak: National Bureau of Statistics, China Statistical Yearbook, 2004, <http://www.stats.gov.cn/english/index.htm>, (Erişim Tarihi: Temmuz 2005)

Doğrudan yabancı yatırımların Çin'e yoğun bir biçimde yönelişi 1978 yılından sonra Çin'in entegrasyon adına başlatmış olduğu ekonomik reformlarla başlar. Çin'in uyguladığı reformlar ekonominin liberizasyonuna, altyapı eksikliklerinin giderilmesine

ve yatırımcılara önemli teşvikler sunulmasına ortam sağlayarak ilgili süreç sonunda doğrudan yabancı yatırım varlığı büyük bir artış kaydetmiştir.

Tablo 14. Çin’de Yıllar İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırım Hareketleri

Yıl	DYY (milyar dolar)		DYY (100 milyon dolar)	
	Fiili Girişler	İzin Verilen	Proje Sayısı	Proje Tutarı
1979–1983	2,8	6,9	1392	77,42
1984	1,4	2,9	1856	26,51
1985	2,0	6,3	3073	59,32
1986	2,2	3,3	1498	28,34
1987	2,3	3,7	2233	37,09
1988	3,9	5,3	5945	22,97
1989	3,3	5,6	5779	56,00
1990	3,5	6,6	7273	56,96
1991	4,4	12,0	12978	119,77
1992	11,0	58,1	48764	581,4
1993	27,5	111,4	53,437	1114,36
1994	33,8	82,7	47549	826,80
1995	37,5	91,3	37011	912,82
1996	41,7	73,3	24556	732,77
1997	45,3	51,1	21001	510,04
1998	45,5	52,1	19799	521,02
1999	40,4	41,2	16918	412,23
2000	40,7	62,4	22347	623,8
2001	46,8	69,2	26139	-
2002	52,7	82,8	34171	827,63
2003	53,5	115,1	41081	943,13
TOPLAM	104,0	948,2	464800	6758,46

Kaynak: Country Commercial Guide:China,U.S. Department of State, 2001, <http://www.ccpit.org/engVersion/cp-tj21/q1713e.htm> <http://uschina.org/statistic/fdi1979-03.html>’den aktaran: Alper Ekinci, **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 93

Çin’de yabancı yatırım girişleri açısından 1979 ve 1982 yılları arası dönemi açık kapı ve reform politikalarının ilk sonuçlarını verdiği dönemdir. Bu dönemde yaklaşık 7 milyar dolarlık yatırım izni verilmiş olup bu tutarın fiili giriş olarak gerçekleşen kısmı %36’sında denk gelen 2,8 milyar dolardır. 1983 yılını takip eden yıllarda ise

Tiananmen olayları ve Asya krizlerinin etkilerinin ortaya çıktığı yıllar (1989,1994 ve 1999) istisna tutulursa sürekli bir artış gözlenir. 1992’de Deng Xiaoping’in yaptığı duyuruda reformların hızlandırılacağına yönelik verdiği işaret üzerine yatırımların artış göstermiştir.

Fiili girişler ele alındığında, Asya Krizi’nin etkilerinin hissedildiği 1999 yılı hariç sürekli ve büyük artışların yaşandığı ve 2003 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırım girişin 53,5 milyar olara ulaştığı aynı yıl içinde SARS hastalığının yılın ikinci yarısında ancak geçici bir duraklama yaratabildiği ve gelişmelerin seyrini değiştirmeyecek boyutlarda olduğu görülmüştür. 2004 yılı Ocak- Nisan ayları döneminde ise fiili girişler 19,617 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve 2004 yıl için 50 milyar dolar üzeri rakamlar beklenmiştir.Ayrıca 2002 yılı itibariyle kayıtlı firmalardan 200.000’inin faaliyetlerine son vermesi yatırımların yarıya yakınının yeterince uzun vadeli olmadığı anlamına gelebilir.¹⁰²

Fakat sonuç olarak, Çin’in 23 yıllık bir süreçte fiili girişlerin 40 kattan fazla artış kaydederek en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırım çeken ülke olması büyük bir başarıdır.

3.6.1. Yabancı Yatırımların Geldiği Ülkeler

Çin’e gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1979 ve 1999 yılları arasında ve 6 bölgeyi kapsayacak şekilde gösterilebilir. Asya’nın kalkınmış ülkeleri (AKÜ), Japonya, Tayvan, Singapur ve Güney Kore’den oluşmaktadır. AKÜ+ ise Hong Kong ve Macao’yu içermektedir. Kuzey Amerika, ABD ve Kanada tarafında oluşturulmakta, ASEAN4 ise Malezya, Endonezya Filipinler ve Tayland’dan oluşmaktadır. Avrupa Birliği içinde İngiltere, Almanya, Fransa, Hollanda ve diğer 11 ülke vardır. Serbest limanlar, Virgin Adaları, Cayman Adaları ve Batı Samoa Adalarından oluşmaktadır.

¹⁰² Ekinci, a.g.e. , s. 83

Tablo 15. Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

ÜLKELER	1979-1999		2002	
	İzin verilen	Miktarı	İzin verilen	Miktarı
	(milyar dolar)	(milyar dolar)	(milyar dolar)	(milyar dolar)
Toplam	341,5	307,6	34,2	52,7
AKÜ+	274,8	230,8	23,9	31,5
Hong Kong (%)	54,1	5,3	31,1	33,9
Macao (%)	1,9	1,2	1,5	0,9
Japonya (%)	5,5	8,1	7,9	7,9
Tayvan (%)	12,7	7,8	13,9	7,5
Singapur (%)	2,5	4,8	2,7	4,4
G. Kore (%)	3,7	2,9	11,5	5,2
Toplam (%)	80,5	75,0	68,6	59,8
Kuzey Amerika	33,1	27,7	4,1	6,0
ABD (%)	8,4	8,3	9,7	10,3
Kanada (%)	1,3	0,7	2,0	1,1
Toplam (%)	9,7	9,0	11,7	11,4
ASEAN4	6,6	5,4	0,7	0,9
Malezya (%)	0,6	0,7	0,9	0,7
Tayland (%)	0,8	0,6	0,5	0,4
Filipinler (%)	0,4	0,3	0,4	0,4
Endonezya (%)	0,2	0,2	0,3	0,2
Toplam (%)	1,9	1,8	2,1	1,6
AB	10,3	21,6	1,5	3,7
İngiltere (%)	0,8	2,5	1,0	1,7
Almanya (%)	0,6	1,6	1,0	1,8
Fransa (%)	0,5	1,2	0,5	1,1
Hollanda (%)	0,2	0,7	0,4	1,1
Diğer AB Ülkeleri (%)	1,0	1,1	1,5	1,4
Toplam (%)	3,0	7,0	4,3	7,0
Serbest Limanlar	2,4	11,0	2,7	8,2
Virgin Adaları (%)	0,6	3,3	5,6	11,6
Cayman Adaları (%)	0,0	0,3	0,6	2,2
Western Adaları (%)	0,1	0,2	1,5	1,7
Toplam (%)	0,7	3,6	7,7	15,5
Diğerleri	14,5	11,1	2,0	2,4
Toplam (%)	4,2	3,6	5,6	4,6

Kaynak: Hsiao, F.S.T. ve Hsiao, M.C.W., "The Chaotic Attractor of Foreign Direct Investment-Why China?A Panel Data Analysis", **Journal of Asian Economics**, Aktaran: Rasim Yılmaz ve Cüneyt Koyuncu, **Çin: Dragon Ekonomisinin Önlenebilir Yükselişi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2005, s. 62

Tablo 15’de 1999 yılına kadar gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında, Hong Kong tek başına Asya’nın Kalkınmış Ülkeleri arasında %54’lük paya sahip olduğu görülür. Hong Kong’dan gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1979’dan sonra ortalama büyüklüğünde de artış meydana

gelmiştir. Gerçekleşen yatırım başına ortalama büyüklük 1,8 milyon dolardır. Hong Kong ve Macao'yu içeren AKÜ+ ülkeleri içinde Hong Kong'u Japonya ve Tayvan izlemektedir.

Çin'e en çok yabancı sermaye yatırımı yapan bölgeler arasında serbest limanlar bulunmaktadır. Son yıllarda serbest limanlardan gelen yatırımlarda büyük bir artış gözlenmektedir. 1979 ve 1999 yılları arasında Çin'de gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %3,6'sı ve izinlerin %0,7'si serbest limanlardan gelirken, bu oranlar 2002 yılında artarak sırasıyla %15,5 ve %7,7 olmuşlardır. Bunun yanında serbest limanlar, gerçekleşen yatırımların ortalama büyüklüğü açısından ikinci sıradadır.

“Çin'e en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan ülkelerden üçüncü sırada ABD ve Kanada'nın oluşturduğu Kuzey Amerika bölgesi yer almaktadır. 1979 ve 1999 yılları arasında Çin'de gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %8,3'ü ve izinlerin %8,4'ü ABD'den gelmiştir. Bu oranlar 2002 yılında artarak sırasıyla %10,3 ve %9,7 olmuşlardır.”¹⁰³ Çin'e en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan ülkelerden dördüncü sırayı AB almıştır. 1979 ve 1999 yılları arasında ve 2002 yılında Çin'de gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının her iki dönemde de %7'si bu bölgeden gelmektedir.

1991 yılı öncesi Hong Kong, Çin'de gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ana kaynağı durumundaydı. Hong Kong'un 1997 yılında Çin'e geri dönmesinden sonra Hong Kong'dan gelen yatırımlarda azalma gözlenmiştir. Bunun yanı sıra, 1992 yılı sonrası Tayvan'dan ve ABD'den gelen yatırımlarda artış gözlenmiştir.

¹⁰³ Yılmaz ve Koyuncu, **a.g.e.**, s. 65

Tablo 16. Çin'e Amerika Birleşik Devletlerinden Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yıllar	Milyar Dolar	Yıllar	Milyar Dolar
1979-1984	274	1995	3,083
1985	357	1996	3,443
1986	326	1997	3,239
1987	263	1998	3,898
1988	236	1999	4,216
1989	284	2000	4,384
1990	456	2001	4,433
1991	323	2002	5,424
1992	511	2003	4,199
1993	2063	2004	3,941
1994	2,491		
TOPLAM		48,030	

Kaynak: The American Embassy in China, (Çevrimiçi) www.usembassy-china.org.cn , (Erişim Tarihi: 23.08.2007)

Tablo 16'dan görüleceği gibi 1992 yılında ABD'den gelen doğrudan yabancı yatırım 511 milyon dolar iken bu rakam 1993 yılında yaklaşık 4 kat artmıştır. Dikkat çeken bu artış ile 1993 yılı ABD'den gelen doğrudan yabancı yatırımlar 2063 milyon dolara ulaşmıştır.

1993 yılı takip eden yıllardan 2003 yılın kadar artış sürmüştür. Fakat yine gelen doğrudan yabancı yatırımın gerçek sahibini belirlemek oldukça güçtür. “Örneğin Honk Kong Shanghai Banking Corporation (HSBC) ne Hong Kong'a nede Shanghai'ye aittir. Bu nedenle önemli olan yabancı sermayenin bu ülkeye geliyor olmasıdır.”¹⁰⁴

¹⁰⁴ a.g.e. , s. 66

Tablo 17. Çin'e Değişik Devletlerinden Gelen 2004 Yılı ve Kümülatif Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)

ÜLKELER	2004 Yılı Doğrudan	Kümülatif Doğrudan
	Yabancı Yatırım	Yabancı Yatırım
Hong Kong	18,999	241,574
Virjin Adaları	6,730	36,895
Japonya	5,452	46,846
Kore	6,248	25,936
A.B.D. Birleşik Devletleri	3,941	48,029
Tayvan	3,117	39,605
Cayman Adaları	2,043	6,712
Singapur	2,008	25,539
Batı Samoa	1,129	5,798
Almanya	1,058	9,909
Toplam	64,029	563,789

Kaynak: The American Embassy in China, (Çevrimiçi) www.usembassy-china.org.cn, (Erişim Tarihi: 27.08.2007)

Tablo 17’de Çin’e farklı devletlerden gelen doğrudan yabancı yatırımların 2004 yılı rakamları yer almaktadır. Bu rakamlara göre Hong Kong’dan gelen doğrudan yabancı yatırımlar 18,99 milyon dolar ile ilk sırayı almaktadır. İkinci olarak ise Virjin adaları, daha sonra 6,248 milyon dolar ile Kore ve 5,452 milyon dolar ile Japonya gelmektedir. ABD’nin 2004 yılı doğrudan yabancı yatırım oranı 3,943 milyon dolar olmasına rağmen tabloda kümülatif toplam olarak bakıldığında ABD’nin rolünün çok büyük olduğu görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların kümülatif toplamından Hong Kong 341,57 milyon dolara gelmiş iken, Çin ABD’den 48,029 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım toplamına ulaşırken, Japonya’dan da fazla doğrudan yabancı yatırım çekmiştir.

3.6.2. Yabancı Yatırımların Geldiği Sektörler

Çin’de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların 2004 yılı verilerine bakıldığında, bu yatırımların sektörel bazda daha ziyade eski teknoloji içeren emek yoğun imalata dayalı sanayi sektörüne, hizmetler sektörüne, tarım ve hayvancılığa ve

madencilik sektörlerine yöneldiği görülür.

Tablo 18. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörler İtibariyle Dağılımı (2004)

SEKTÖR	PROJE	%
Tarım ve Hayvancılık	975	2,85
Sanayi	24,930	72,96
Hizmetler	5,800	23,4
Madencilik	164	0,48

Kaynak: <http://www.chinaafdi.org.cn>, Aktaran: Alper Ekinci, **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 84

Sulama imkanlarının yetersiz ve rekabet gücünün düşük olduğu tarım sektörüne, sınai tarıma geçiş için yapılan çalışmalara rağmen doğrudan yabancı yatırım ilgisinden söz etmek olanaksızdır. Tablo 18’de görüldüğü gibi 975 proje ile tarım ve hayvancılık birinci sırayı almaktadır. Madencilik ise ikinci sırayı almaktadır. Madencilik sektöründe gerçekleşen proje sayısı ise 164’tür. Hizmetler sektörüne olan ilginin de yetersiz olduğu görülmekte ve söz konusu olumsuzluk, firmaların ancak geçici lisanslarla ve sınırlı coğrafi alanlarda hizmet edebilmeleri, satış sonrası servis hizmetleri vermelerine izin verilmemesi ve katı monopollerden kaynaklanmaktadır. Ancak bu sektörde yapılan çalışmalarla yatırımların hızla artması beklenmektedir. En büyük ilginin yöneldiği imalat sanayi yabancı yatırımların çekici gücü durumundadır. Bu sektörde dünyanın en büyük 500 firmasının ilgisi hızla artarken yatırımlar çeşitlenmekte, emek yoğun teknoloji ile yapılan üretimin yerini büyük bir hızlı teknoloji yoğun yatırımlar almaktadır.¹⁰⁵

Bunun yanında Çin’deki doğrudan yabancı yatırımlar bazı durumlarda siyasi politikalar sonucu oluşmuştur. Buna örnek, Çin’de 1980’lerde ve 1990’ların başlarında Çin hükümetinin yurtiçi küçük ölçekli üreticilerin aleyhine olacak şekilde yabancı sermayeli firmaların ipek üretimi, fildişi maketler, doğal ilaçlar gibi işlere girmelerine izin vermesi verilebilir. Benimsenen bu politikanın sonucu olarak, küçük sermayeli firmaların Çin’i tercih etmelerinde etkin olduğu görülür.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Ekinci, **a.g.e.**, s. 85

¹⁰⁶ Yılmaz ve Koyuncu, **a.g.e.**, s. 66

Günümüzde ise dünyanın en büyük 500 çok uluslu şirketinden 300'den fazlasının Çin'de 2000'den fazla yatırımı olup 1994'de 1 milyon dolar olan proje büyüklükleri yaşanan gelişmeler neticesinde 1995'de 2,45 milyon dolara yükselmiş, küçük yatırımcıların yerini büyük yatırımcılar almaya başlamıştır. Bu rakamlar yatırımların ölçeğinin gelişmekte olduğunu ortaya koyarken, bu firmalar yatırımlarını bilgisayar, elektronik, telekomünikasyon, ilaç, petrol, güç üreten araçları da içine alacak şekilde genişletmektedirler.¹⁰⁷

Tablo 19. Çin'e Yatırım Yapan Bazı Amerika Birleşik Devleti Şirketleri ve Yatırım Değerleri (Milyon Dolar)

Şirket	2003 Yılı Yatırım Değeri
Motorola	5,763
General Motors	2,242
Dell Computer	2,123
Hewlett-Packard	1,341
Kodak	606
IBM	440
Microsoft	213
Dupont	207
Coca-Cola	204
Wrigley Chewing Gum	206
Budweiser	190
Lucent	315
Johnson & Johnson	164
Avon	137

Kaynak: The American Embassy in China, (Çevrimiçi) www.usembassy-china.org.cn, (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2005)

Çin'in en büyük yabancı yatırımcısı Motorola'nın Çin'de 5,7 milyar tutarında yatırımı olup, bu firma Çin'in en büyük ihracatçı konumundadır. Dünyanın en büyük otomobil üreticilerinden General Motors, Ford Motor, Toyota Motor, Volkswagen AG, Audi Group, Renault Group, Daimler Electric, Chrysler AG ve Fiat Group Çin'de ortaklıklar kurmuşlardır. Bunların yanı sıra tablo 19'da görülen genellikle elektronik sektöründe faaliyet gösteren firmaların Çin'de artık geçmişteki gibi oyuncak, telefon,

¹⁰⁷ a.g.e. , s. 67

radyo gibi araçların yerini yavaş yavaş elektronik araç üretimine bıraktığını göstermektedir.

Sektörlere göre Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırımların 2003 değişimlerine bakıldığında ise Tablo 20'de görüldüğü gibi, radyo televizyon sektörüne gelen doğrudan yatırımların yerini, bankacılık ve sigortacılık sektörü aldığı görülmektedir. Bankacılık ve sigortacılık sektöründeki 2003 yılında yaşanan değişim %117 iken kültür sanat radyo ve televizyon ikinci sıradadır. Bu sektördeki değişim %53 oranında olup bankacılık ve sigortacılık sektöründeki gelişmenin yaklaşık yarısı kadardır. Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırımlarda sektörler itibarı ile gerçekleşen bu değişimde, bilimsel araştırmaların öneminin arttığı görülmektedir.

Tablo 20. Sektörlere Göre Çin'e Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımları (2003)

SEKTÖRLER	2003	2002 Yılına Göre Değişimi (%)
Tarım, Ormanlık, Çiftçilik, Balıkçılık	1,001	-2.6
Madencilik	336	-42.1
Üretim	36,936	0.4
Konstrüksiyon (Yapı/İnşaat)	612	-13.7
Taşımacılık, Depolama, Telekomünikasyon	867	-5.0
Toptan ve Perakende	1,116	19.7
Bankacılık ve Sigortacılık	232	117.5
Emlak Yönetimi	5,236	-7.5
Sağlık, Spor ve Sosyal Hizmet	127	-0.5
Eğitim, Kültür ve Sanat, Radyo ve Televizyon	58	53.0
Bilimsel Araştırma	259	31.0
Diğer Sektörler	2,269	70.8

Kaynak: The American Embassy in China, (Çevrimiçi) www.usembassy-china.org.cn, (Erişim Tarihi: 10 Temmuz, 2005). Kaynakçada da düzelt

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası blokların yıkılması ile birlikte, tahmin edilemeyecek bir hızla ortaya çıkan ekonomik ve sosyal değişim, küreselleşme adı altında geri dönülemez bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Dünya ülkeleri ortaya çıkan bu Yeni Dünya Düzeni içerisinde var olma savaşı vermeye başlamış, küresel dünyaya ayak uydurma çabası içerisine girmişlerdir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için artan dış kaynak gereksinimi, gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıları bu ülkelerdeki cazip yatırım imkanlarını değerlendirmeye yönlendirmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketleri gittikçe artmıştır.

Genellikle kısa vadeli olma özellikleri ile yatırım yapılan ülkelerde istikrarsızlığa neden olan portföy yatırımları yerine, sermaye ile birlikte yönetim becerisi, yeni teknoloji sağlaması, pazarlama ve istihdam olanaklarını artırması, tasarruf açığı olan ve teknolojik bakımdan geri kalmış ülkelerin kalkınmasında önemli işleve sahip olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları tercih edilmiştir.

Ulusaşırı şirketler tarafından gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımları önceleri şüpheyle karşılanmasına rağmen, süreç içerisinde gelişmekte olan ülkeler arasında yatırımları kendi ülkelerine çekme konusunda büyük bir rekabete neden olmuştur.

Bu çalışmada, belirlenen bu çerçeve içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ulusaşırı şirketler incelenerek, Çin'in dünya ekonomisindeki yeri ve doğrudan yabancı sermaye politikaları açıklanmış, yeniden ekonomik yapılanma süreci ile birlikte elde ettiği büyük ekonomik başarı ortaya konulmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 sonrası Mao dönemindeki plan ekonomisi ve Deng dönemindeki dışa açılma ve reform politikaları ile Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi olarak nitelendirilen yeni bir ekonomik yapılanmayı ortaya koymuştur.

Mao döneminde merkeziyetçiliğe dayalı ülkenin mali kaynakları ile teknolojik güçleri önemli projelere tahsis edilerek, sanayileşme için temel oluşturulmak suretiyle ekonomik ve sosyal kalkınmada etkin bir ilerleme sağlanmış ve hazırlanan bu zeminde beş yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Ancak uygulanan bu politikaların özellikle Çin'in üretici güçlerinin gelişmesine uygun ortam yaratamaması ve hükümet ve teşebbüsler arasında görev ve sorumlulukların ayrımının açık bir şekilde yapılamamış olması ekonomide yeniden yapılanmanın gerekliliğini ortaya koymuştur.

Deng dönemiyle başlayan dışa açılma politikası sanayi, tarım, bilim, teknoloji ve milli savunma alanlarında modernleşmeyi hedeflemiştir. Kırsal ekonominin oluşması için kırsal sanayi yapısı yeniden düzenlenmiş, kasaba ve köy işletmeleri hızlı bir şekilde kurulmuş ve 1984 de kabul edilen ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması kararı ile ekonomik sistem kentsel merkezli aşamaya yönlendirilmiştir. Yeni ekonomik sistem yapısal reformlarla desteklenmiş, ülke çapında yapılan özelleştirme hamlesi ile ekonomik büyüme büyük bir ivme kazanmıştır.

Genel anlamda küçük devlet işletmelerini kapsayan özelleştirme hamlesi aslında devletin çoğunluk hisselerine sahip olduğu büyük anonim şirketlerin kurulmasını hedef almıştır. Büyük firma grupları oluşturarak uluslararası düzeyde rekabet edebilirliği geliştirme amacıyla kurulan bu şirketler içerisinde, dünya çapında faaliyet gösteren 500 büyük ulusaşırı şirketten 230'unun Çin piyasasında aktif durumda olması itibarıyla önemli bir yer işgal etmektedir.

Bölgesel bütünleşmelerin kendisine sağlayacağı faydaları göz önünde tutarak bölgesinde bir çok ve aynı oranda önemli birlikler içine dahil olarak ekonomik, sosyal kültürel alanlarda karşılıklı yardımlaşmayı sağlayarak özellikle ekonomik büyümesini en uç noktaya ulaştırma gayreti içerisine girmiştir.

Ekonomik işbirliği anlaşmaları yaptığı ASEAN, dünya mal ticaretinin % 41 inin gerçekleştiren APEC, önceleri sadece güvenlik ve terörle mücadele amacıyla kurulan ancak son dönemde ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen Şangay İşbirliği Örgütü, kendi önderliğinde oluşturduğu ve bölgenin en önemli ekonomik forumu olan Boao Asya Forumu, ve Orta Asya'da olası enerji krizinde söz sahibi olmak amacıyla ECO ülkeleriyle kurduğu yakın ilişki bunun en açık örnekleridir.

Çin Halk Cumhuriyeti resmi olarak 1979 yılında doğrudan yabancı sermaye girişine izin vermekle birlikte 1990'lı yılların ortasında tamamı yabancı sermayeli girişimlerin kurulmasına imkan tanımıştır.

Çin 1979 yılından itibaren uyguladığı aşamalı ekonomik reformlar ve kendi koşullarına özgü akılcı politikalarla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmeyi başarmıştır. Bu başarısında Çin'in sahip olduğu yüksek büyüme hızı, dünya ekonomisiyle bütünleşme kararlılığı, 1,2 milyarın üzerindeki tüketici topluluğu, işgücü bolluğu, düşük ücretler ile uyguladığı politikalar etkili olmuştur.

Ayrıcalıklı vergi düzenlemeleri ile yabancı firmaları ülkede uyguladıkları genel vergi oranlarından daha düşük bir oranla vergilendirme, yabancı yatırımcılara önerilen esnek anlaşma formları ve oluşturulan özel ekonomik alanlar Çin'in doğrudan yabancı yatırım çekmede yapmış olduğu genel düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerin dışında Çin'de hızla büyüyen iç pazar, DTÖ üyeliği ile uluslararası piyasalarda güvenilirliğini artırması, işgücü toprak ve enerji maliyetlerinin düşüklüğünden kaynaklanan yüksek kâr marjları, siyasi istikrarın kalıcı bir görünüm sergilemesi gibi etmenler Çin'in doğrudan yabancı yatırımı çekme konusunda başarılı olmasına etki eden diğer unsurlardır.

Asya'nın kalkınmış ülkeleri, Kuzey Amerika ve Avrupa Birliği tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırımların 2004 yılı rakamlarına göre % 72 gibi büyük bir oranının teknoloji içeren emek yoğun sanayi sektörüne, % 23,4 lük bölümün hizmetler sektörüne yapıldığını geri kalan küçük bölümünün ise tarım hayvancılık ve madencilik sektörüne yöneldiğini görebilmekteyiz.

Bu noktada sosyalist düzenden pazar ekonomisine geçiş yapan ve özellikle DTÖ üyeliği ile birlikte yatırıma dair önemli düzenlemeler yapan Çin Halk Cumhuriyeti dünyada yabancı yatırımı kendisine çekebilen ülkeler arasında ilk sırada yer almayı başarmıştır.

1978 yılından bu yana hızla büyüyen ekonomisi, gelişme ve güç için gereken hammaddeye ve insan gücüne sahip olması, 1,3 milyar nüfusu ile dünya nüfusunun dörtte birine sahip olması, 2005 yılı verileri ile % 9,9 büyüme gerçekleştiren, Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) 2,6 trilyon dolar olan ülke olma özellikleri ile Çin Halk Cumhuriyeti doğru ekonomik politikalar izleyen ve bir çok ekonomist tarafından 2015 yılında ABD ile mücadele edebilecek seviyeye gelebileceği değerlendirilen Yeni Dünya Devi olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- BAĞRIAÇIK, Atilla. **Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye'nin Ekonomik Yapısı**. İstanbul. 1981
- Çıplak, Murat. Çin'de İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hareketleri **Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya**, der. Deniz Ülke Arıboğan. Bağlam Yayınevi. İstanbul. 2001.
- DEMİRCAN, Daim. **Türkiye'de Yabancı Sermaye**. İstanbul. 1971.
- EKİNCİ, Alper. **Çin Yabancı Sermaye Türkiye**. Turhan Kitabevi. Ankara. 2005
- EŞKİNAT, Rana. **Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir. 1998.
- HARMANCI, Mehmet. **Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**. Türkiye Kalkınma Bankası. Ankara. 2004.
- JACQUES, Adda. **Ekonominin Küreselleşmesi**. çev. Sevgi İnci. İletişim Yayınları. İstanbul. 2002.
- KARACA, Kutay. **Dünyadaki yeni güç Çin: Tek Kutuptan Çift kutuba**. IQ Kültürsanat Yayıncılık. İstanbul. 2003.
- KARLUK, S. Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**. Beta Yayınları. İstanbul. 2002
- OK, Selçuk Tayfun ve Atilla İmrahor İLYAS. **Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Pazar Araştırması**, İTO Yayınları. İstanbul. 1998.
- QIN, Shi. **Çin**. Yeni Yıldız Yayınevi. İstanbul. 1997
- SERTER, Nur. **Giydirilmiş İnsan Kimliği**. Der Yayınları. İstanbul. 1996.
- SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**. Güzem Yayınları. İstanbul. 2001.
- ŞAHİN, Mehmet. **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**. Ekonomik ve Sosyal Yayınlar. Ankara. 1975
- ŞAYLAN, Gencay. **Küreselleşmenin Gelişimi Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**. İmge Kitabevi. Ankara. 1999.
- SÖNMEZ, Atilla. **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı**. Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul. 2003.

WİLLEM Van Kemanede. **Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk**, Armağan Anar. Sabah Yayınları. İstanbul. 1999.

YILDIRIM, Nuri. **Çok Uluslu Şirketler**. Cem Yayını. İstanbul. 1983.

YILDIZOĞLU, Ergin. **Globalleşme ve Kriz**. Alan Yayıncılık. İstanbul. 1986

YILMAZ, Rasim ve Cüneyt KOYUNCU. **Çin: Dragon Ekonomisinin Önlenemeyen Yükselişi**. Ekin Yayınları. Bursa. 2005.

YILDIRMAZ, Sinan. **Çin'in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu: Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**. der. Deniz Ülke Arıboğan. Bağlam Yayıncılık. İstanbul. 2001.

Sürelî Yayınlar

BAŞER, Bülent. "Uzakdoğunun Haksız Rekabetine Karşı Alınacak Tedbirler". Ticarete Çin Tehdidi Semineri. Antalya: Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası Yayınları. 2004.

BENK, Serkan. "DYSY ve Vergisel Teşvikler". **İş. Güç Dergisi**. C. 6. S. 1. 2004.

Chengze Simon FAN. "Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyeti Yaklaşımı". Çeviren: Bekir Gövdere. Ankara: **Dış Ticaret Dergisi**. 1999.

DARTAN, Muzaffer. Esra HATİPOĞLU ve Mehmet DİKKAYA. "ECO Bölgesi / Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye" İstanbul: M.Ü. Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları . 2005.

DEMİRCAN, Hayrettin. "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri". Ankara: Araştırma-İncelemesi Dizisi. 2003.

DİKİCİ, Mehmet. "İnsanlığa Dayatılan Küreselleşme". Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları. 2004

DUNNING, J.H. "Explaining Changing Patterns of International Production: In Defence of the Eclectic Theory. Oxford Bulletin of Economics and Statistics." Nov. 79. Vol: 41. Issue 4. 1979

DPT. **Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler**. Ankara: Ekonomik Rapor 2. 1975.

ERKİN, Ekrem. "Çin'in Asya Pasifik Stratejisi ve BAOA Asya Forumu." **Stratejik Analiz Dergisi**. C. 2. S. 13 . 2001.

HANSON, G.H. R.J. MATALONİ. ve M.J SLAUGHTER. "Vertical Specialization in Multinational Firms. " NBER Working Paper No:9723. 2006

GOVER, Z.Tuğrul. **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi.** T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. Hazine Uzmanı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. Ankara: 2005

LEE Keun and Keun H.LEE. "Problems and Profitability of Direct Foreign Investments in China. Journal of North East Asian Studies." Winter 1990. Vol.9. Issue 4'den Aktaran Ekinci.

LEE, Yong - Shook. **Labor Shock and Diversity of Transnational Corporate Strategy in Export Processing Zones.** Growth and Change .1999

MARKUSEN, J.R,A.J. Konan VENABLES, E.D ve K.H.ZHANG. "A Unified Treatment of Horizontal Direct Investment. Vertical Direct Investment. and the Pattern of Trade in Goods and Services." NBER Working Paper No.5696. (Erişim:16.04.2006)

ÖZDAĞ, Ümit ve Erol GOKA,. Çin'in Uzun Yürüyüşü: İzlenimler. Düşünceler. **Stratejik Analiz Dergisi.** 2004.

Diğer Yayınlar

YÜZBAŞIOĞULLARI , Ahmet. "Asya Ekonomik Krizi. Sebepleri Ve Sonuçları." (Çevrimiçi) <http://www.kho.edu.tr./yayinlar>'dan Aktaran Karaca s: 98 (Erişim Tarihi: 10.08. 2006)

ARISOY, Ebru. Güzin BAYAR ve Burak SORANLAR. "Asya'nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti."DTM.(Çevrimiçi),<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/asya1.htm>, (Erişim Tarihi : 25 Haziran, 2005)

APEC Economic Leaders' Declaration For Action. Osaka-Japan. 1995.(Çevrimiçi). http://www.apecsec.org.sg/apec/leaders_declarations/1995.html, (Erişim Tarihi: 27 Haziran. 2005)

BAYAZIT, Hüseyin. "Teknolojik Küreselleşmenin Güvenlik ve Strateji Alanındaki Gelişmelere. Uluslar Arası Güvenlik ve Strateji Kuruluşlarının İşlevine ve YapılanmasınaEtkisi".(Çevrimiçi)<http://www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/sempozumaramenu.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2006.).

BEAMS, Nick "Dünya Ekonomisi Büyüyor Ancak Dengesizlikler de Artıyor". Published by the International Committee of The Fourt International (ICFI) (Çevrimiçi). www.wsws.org/tr/2003/oct2003/nb-o16.shtm, (Erişim Tarihi 24 Temmuz 2005)

Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Bülteni. (Çevrimiçi) www.deik.org.tr/bultenler (Erişim Tarihi: Eylül 2007)

- Dış Ticaret Müsteşarlığı. Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği. (Çevrimiçi) www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/67gdaubir.htm, (Erişim Tarihi: Temmuz 2005)
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/cin.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2007)
- Dedeoğlu, Beril “**Uzakdoğuda ASEAN Çerçevesindeki Bölgesel Örgütlenmeyi Etkileyen Dışsal Faktörler**”. (Çevrimiçi). <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/dtergi/nisan98/uzakdou.htm>. (Erişim Tarihi Mayıs 2005)
- DURSUN, Gülten. “**Ekonomik Post modernlik: Üretimin Enformatikleşmesi Ve Bilgi**”(Çevrimiçi) http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=254, (Erişim Tarihi : 15.01.2006.)
- Gürol Kırac, “**Doğu’nun NATO’su**”. **Türkistan Araştırmaları Masası**. 2005, (Çevrimiçi). www.avsam.org/gunlukbulten/arsiv/2003/2212.htm. (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2005)
- Lın, Justin Yifu The China Miracle: How OECD Country Policies Contributed?, (preliminary draft, (Çevrimiçi) www.oecd.org. (Erişim Tarihi : May 2004)